
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

DESPRE SCRIEREA

LIMBEI RUMĂNE.

DE

TITU MAIORESCU.

IASSI.

EDIȚIUNEA ȘI IMPRIMERIA SOCIETĂȚEI JUNIMEA

1866.

PREFAȚĂ.

In Iassi s'a formatu o Societate literară, „Junimea“, pentru a cărei scopuri era neapărat de trebuință a se stabilì o ortografie a limbei rumăne. După discuțiuni prelungite fără sistemu, toți membrii ne amu convinsu, că prin opiniuni fragmentare asupra diferitelor experimente ortografice, ce s'au ivitu până acum in scrierile autorilor rumăni, nu se aduce nici unu folosu, ci că intrebarea trebuesce odată cercetată in modu sistematicu și completu, așa incăt să se căstige criteriul adevĕratu pentru judecarea materiei intregi.

Sub impresiunea acestei cerințe fură schițate paginele următoare. Publicarea lor provine mai ăntăi din datoria de a presinta publicului cetitoru justificarea ortografiei adoptate. Și apoi ne a condusu credința, că ele vor putè contribuì la aplanarea

dificultăților alfabetice, ce ocupă intr'unu gradu așa de mare atențiunea autorilor rumăni.

Dacă din această causă tractatul ortograficu de față va afla lectori, și lectori critici, ii rugămu să observe, că desvoltarea ideilor cuprinse in elu procede pe cale demonstrativă, prin deducțiuni din principiul scrierei analizatu la inceputu. Fiecare opiniune iși află dar ințelesul și justificarea numai in legătură cu cele ce o precedu și ce o urmează, și de aceea o critică, care aru despicà căteva frase isolate, ar fi injustă. *Principiis obsta.* Cu această reservă ănsĕ primimu or ce discuțiune asupra materiilor propuse și vomu urmărì cu luare aminte toate observările, ce ni s'aru face. In deosebi suntemu datori a susținè discuțiunea cu scoala etimologică și cu cea fonetică, dacă voru respunde objecțiunilor ce le facemu; pănă cănd in fine se va lămurì valoarea tuturor argumentelor și se va putè pronunțà o judecată in cunoscință de causă.

Iassi, in Iunie 1866.

T. Maiorescu.

DESPRE

SCRIEREA LIMBEI RUMĂNE

CUPRINSU.

Partea ăntăia.

Principiul scrierei.

Seculul al XIX se va numi in Istorie cu dreptu cuvĕntu seculul naționalităților. In elu s'a lămuritu și se realizează idea că popoarele sunt chiemate a se consolida in cercuri etnografice, specializăndu 'și fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lăngă tesaurul comunu alu popoarelor civilizate, mai are fie-care tĕrĕmul seu aparte, in care iși desvoaltă in modu specialu individualitatea și, separăndu-se aci de toate celelalte, iși constitue naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modernu să'și aibă o formă de statu națională, o impărțire a societăței națională, o desvoltare scienṭifică a sa și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fostu dar urmarea cea mai justă a ideiloru timpului in care trăimu, dacă și intre Rumăni s'a desceptatu in seculul acesta consciința naționalităței lor și a căștigatu astădi valoarea unui adevĕru

lăţitu şi inrădăcinatu in poporu. Fie-care Rumănu scie că e Romanu, şi in ori ce va face elu de acum inainte, va căuta cu necesitate a se pune in legătură pe căt va putė mai nemijlocită cu tradiţiunea latină de la care insuşi a primitu víaţa sa intelectuală. *Noi suntemu viţă latină* — eaca puntul de plecare al civilizaţiunei noastre, eaca adevĕrul ce este menitu a devenì cel mai importantu in ḑioa in care pe toate sferele desvoltărei noastre vom sci a'i trage consecinţele practice.

Pănă acum acestu adevĕru avú numai in limba şi in scrierea noastră o consecinţă mai practică, şi aceasta cu totu dreptul. Fiind că pentru Rumăni limba este cea mai scumpă remăşiţă de la strămoşii latini, care astăḑi intr'unu timpu de decadenţă le amintesce ăncă o nobilă antichitate şi care tot-deauna le a fost busola unică dar sigură spre a le păstra justa direcţiune şi a'i preserva de rătăcirea şi perderea in mijlocul valurilor de popoare immigrante ce băntuiră Dacia lui Traianu.

După limbă ănse se indreptează şi scrierea. In momentul in care Rumănii s'au pĕtrunsu de adevĕrul că limba lor este o limbă romană, in acelu momentu şi forma esterioară sub care avea să se presinte aceasta, adecă scrierea sau, esprimată prin elementele ei, literile trebuiau să fie luate tot de la Romani. Şi astfel alfabetul slavonu, care invĕlea mai mult, decăt revela limba rumănă şi pe

care ilu primisemu numai dintr'o oarbă intămplare esternă, fu alungatu din scrierea noastră cea nouă și fu inlocuitu prin alfabetul latinu. Această innoire este o consecință așa de naturală a latinităței poporului nostru, incăt nu noi trebue să demonstrămu, pentru ce acum scriemu cu litere latine, ci adversarii aru trebui să ne probeze, pentru ce să imprumutămu de la străini literile lor, după ce scimu că avemu pe ale noastre?

Deși dar primirea alfabetului latinu in scrierea rumănă nu are trebuință de nici o altă justificare decăt de faptul că noi suntemu de origine latină, totuși vomu aduce in favoarea'i unu argumentu nou de o logică așa de riguroasă incăt noue ne pare mai presus de controversă. Argumentul este: că *numai cu literile latine insemnate după trebuințele flecțiunei noastre, se potu înțelege schimbările gramaticale in limba rumănă și prin urmare numai cu acele litere se poate scrie această limbă.* Eacă tesa ce o vomu demonstra in paginele următoare, stabilindu mai ăntăi principiul scrierei și căștigăndu astfel mĕsura rațională pentru a judeca toate controversele respective.

Ce condițiune are să implinească or cē alfabetu? Precum vorbirea chiarifică găndirea scoțindu-o din starea nebuloasă in care se află și esprimăndu-o intr'o formă sensibilă pentru auḑu, așa scrierea la rĕndul seu chiarifică pe amĕndoue, intrupăndu-le

in litere și făcĕndu-le sensibile pentru vĕḑu. Dacă dejà vorba trebue să fie o imagine justă a inteligințeĭ, deși ea face prima transițiune din lumea ideală spre cea materială, cu cât mai mult se va cere de la scriere să fie imaginea cea mai logică a gândireĭ, când ea se află pe același terĕmu de sensibilitate cu vorbirea și strămută in sfera vĕḑuluĭ ceea ce se află tradusu in sfera auḑuluĭ.

Tocmai această operațiune mijlocitoare a scriereĭ de a descepta prin veḑu amintirea sunetuluĭ cuvintelor spre a ajunge la gândirea ințelesuluĭ lor, cere cu necesitate forma cea mai chiară pentru ochĭ spre a fi percepută cu cea mai mare iuțeală. Căcĭ litera in sine, intrucât este unu lucru veḑutu, nu are pentru mintea mea nicĭ o valoare, cĭ are valoare numaĭ intrucât imĭ reproduce ințelesul. Noĭ ințelegemu maĭ ântâiu și apoĭ vorbimu, noĭ vorbimu maĭ ântâĭ și apoĭ scriemu, ânsĕ nu vorbimu și nu scriemu decât numaĭ pentru a ințelege.

Prin urmare timpul ce mi'lu ocupă simpla *vedere* a scrisoareĭ, este unu timpu perdutu. Litera nu are altă treabă decât a mĕ goni pe cât se poate maĭ iute afară din sine spre auḑu și ințelesu, și este evidentu că, cu cât mĕ va occupă maĭ mult litera ca semnu vĕḑutu, cu atât mi-amu intârḑiatu maĭ mult scopul scriereĭ, adecă ințelegerea, și cu atât idea comunicată prin scrisu se află maĭ impedicată și maĭ inlanțuită in elementul străinu fireĭ

sale, in care a vîrît'o trebuința de sensibilitate a oamenilor. *) De aci resultă că acea scriere va fi cea mai bună care va representa mai chiar, mai iute și mai complet natura logică a limbei.

Ansĕ natura logică a limbei o arată vorbirea gramaticală. Omul a esprimat prin cuvinte găndirile sale, cari toate nu conținu alta decăt relațiunile intre lucruri precum ĕi paru lui, și așa mai ăntăi in vorbire a trebuitu să arete dependința unui cuvĕntu de altul conform dependinței lucrurilor din idea lui. Cănd a ḑisu Rumănul cuvintele **omul casa** și a vrutu să arete prin ele unu raportu intre aceste doue găndiri, a fostu silitu să modifice unul din aceste cuvinte ca să'lu arete dependentu, adecă legatu de celălalt in idea sa; și astfel a ḑisu: omul **casei** sau casa **omului**, adecă a *declinatu* substantivul. Cănd a vrutu același Ru-

*) Acestu adevĕru ne demonstrează tot deodată, căt de falsă este in privința alfabetului or ce argumentatiune scoasă din frumusețea sau din uriciunea lui, precum d. e. la noi se audu de multe ori criticăndu-se sedilele sub t, d și s, „fiindcă sunt urite". Chiemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urită, și nu se poate *intru nimic* judeca din acestu puntu de vedere esterioru. Litera trebue să fie pe căt se poate mai *indiferentă ca semnu vĕḑutu*, pentru a servi de cea mai repede transițiune spre găndire. Numai calugĕrii evului de mijlocu se ingrijau de frumuseța literelor și'și puneau pațiența a le ilustra cu desenuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

mănu să arete că face ceva, și a vĕḑutu că alta este dacă face elu și alta dacă face altul, și earăși alta dacă face elu unu lucru acum și alta dacă l'a făcutu mai nainte, a ḑisu: eu **facu**, ănsĕ tu **faci**; eu **facu** acum, ănsĕ eu **faceam** atunci. Și așa a *conjugatu* verbul. Etc.

Astfel s'au introdusu schimbările cuvintelor sau flectiunile lor, și de aci s'au distinsu așa numitele părți a le cuvĕntului. Pe aceste ănsĕ ni le esplică gramatica. Prin urmare, cum ḑiserămu mai sus, Gramatica arată natura logică a limbei. Așa dar cea d'intăi cerință pentru scriere o vomu formulà astfel: *Scrierea trebue să fie gramaticală, adecă să ne arete cu cea mai mare chiaritate posibilă cuvintele in schimbările lor, fiindcă in ele e conținută toată logica unei limbi, adecă toată arătarea raporturilor intre idei.*

Prin esprimarea lor in scrisu facemu transițiunea cea mai nemijlocită spre insași găndire, ceea ce este scopul intelectualu alu scrierei, și așa de mare a fostu trebuința esprimărei flecțiunilor pentru vĕḑu incăt numai din ea ni se esplică Istoria scrierei in omenire.

Cu căt cultura intelectualá a oamenilor este mai inapoită, cu atăt scrierea esprimă numai objecte fără raporturi subjective. Probă hieroglifele. La inceputu scrierea lor era numai iconică, adecă imi-

ta objectele. *) Cănd vrea să ḑică *omu,* desena sau sculpta o figură de omu; cănd vrea să ḑică *piramidă,* representa deadreptul o piramidă, etc. Primul defectu ce se simţi in acest felu de scriere, fu imposibilitatea de a esprima objectele nesensibile, adecă ideale, d. e. tăria, curagiul. Pentru aceste se facŭ unu pasu mai departe in cultura grafică: se intrebuinţară icoane de objecte materiale *in inţelesu simbolicu* pentru a esprima objecte ideale. Astfel leul ca hieroglifă simbolică insemna la Egipteni curagiul, **) albina insemna ascultarea supuşilor, etc.

Este ănsĕ o clasă de lucruri pentru a căror esprimare arta grafică trebuia să facă un progresu şi mai mare in abstracţiune, şi aceste sunt numele proprii. Diferinţa lor specifică consistă in aceea că toată natura lor e conţinută in sonu. Necesitatea de a esprima numele proprii a silitu dar pe Egipteni *a simboliza sonurile,* şi de cănd cu descoperirea petrei de la Rosetta şi in urma ingenioasei demonstraţiuni a lui Champollion (jŭnior) se scie, că Egiptenii aveau *hieroglife fonetice* prin cari se află d. e. esprimate numele Ptolemeu, Cleopatra, etc. corespunḑĕnd fie-cărui sonu, celu puţin fie-cărei consune, unu semnu osebitu.

Ănsĕ această scriere egipteană eră o consecinţă

*) Hieroglifele „chiriologice“, după terminologia stabilită.

**) Veḑi nota I la finele acestei părţi.

a aceleași direcțiuni care se manifestase și in hieroglifele chiriologice și simbolice: adecă de a esprima objectul, fie deadreptul fie prin simbolu, și prin urmare remanea radical diferită de alfabetu. Căci când este vorba a scrie unu nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, objectul scrierei este insuși sonul, și prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe Egipteni să introducă hieroglifele fonetice, or cât de mare a fostu intinderea, ce le au dat'o apoi in timpul din urmă.

Cu unu cuvĕntu resumătoru: *hieroglifele erau o scriere objectivă.*

De aci ănsĕ se vede că o lume intreagă de găndiri erau imposibile de incorporatu prin semnele egiptene: ideile noastre subjective asupra objectelor. Să chiarificămu mai ăntăi prin căteva esemple populare acestu puntu cam dificilu. Cănd vorbimu de objectulu materialu *masă,* ne putemu esprima prin insușiri a le lui, și ḑicemu d. e. o masă aurită, o masă mare, o masă colorată, etc. Aceste erau esprimabile prin hieroglife. Ne mai putemu ănsĕ esprima numai prin cuvinte subjective a le impresiunei noastre: d. e. ce mai masă! sau mescioară, sau din contra măsoaie. Cum s'ar fi insemnatu prin hieroglife espresiunile din urmă? Imposibil; căci hieroglifa acolo unde ḑicu eu mescioară, mi-aru fi pututu numai desemna o masă mică lăngă o persoană mai mare. Ansĕ este

evidentu, că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o mĕsuță. Ințelesulu propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atăt mărimea relativă a objectului, căt din contra impresiunea mea subjectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luămu acum altu esemplu mai importantu, să privimu multele cuvinte cari toate insemnează aproape același lucru. Despre natură potu ḍice că este plăcută, ănsĕ potu ḍice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau delicioasă, etc. etc., potu in fine intrebuință la ori ce objectu marea sumă de calități care se referu la impresiunea mea subjectivă despre acelu objectu. Toate aceste erau și remăneau neesprimabile prin hieroglife.

Să trecemu acum la esemplul finalu și celu mai importantu. Or ce lucru, or ce lucrare, or ce insușire sunt in opiniunea noastră diferite după diferința persoanei, timpului, numerului, etc. prin care se manifestează. Aci este, după cum atinserămu și mai sus, isvorul flecțiunilor, a declinărei, conjugărei, derivărei. *Eu scriu,* eacă o lucrare materială ușor de representatu. Ansĕ ea nu remăne identică in opiniunea noastră, dacă o face altul decăt eu, d. e. tu, sau elu, sau dacă o facu mai mulți, d. e. noi, voi; sau dacă se face acum sau s'a făcutu mai nainte sau se va face mai

tărḑiu, d. e. eri, măne. De aceea limba noastră ḑice: eu scriu, ănsĕ nu ḑice: tu scriu, noi scriu, etc., de și lucrarea, objective vorbind, este aceeași; nu ḑice eu scriu eri, eu scriu măne. Ci, simțind profunda diferință ce esistă in opiniunea subjectivă asupra acelueași objectu cănd persoanele sau timpurile sau numerele sunt diferite, modifică insuși cuvĕntul și'lu face ast-fel unu organu fidelu pentru manifestarea sensibilă a osebirei ideale, și ḑice: eu scriu, tu scrii, elu scrie, noi scriemu..., eu scriamu eri, eu **voiu** scrie măne.... Hieroglifa, reproducĕndu-mi pentru toate casurile aceste numai imaginea objectivă a scrisului, imi lasă neesprimate aceste diferințe multe și fine ce le a observatu subjectul meu. Limba rumănă ḑice: unu omu, dar nu ḑice: doi omu, ci doi oameni, și prin aceasta arată, că după opiniunea ei cănd se află indiviḑii in societate cu mai mulți, nu se schimbă numai cifra, ci se modifică și natura lor proprie. Noi ḑicemu: unu barbatu bunu, dar nu ḑicemu: unu femee bunu, ci o femee bună, fiindcă alta este după fineța limbei noastre bunătatea in barbatu și alta bunatatea in femee, etc. etc.

Toate flecțiunile: genu, numeru, casu, persoană, timpu, modu, comparativu, superlativu, radicalu, derivatu, diminutivu, augmentativu... sunt o sumă de modificări introduse in unul și același cuvĕntu pentru unul și același objectu spre a esprima in-

tr'o formă din ce in ce mai adecuată prodigioasa lume de impresiuni interioare diferite cu care impodobesce și inviază subjectul simpla percepțiune a lucrurilor esterne. Pentru toate aceste, pentru acestu microcosmu idealu infloritu in mijlocul realității objectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau in principu și in aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică desvoltare intelectuală nu s'au pututu introduce hieroglifele in nici unu modu; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gândirile in modu vidibilu. Pentru Fenicieni, pentru Greci, pentru Romani nu sta importanța in arătarea brută a objectului, ci era vorba să se arăte *ideile lor despre* aceste objecte. *Ansĕ aceste idei sunt intrupate in cuvinte și infinita lor varietate este manifestată prin modificările sonurilor și terminărilor in cuvinte, adecă prin flecțiuni. Astfel scrierea lor a trebuitu să se adapteze sonurilor și pentru a corespunde mobilităței cuvintelor in flecțiuni, a trebuitu să fie compusă din elemente mobile și strămutabile după libera impulsiune a ideei ce aveau să o realizeze.* Eacă aci originea logică a alfabetului, care, in oppozițiune radicală *) cu hieroglifele egiptene, se poate numi *o scriere subjectivă.*

*) Vedi și nota II la finele acestei părți.

Revenindu acum la șirul demonstrațiunei noastre de mai nainte, vomu constata, că necesitatea de a esprima in scrisu ideile subjective cu toată mobilitatea lor a silitu pe oameni, și mai ăntăi pe Fenicieni (Semiți), a introduce semne corespundĕtoare cuvintelor cu flecțiunile lor, și că prin urmare *misiunea caracteristică a literilor noastre nu este de a ne arăta numai simplu sonurile brute a le cuvĕntului, căci aceasta o făceau dejà hieroglifele fonetice, ci de a ne arăta sunetele cuvĕntului ca formele flecțiunei lui.* Și acum avemu dreptu a ḑice: *acelu alfabetu este mai bunu pentru o limbă, care ĕi arată mai bine schimbările cuvintelor, și numai in acestu puntu de vedere se poate afla mĕsura rațională pentru o preferință intre doue alfabete diferite.* Revenindu dar la cercetarea noastră de mai sus in privința aptitudinei alfabetului latinu și alfabetului slavonu, ne vomu intreba: care din aceste doue alfabete va esprima mai bine prin semnele sale viḑibile relațiunea cuvintelor, adecă flecțiunile lor? Pentru a resolvì această intrebare intr'unu modu necontestabilu, nu avemu decăt a compara esprimarea grafică din partea amendoue alfabetelor in privința acelorași cuvinte caracteristice:

vĕdu	**вѣd**
veḑi	**вezĭ**
vedere	**вedeрe**

vĕḑĕndu	**вѣzînd**
vĕḑutu;	**вѣzѫt;**
facu	**фак**
făceam	**фѣчеам**
făcĕndu	**фѣкѣнd**
facere;	**фачере;**
carte	**карте**
cărți	**кѣрцĭ**
cărticică etc.	**кѣрtiчiкѣ ш. ч. л.**

Intrebare: intrucăt putemu simți că literile **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** arată raporturi de dependință a uneia și aceleiași idei? Respunsu: numai intrucăt scimu că **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** sunt forme schimbate a acelueași cuvĕntu **vedere,** sau vorbind gramaticalicesce: numai intrucăt ne aducemu aminte că verbul in chestiune este **vedere** și că **vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu,** sunt timpuri și moduri din conjugarea lui. *) Alfabetul latinu ne

*) Aci privimu lucrul numai din puntu de vedere alu grabnicei ințelegeri, ear nu alu studiului filologicu. După principiele acestuia intrebarea noastră ia altă față. Participiele vĕḑĕnd, vĕḑutu, presentul vĕdu și in genere flecțiunile de conjugare precum și casurile declinațiunei nu se referă la infinitive sau la nominative. Ci atăt infinitivul și nominativul, căt și celelalte forme de conjugare și declinare se referă toate impreună la o rădăcină primitivă comună a cuvĕntului. In fie-

esprimă indată strĕnsa legătură intre persoana, timpul și modul de conjugațiune a cuvintelor *vĕdu, vĕḑĕndu, vĕḑutu* și provenirea lor din infinitivul *vedere,* aratăndu-ne sonurile de flecțiune prin aceleași litere, insemnate numai cu o trăsură pentru a le sci modificările. Ear alfabetul slavonu nu ne esprimă aceasta, ci ne strică toată fisionomia cuvĕntului, schimbăndu'i literile, pare c'aru fi altul la infinitivu și altul la indicativu sau la participiu. Cănd scriu *vĕḑĕndu,* ințelegu indată că amu a face cu o dependință logică a ideei esprimate prin semnele

---

care substantivu și in fie-care verbu se află o formă radicală care este mai vechiă de căt flecțiunile lui și din care s'au format sau mai bine lăngă care s'au lipitu toate sonurile caracteristice de declinare și conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comunu a acestoru schimbări declinative și conjugative, ea este vechia tulpină, nu din care s'au ramificatu, ci in care s'au altuitu diferitele crengi mai tinere.

De acestu principiu *etimologicu* nu este vorba in tecstul de mai sus și nici nu trebue să fie vorba la o stabilire de alfabetu, precum vomu arata mai pe largu la „critica etimologismului." In casul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psichologică, adecă de transițiunea de la semnele vĕḑute spre ințelesul cuvĕntului, or care aru fi rădăcina lui etimologică. Dacă grabnica ințelegere a casurilor și numerului unui substantivu atĕrnă de la compararea nominativului, nominativul trebuesce pe căt se poate sĕ fie amintitu prin semnele scrise, deși altu casu aru fi mai aproape de rădăcina etimologică.

vedere, dar când scriu *вэzînd* nu ințelegu indată că amu a face cu unu modu de conjugare a verbului *ведере* fiindcă amĕndouĕ nu au mai nici o literă comună, și d. e. *веніре* după literile sale imi pare mai in legătură cu *ведере* decăt propriul seu participu *вэzînd*.

Aceeași intrebare pentru toate esemplele. Intrucăt scimu că literile *cărți* arată unu pluralu? Numai intrucăt simțimu că avemu aci o declinare de substantivu, adecă că cuvĕntul *cărți* este același cuvĕntu care in singularu se scrie *carte*. Alfabetul latinu ne o arată indată; nu avemu decăt să vedemu literile *cărți* pentru a ințelege pe locu că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavonu din contră ne incurcă reminiscența. Elu ne scrie pe *кэрцї* cu nisce semne care ne potu aduce aminte multe alte cuvinte ce n'au a face cu *карте*, d. e. când cetescu *кѕрцї* semnele m'aru indemna tot așa de bine a me găndi la *карте* precum me indeamnă *кэрцї*. — Or ce declinatiune este o schimbare de casu și numĕru. Ansĕ pentru a simțì o schimbare, se ceru doue lucruri: 1) representarea stărei neschimbate, 2) representarea stărei schimbate. Intrucăt imi lipsesce una din aceste, eu nu'mi potu găndì cu chiaritate schimbarea, și prin urmare nu'mi potu găndi cu chiaritate nici declinațiunea nici conjugațiunea.

Instructivă este o privire asupra scrierei altor

limbe. Când Germanul vede: *Väter* simte că are pluralul de la *Vater* intrucât litera **ä** prin forma ei vĕḑută ĕi amintesce pe **a** din care s'a schimbatu, și astfel pluralitatea se simte din literile vĕḑute prin oppositiune cu singularul reprodusu. Tipul unei mare părți a flectiunei germane (bazate pe ceea ce numescu ei „Umlaut“, nu „Ablaut“) s'aru strica, când sunetele **ä, ö, ü,** s'aru scrie prin alte semne.

Cu cea mai mare rigoare se observă acestu principiu psichologicu in „ortografia“ conjugărei și declinărei francese. **Loué, louée, loués, louées, je louai,** aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunetu. Ansĕ celu d'intâi arată că **loué** este unu bărbatu, cel de al doilea că este o femeie, cel de al treilea că sunt mai mulți bărbați, celu de al patrulea că sunt mai multe femei, celu de al cincilea că este vorba de o actiune personală in perfectu, etc. Să ne inchipuimu acum, cum aru trebuì să scriemu aceste cuvinte numai după sunetul lor („foneticesce“ curat). Pentru toate ințelesurile lor osebite, pentru această abundantă variatiune de declinare, de conjugare, de genu, de numeru așu scrie numai **loué, loué, loué, loué, loué!** Or cine simte că in această monotonie ni s'a stinsu lumina ințelesului. In aceste semne identice ne a remasu numai cinci cadavre din cari a dispărutu viața intelectuală. — Cu cât Francesii au stricatu prin pronuntiarea lor modulatiunea schimbărilor

gramaticale, cu atăt mai mult trebue să o păstreze in scrierea lor. Este dar o profundă logică care silesce pe Francesi să'și susțină in esință scrierea cum o au, deși nu se mai potrivesce cu vorbirea, și mai curend se va aduce societatea cultă a Franței să vorbească măne cum scrie astădi, decăt să scrie măne cum vorbesce astădi. —

Căt de indiferentă aru părè sus pomenita adaptare a scrierei cu flectiunile vorbirei intr'unu casu, in doue, in trei: atăt de importantă și chiar de o importantă vitală devine, cănd cuprinde *forma generală sub care se presintă toată logica unei limbi.* Atunci scimu, că de aci atĕrnă scrierea raporturilor intre cuvinte, de aci chiaritatea ințelegerei gramaticale, de aci repejunea de transițiune de la semnul vĕdutu spre justa găndire, de aci cu unu cuvĕntu: rațiunea de a fi a alfabetului.

Ne resumămu: Toată esprimarea unităței aceluiași cuvĕntu in diferitele sale raporturi, a immuerei și intăririi sonurilor, a geniului armonicu din limba rumănă, intreaga chiaritate a declinațiunei și conjugatiunei in scrierea rumănă stă și cade cu alfabetul latinu, și se intunecă și se ucide prin alfabetul slavonu.

Conchidemu această parte a cercetărilor noastre cu propusĕciunea finală: *Alfabetul latinu este așa de necesaru pentru scrierea limbei rumăne, incăt,*

dacă prin o catastrofă istorică ni s'aru fi perdutu or ce urmă a lui, noi astăḑi cu desceptarea cunoscințelor limbistice amu fi siliți prin insași rațiunea limbei noastre să inventămu unu alfabetu analogu celui latinu.

Si aceasta ne este o probă mai mult și chiar o probă decisivă pentru esențiala latinitate a limbei rumăne.

Note la partea ăntăiă.

NOTA I. (La pag. 7.)

Transițiunea de la insemnarea simplă iconică („chiriologică“) spre cea simbolică este naturală logicei omenesci și nu se află numai la Egipteni, ci d. e. și la vechii locuitori din Mexico cari poate nu au statu in legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt in „Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique“ ne arată că in scrierea iconică a Mexicanilor *direcțiunea* mișcărei se esprima prin urme de picioru, *rangul* regilor și alu preoților prin imbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului, etc. Unu esemplu nou foarte interesantu și totdeodată autenticu pentru scrierea pitorescă-simbolică este petițiunea ce au adresat'o cățiva capi ai seminției Indianilor selbatici „Cipive“ Președintelui Statelor-Unite din America in anul 1849. Petițiunea, scrisă pe coaje de mesteacănu, avea de scopu

a arăta voința acestor Indieni de a se civiliza și de a se așeḍa lăngă Lacurile mici pe teritoriul Statelor-Unite. Această ideă a lor este representată in următorul modu: Pe coaje sunt mai ăntăi desemnate șepte figuri de animale diferite; fiecare corespunde numelui unei ginți de Indieni și ĕi ține locu de pajură („totem"). Din ochiul animalului celui mai inaintatu sunt trase șese linii spre ochii celor lalte animale, pentru a simboliza egalitatea intențiunilor. In fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată căte o inimă roșiă și toate inimele sunt earăși impreunate cu căte o liniă, pentru a arăta unitatea simțimintelor. Din ochiul celui d'intăiu animalu purcedu ăncă doue linii, una inainte pentru a arăta direcțiunea călătoriei, alta indărat peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul celu din urmă și colorate in albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau Indienii să'și ficseze locuința lor. Pe o altă scoarță de mesteacănu a aceleiași petițiuni sunt desemnați mai mulți vulturi, dintre care celu mai d'inainte prin lungimea ciocului seu se arată a fi căpitanul misiunei. Inaintea lui se află representatu Președintele Statelor-Unite in locuința sa oficială din Washington. Ochiul seu este unitu printr'o liniă cu ochiul căpitanului indianu și amĕndoi iși dau mănele in semnu de amiciție. Subt vulturi sunt desemnate

trei case mici, simbolul așeḑărei in locuințe ficse in oppositiune cu viața nestatornică de mai nainte. *).

Adese asemene simbolizări sunt foarte depărtate de la legătură naturală, cel puțin după ințelegerea modernă, intre objectul idealu și celu materialu prin care se esprimă. La Egipteni penele ca hieroglifă simbolică insemnează ura, locusta insemnează pietatea inițiată in misterele divine; dreptatea se esprimă prin pană de păunu, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică in care șade unu racu etc. **) De aci lipsa de precisiune in arătările hieroglifice și divergențe de opiniuni in privința ințelesului lor, nu numai in timpii moderni, ci și in antichitate. Diodor Siculul ***) d. e. ne spune, că in monumentul regelui Osimandias pe păretele d'intăi se vedea desemnatu acestu rege obseḑĕndu unu zidu incungiuratu de unu riu, și anume luptăndu-se in frunte și insoțitu de unu leu in contra unor adeversarii, dar că o parte a interpreților acestui monumentu erau de opiniune a se ințelege subt hieroglifa leului unu leu adevĕratu, pe care l'aru fi domesticitu regele și care apoi 'i aru fi ajutatu in resboiu, pe cănd alții

*) Schoolcraft, Historical and statistical information of the Indian tribs of the United States. Citatu in Steinthal, Entwicklung der Schrift, pag. *64, 65*.

**) W. v. Humboldt, Opere complete, vol. VI, pag. *457*.

***) *Βιβλιοϑ. ἱστ.* I, *48*. Edit. Firmin Didot *1842*, vol. I, pag. *40*.

credeau că sub hieroglifa leului trebue să se înțeleagă dispozițiunea energică și arogantă a regelui.

Dejà de la sine se înțelege, că prima confusiune in astfel de scriere se va nasce din indoiala, dacă objectul desemnatu trebue luatu in înțelesul seu naturalu sau in înțelesul simbolicu ca representare a unei găndiri immateriale. D. e. dacă leul arată tăriă, cum să se arete animalul leu? — Egiptenii ajunseseră pănă acolo incăt simbolizau și objectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea dejà înțelesul stabilitu de a simboliza substantive ideale. Consecuența a fostu, că adevĕrata scriere hieroglifică era înțeleasă numai de preoți prin tradițiune secretă de la părinți (*τὰ ἱερὰ [γράμματα] μόνους γιγνώσκειν τοὺς ἱερεῖς παρὰ τῶν πατέρων ἐν ἀποῤῥήτοις μανθάνοντας*. Diod. Sicul. III, 3. pag. 128 in edit. citată).

NOTA II. (La pag. *11.*)

Amu insistatu cu preferință asupra diferinței intre hieroglife și litere, fiindcă nu amu aflat'o enunțată cu chiaritate in nici unul din autorii consultați.

Din cele ḑise in tecstu se va înțelege că Egiptenii pe calea hieroglifelor nu puteau să ajungă nici odată la alfabetu și că viceversa alfabetul nu este unu progresu graficu, resultănd din hieroglife. Din contră: alfabetul și hieroglifele, și anume și

hieroglifele fonetice, sunt radical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu: *de a imita objectul prin semne vĕḑute.* Când objectul este materialu viḑibilu, il desemnează deadreptul; când este immaterialu, ilu materializează in simbolu; când este materialu auḑibilu, ca sonurile numelui propriu, ilu traduce in sfera ochiului și ilu deseamnă prin semne materiale vĕḑute. Din contră scrierea alfabetică din capul locului nu imitează objectele, ci numai *cuvintele noastre* despre objecte; ea nu deseamnă d. e. objectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă,* prin cari se esprimă subjectul meu asupra acelui objectu. Astfel, deși objectul este același, scrierea lui variază după diferința limbelor, Nemții ilu scriu *Tisch,* Francesii *table,* etc., pe când ca hieroglifă chiriologică elu aru remânė identicu la toate popoarele *). Pentru hieroglifa fonetică la numele

*) In aceasta voru fi vĕḑutu și Egiptenii valoarea scrierei lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevĕrată pasigrafie, o scriere universală [inteligibilă pentru toată lumea și când toată lumea nu aru voì să'și comunice alta prin scriere decât numai objecte, hieroglifele egiptene cu perfecta fineță a ecsecutărei lor aru fi idealul or cărei scrieri. Ansĕ această treaptă objectivă deabia corespunde stărei *sĕlbatice* a oamenilor. Popoarele cu ce incepu a se desvolta mai mult, cu atât iși inavuțescu lumea lor subjectivă, cugetările lor asupra objectelor esprimate in limbă. Limba atunci cu necesitate se desbină și se individualizează după individualitatea popoarelor, și in urmă ei se individualizează și scrierea. De aceea este o idee necoaptă de

proprii sonul era scopul finalu alu insemnărei; pentru scrierea alfabetică sonurile insemnate sunt numai unŭ mijlocu de transițiune spre găndirea objectului realu, pe cănd pentru insemnarea sonului ca objectu s'au introdus notele musicale. — Egiptenii prin scrierea lor voiau să'și represinte deadreptul objectul; noi prin scrierea noastră deșĭ voimu a ne amintĭ objectul, dar nu voimu a ni'lu representa deadreptul, ci numai trecutu prin filtratiunea subjectului marcată in cuvĕntu. Prin urmare lucrul stă așa că, după gradul inălțimei intelectuale a limbei, in unele popoare scrierea a trebuitu să fie de la inceputu alfabetică, pe cănd in alte popoare ea a fostu de la inceputu și pănă la sfirșitu hieroglifică. Aci se vede intima legătură intre vorbire și scriere, și se ințelege ușor, pentru ce limbele monosilabe, d. e. cea chinesă, nu au alfabetu, ci numai insemnări ideografice, fie ele or căt de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte insemnată și in scrierea egipteană, și nu trebue să credemu că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele in timpul din urmă se intindeau la foarte multe objecte, ănsĕ

---

se ocupa de inventarea unei pasigrafii pentru limbele Europene. Esința limbei consistă in subjectivitatea ei individualĕ și prin urmare nu se va putea esprima nici odatĕ prin pasigrafie cosmopolitĕ.

nici odată nu stau singure, ci totdeauna *insoţite de hieroglifele simbolice ale objèctelorù.* Acelaşi lucru se esprima dar in acelaşi timpu in doue moduri: prin sonu şi prin figură. In opposiţiune cu alţi autori, şi mai ales cu Steinthal, noi credemu că această impreunare trebue să se esplice astfel: Partea cea slabă a scrierei egiptene, abstrăgĕnd chiar de la imposibilitatea de a arăta impresiunile subjective, remănea totdeauna confusiunea simbolizărei. Cu căt cercul cunoscinţelor lor se intindea mai mult, cu atăt şi confusiunea devenea mai mare, fiindcă numerul simboalelor celor uşor de inţelesu era cu necesitate foarte mărginitu. O primă incercare de a invinge dificultatea a fostu intrebuinţarea mai multor figure pentru unu lucru ce nu s'ar fi putut simboliza in modu simplu. Aşa *mierea* se arăta prin 2 figure, prin o albină şi unu vasu; *setea* prin apă şi unu viţelu in fugă; verbul *a conduce* se scria prin unu braţu şi unu biciu, etc. Această compunere de semne a ajunsu la o culme clasică in scrierea chinesească, unde mai toate conceptele se esprima prin impreunarea figurativă a tuturor părţilor lor simple, aşa incăt scrierea devinea oare cum o definiţiune analitică desemnată.

Lacrima se esprimă chinesesce prin *ochiu* şi *apă, frica* prin *inimă* şi *albu, caracterul* prin *inimă* şi *născutu, a iubi* prin *inimă* şi *ascunsu, pedeapsa*

prin *crimă, judecată* şi *esecuţiune* (cuvĕntu şi sabiă), etc. Astfel scrierea Chinesilor este unu tesauru preţiosu, care conţine analizate ideile loru poetice şi morale asupra diferitelor objecte a le găndirei.

Ănsĕ unui poporu mai mobilu şi mai inteligentu decăt Chinesii nu'i puteau fi de ajunsu nici aceste compuneri; căci ele sunt departe de a fi chiare. Descompunerea analitică a unui conceptu in elementele sale constitutive este o operaţiune prea grea şi opiniunea despre aceste părţi este prea diferită in diferiţii indivięi incăt să se poată generaliza ca modu de scriere a lor, ca normativu alu cetirei şi inţelegerei. Nu toţi işi inchipuescu iubirea ca o pasiune ascunsă in inimă, precum vrea scrierea chinească nu toţi caracterul ca o calitate innăscută. Prin urmare şi intrebuinţarea mai multor figure pentru unu singuru lucru nu depărta confusiunea, ba ăncă mai adauga indoiala, dacă doue semne representau doue concepte diferite sau trebuiau să fie unite in găndu spre o singură simbolizare, şi astfel dificultatea primordială a scrierei hieroglifice remănea şi pe această treaptă a desvoltărei ei.

In ce consista acea dificultate analizată mai deaproape? Dificultatea sau confusiunea hieroglifelor provenea din lipsa de transiţiune necesară de la simbolul vĕęutu spre objectul găndirei. Să ne esplicămu acestu puntu cu toată precisiunea posibilă. Cănd

vĕdu eu, in esemplul nostru de mai sus, o figură a inimei și o figură a nascerei, aceste doue representațiuni nu mĕ conducu cu siguranță spre conceptul ce au a'lu simboliza, nu mĕ silescu cu necesitate a mĕ găndi la caracteru. Căci or-ce transițiune de la o găndire la alta are o causă determinată, or-ce simbolizare trebue dar să aibă o legătură. Ănsĕ in casul nostru legătura este ascunsă. Cănd cineva, avĕnd idea de innascutu in inimă, se poate găndi indată și la caracteru? Numai atunci, cănd de mai 'nainte prin o mai adăncă cugetare și esperiință a lumei a dobĕnditu convingerea despre radicala diferință și neschimbare a caractelor omenesci, care ne silescu a le atribui unei fatalități de la nascere. Intrucăt dar ne amu gănditu de mai nainte la aceste lucruri, intrucăt identitatea caracterului și a insușirilor innăscute in inimă ne a fostu de mai nainte cunoscută, intratăt s'a formatu prin coecsistență o legătură de aducere aminte intre aceste doue lucruri și numai intratăt vedĕndu unul din ele ne putemu găndi la celalaltu. Ănsĕ nu toți au făcutu aceeași esperiență, nu toți au aceași opiniune despre caracteru, prin urmare nu in toate capetele ecsistă aceeași conecsitate intre idea de innăscutu și ideia de caracteru, și astfel lip[illegible]d legătura, nu poate trece găndirea de la un[illegible] altul. Pentru ca aceasta să se intemple in toate casurile sau numai in majoritatea

lor, amu trebui să presupunemu o educaţiune comună, o combinaţiune identică a tuturoru ideiloru in intregul poporu, lucru imposibilu din minutul in care mulţimea şi mobilitatea ideilor le impedică perceperea lor din partea fiecărui individu şi le face proprietatea numai a cătorva. — In esemplul de mai sus a fostu dar *coecsistenţa* causă transiţiunei de la unu găndu la altul. In alte casuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părţi la doue concepte diferite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparaţiunile şi o mare parte a simbolizărilor. D. e. dacă Achilu se compară cu unu leu, găndirea poate să facă o transiţiune de la Achilu la leu fiindcă amĕndoue aceste concepte au o parte constitutivă in comunu: adecă tăria sau curagiul. Justiţia se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amĕndoue pĕtrundu cu agerime in inima objectelor, etc. Să ne intrebămu acum, ce s'aru intĕmpla, cănd o asemene comparaţiune sau simbolizare ne aru fi obscură şi amu voi a ne o esplica? Fără indoială, pentru a putè trece cu mintea de la simbolul vĕḑutu spre objectul ce'lu represintă, amu căuta mai ăntĕi acea parte, care, fiindu-le comună, a servitu de punte de transiţiune intre ele. Odată aceasta aflată, simbolul este esplicatu. *Togmai aceastu au făcutu Egiptenii, cănd au pusu hieroglifele fonetice peste hieroglifelele simbolicè pen-*

tru a inlesni cetirea. Ca să ințelegemu aceasta, trebue să scimu mai ăntăi, care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturele psichologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul materialu vĕḑutu spre lucrul idealu găndituu? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierei hieroglifice?

Intrucăt este permisu a ne pronunța in starea actuală a descifrărei hieroglifelor, similitudinea interioară, adecă comunitatea unei calităţi constitutive, era la inceputu motivul celu mai intrebuințatu pentru simbolizarea materială a objectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Astfel d. e. iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudență, pasĕrea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă, etc.

Pănă cănd cercul simbolizărilor fu restrinsu la asemĕnări așa de palbabile precum sunt cele de sus, ințelegerea hieroglifelor nu putea presinta dificultăți prea mari. Ănsĕ la multe objecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vre unu objectu materialu care să aibă cu dĕnsele o parte mai insemnată in comunu și astfel să le poată servi de simbolu inteligibilu. Atunci Egiptenii recurseră la unu nou isvoru de simbolizări: Represintară objectul idealu prin figura unui objectu materialu, a cărui *nume* era identicu cu numele celui d'intăi, așa incăt in asemene casuri *sonurile egale* formau

legătura de transițiune intre o găndire și alta. D. e. in limba egipteană bufnița se numesce *ba*, ănsĕ și sufletul se numesce tot *ba*, și astfel vedemu bufnița intrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *sufletu*. Și in adevĕru in ce altu modu aru fi pututu Egiptenii să simbolizeze sufletul? In limba egipteană cuvĕntul *mas* insemnează adjectivul tĕnĕru, ănsĕ insemneazĕ și substantivul copilu și verbul a nasce și unu bobocu inverḑindu; astfel vedemu că desemnul unui bobocu inverḑindu este hieroglifa simbolică pentru *copilu*, pentru *tĕnĕru* și pentru *a nasce*. Coșul se chiamă egiptenesce *neb*, ănsĕ *neb* insemnează și Domnu; astfel figura unui coșu este hieroglifa simbolică pentru *Domnu*. Și alte esemple sumă.

Egiptenii, puși in cea mai grea posițiune prin necesitatea de a simboliza in modu ușoru găndiri ideale, trebuiră să profiteze in fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea objectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului loru. Acestu espeditivu era cu atăt mai indicatu pentru Egipteni, cu căt limba lor in esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Căte voru fi fostu, nu se scie ăncă astăḑi. In or ce casu au fostu puține *), in comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare

*) Veḑi partea IV, critica etimologismului.

cuvĕntu avea de siguru cel puţin doue inţelesuri cu totul diferite. Dacă unul din acestea se raporta la unu objectu materialu, ear altul la unu objectu idealu, simbolizarea era gata. Şi acum ne esplicămu pentru ce cu toate ostenelele date inainte de descoperirea petrei de la Roseta, nu au fostu in stare Europenii a descifra hieroglifele; ei vroiau să le inţeleagă toate pe calea metaforică şi metonimică, pe când sistemul scrierei multor dintre ele era bazatu pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri diferite. Pentru a modernisa esplicarea noastră, putemu ḑice: scrierea egipteană era in mare parte unu şiru sistematicu de rebus şi de „bonsmots“ ilustrate.

După ce ănsĕ aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei şi prin mulţimea cuvintelor ce s'aru fi potrivitu cu acelaşi desemnu, deveniseră obscure, Egiptenii utilizară descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la inceputu le intrebuinţau numai pentru numele proprii, pentru a chiarifica prin dĕnsele vechia scriere obscură. Şi astfel deasupra hieroglifei simbolice a unui objectu vedemu scrise hieroglifele fonetice (oare cum literele) cari represintă numele aceluiaşi objectu, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de transiţiune spre gândirea ideală simbolizată. Cotul, egiptenesce *ma*, este din vechime hieroglifa adevĕrului. Pentru ce? Pentru că şi adevĕrul se chiemă *ma*. Perḑĕndu-se

ănsĕ in timpii din urmă simţimĕntul legăturei intre cotu şi adevĕru, nesciind adecă toţi Egiptenii, dacă oare cotul nu simbolizează mai curĕnd prin metonimie lungimea sau mĕsurarea sau intinderea etc., cei mai culţi dintre ei au scrisu deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adecă prin o seceră $=m$ şi unu braţu $=a$) cuvĕntul *ma* şi a vrutu să ḑică prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cotu se numesce in limba noastră *ma*, arată celu mai insemnatu din celelalte lucruri numite totu *ma*, şi acesta este adevĕrul.

Din argumentaţiunea de mai sus resultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru esprimarea aceluiaşi lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai aucsiliare psichologice secundare pentru inţelegerea legăturei intre desemnul simbolicu şi conceptul simbolizatu.

In această ipotesă şi numai in această ipotesă ne putemu acum esplica, pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedemu intrebuinţate in toate casurile, ci numai in căteva (adecă unde erau ambiguităţi), şi pentru ce şi in aceste casuri ele sunt *totdeauna* insoţite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai a le esplică.

Prin urmare menţinemu opiniunea enunţată in tecstu despre diferinţa radicală intre scrierea egipteană şi cea alfabetică, şi hieroglifele fonetice, departe de a resturna această tesă, nu facu de-

căt a o confirma, arătănd ultima consecință riguroasă a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru insemnarea ideilor omenesci doue sisteme cu totul osebite și fără transițiune posibilă de la unul spre altul: or se represintă objectul, și atunci se intrebuințează *hieroglife* chiriologice, simbolice și fonetice, or se represintă maniera omului de a se esprima asupra objectului, adecă cuvintele, și atunci se intrebuințază *literele* ca semnele vĕḑute a le sonurilor. La aceste doue sisteme nu se poate aplica aceeași mesură de progresu și nu se poate ḑice: hieroglifele ocupă o treaptă inferioară, alfabetul o treaptă superioară in aceeași scară. Amendoue sunt terminate in sine, fie-care se află la culmea inalțimei sale. Numai că proprietățile lor sunt diametral oppuse: hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subjectivă, opposițiune corespunḑĕtoare diferinței intre limbele și geniele popoarelor cari au admisu una sau ceilaltă din aceste doue scrieri.

Partea a doua.

Cercetări fonetice asupra alfabetului latinu.

Primimu dar astădi alfabetul latinu pentru scrierea cuvintelor rumăne.

Ănsĕ cum? — La această primă intrebare vomu respunde apucăndu lucrul de la inceputu, și insistămu asupra acestui inceputu, fiind că numai așa putemu scoate chestiunea din starea confusă in care au adus'o ortografistii nostri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice, și cum le mai chiamă. O metoadă inainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebue să fie simplu logică.

Pentru ca să luămu dar lucrul in adeveru de la inceputu, noi presupunemu că pănă in minutul acesta amu scrisu numai cu buchile slavone si că acum pentru prima oară ne incercămu a introduce

literele latine. Această metamaorfosă va incepe fără indoială cu constatarea sonurilor ce voimu a le scrie de acum inainte cu semne rumăne.

Sonurile limbei rumăne sunt in numĕru de 27, dintre care 20 consune si 7 vocale. Consunele sunte:

Б	**ч**	**d**	**ф**	**г**
х	**к**	**л**	**m**	**н**
п	**р**	**с**	**т**	**в**
ц	**z**	**ш**	**џ**	**ж**

Ear vocalele:

а	**е**	**і**	**о**	**ȣ**	**ъ**	**î**

Acum vomu căuta pentru fie-care din ele litera latină corespundĕtoare. Aci ănsĕ intimpinămu prima dificultate insemnată: adecă de a sci, cum pronunțau Latinii literele lor. — Cănd nu am avè decăt manuscriptele latine dintr'o singură epocă fără alte notițe și fără legătură cu alte limbe, dificultatea ar remănè neinvinsă sau cel puțin nu s'ar putè invinge cu siguranță sciințifică. Ănsĕ din norocire căteva elemente aucsiliare contribuescu a hotări chestiunea in parte:

1. Romanii nu au peritu cu totul, ci au lăsat descendenți in popoarele romane de astădi, in Italieni, Francesi, etc. Fie-care din aceste popoare, pe lăngă diferința lor provenită din amestecările cu diferite ginți, are o parte comună in limba, adecă — pentru casul nostru — in pronunțarea sa.

Această parte comună nu poate să provină decăt de la originea comună, de la Romani. De aci căstigămu regula, dacă nu absolută, cel puțin foarte probabilă: *Consunele și vocalele a căror pronunțare este identică in toate popoarele romane de astădi, s'au pronunțatu in același modu și de Romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimpurane, adecă a Grecilor, și din comparațiunea acestor semne intre ele și cu limba greacă de astădi ne resultă unu nou mijlocu de a ficsa pronunțarea latină.

3. Ne au remasu de la inșii autorii romani notițe care ne esplică destul de lămurit cum se pronunțau căteva din literele latine. Asemene notițe se află mai ales in Gramatistii din timpul decadinței, Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) și Priscianus (sec. VI); mai nainte ăncă in Varro *de lingua latina*, in Quintilianu, căte unele și in Aulus Gellius, etc.

4. In fine avemu probe despre scrierea latină in diferite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivescu in scrierea unuia și aceluiași cuvěntu se poate asemene conclude asupra pronuțărei literelor lui. *)

---

*) O epocă nouă in sciința epigrafică incepe cu investigările lui Ritschl din Bonn (acum in Leipzig). Pro-

Inzestrați cu aceste mijloace și regule, aflămu cu siguranță că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, findcă și Latinii le ceteau aproape tot așa *):

Pentru	sonul	rumănu	Б	litera	romană	b
”	”	”	d	”	”	d
”	”	”	г	”	”	g
”	”	”	л	”	”	l
”	”	”	m	”	”	m
”	”	”	n	”	”	n
”	”	”	п	”	”	p
”	”	”	р	”	”	r
”	”	”	с	”	”	s
”	”	”	в	”	”	v
”	”	”	а	”	”	a
”	”	”	о	”	”	o
”	”	”	ȣ	”	”	u

Unii din scriitorii nostri nu ne lasă nici această

---

fitămu de ocasiune pentru a le recomenda ca indispensabile la studiul limbei rumăne.

In cercetările fonetice ce urmează, ne a ajutat vol. I. din doctrina elementară a limbei latine de K. L. Schneider (Berlin, *1819*), o autoritate in această materie.

*) Cel puțin in timpul ce ne privesce, adecă de cănd ocupară Dacia și puseră fundamentul etnograficu pentru poporul rumănu de astădi, prin urmare de la sec. II. d. Chr. Mai in vechime se ințelege că nici sonurile nici literele latine nu erau toate ficsate, *B* se confundu cu *V*, *V* cu *U*, *U* cu *O* și *I*, etc.

posesiune de treisprețece litere in siguranță, ci scriu d. e. chiar sonul rumănu **i**, căruia in modu necontestabilu ĕi corespunde semnul latinu **i**, cu alte semne, când cu **e**, când cu **a**, și așa pentru toate vocalele și pentru multe consune. In locu de *dimineață* ei scrie *demanetia*, in locu de *puteamu* ei scriu *poteamu*, etc. Acesti scriitori sunt etimologistii. Causele scrierei lor fiind ănsĕ limbistice, și nu alfabetice, nu se potu analiza acum, ci se voru critica pe largu in partea a patra a cărței de față. Aci, pentru a nu intrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipămu in contra lor regula ortografică: *acele sunete rumăne, pentru cari se scie litera latină corespundĕtoare, se scriu cu această literă, abstrăgĕnd de la considerări etimologice.*

Scimu dar să scriemu cu litere latine 13 din sonurile noastre; remăne ăncă de aflatu cum să esprimămu pe celelalte 14. Pentru literele fiecărui din ele vomu face unu studiu specialu.

e

După cum se cetesce astăḑi limba latină, sonul **e** are trei litere: **e, ae** și **oe**. Să'lu scriemu și noi cu toate trei sau numai cu semnul **e**?

Dacă cercetămu, pentru ce Latinii scrieau diftongii **ae** și **oe**, vedemu din căteva indicii sigure,

că aceasta se făcea fiindcă pronunțau amĕndoue vocalele, a și e, o și e. Cănd genitivul de la *familia* se scria *familiae*, atunci se și cetea familia-e, ba chiar a se audia mai mult decăt e; cuvĕntul scrisu *foederati* se și cetea fo-ederati; etc.

Probele pentru această asertiune sunt cunoscute filologilor. Noi compilămu cele mai importante:

ae se confunda cu *aï*, ceea ce nu aru fi fostu cu putință, dacă s'aru fi cetitu *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (Aen. III, 354) scrie: *Aulaï in medio libabant pocula Bacchi*, in locu de *aulae*. In altu locu (Aen. IX, 26) *Dives equum, dives pictaï vestis et auri*, in locu de *pictae*.

In latinitatea vechiă se punea *aï* de regulă in locu de *ae*, de și se află și *ae*, *Aidilis*, *quaistor*, *Aimilius*, *aire*, in locu de *Aedilis*, *quaestor*, *Aemilius*, *Aere*. In inscripțiuni mai noue se află același cuvĕntu scrisu cănd cu *ae* cănd cu *ai*, d. e. *Caesaris* și *Caisaris*. *Caisar* in locu de *Caesar* se află ăncă in monumente din timpul lui Vespasianu.

Vel. Long. (pag. 2222), vorbindu despre ortografia declinațiunei ăntăi, dice că se poate scrie *ae* și *ai* in singularu și in pluralu (*sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo — ai aut ae — scribamus in utroque numero*).

Cuvintele *quapropter* și *antehac* provinu din *quae*

propter și *antehaec*. Perderea lui *e* și mănținerea lui *a* arată nu numai ca diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că din contra *e* se audia mai puțin decăt *a* și se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămuritu este unu pasagiu din Quintilianu: „Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi amu schimbat'o acum in *e*, o pronunțau cei vechi in modu variu prin *a* și *e*, unii totdeauna ca Grecii, alții numai in genitivul și dativul singularu, de unde a introdusu Virgilie in versurile sale *pictaï vestis* și *aulaï*; ear in pluralul acelorași cuvinte intrebuințau pe *e*, *hi Syllae, Galbae*." (*Ai syllabam cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde „pictai vestis" et „aului" Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae, Galbae. Quint. Inst. orat. I, 7.*) —

Asemene *oe* se află confundatu cu *oi*, ceea ce probează că nu s'a cetitu *e* sau *ö*, ci *o—e*. *Oinone* și *Oenone, Coilius* și *Coelius, coiperit* in locu de *coeperit*, in Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* in loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scrieau (și ceteau) cu *u*, la inceputu se scriau (și ceteau) cu *oe*. Căci transițiunea de la *oe* spre *u* nu s'a pututu face

decăt dacă in *oe* se auḑia mai ales *o.* Cicero (De Leg. III, 3) citează o lege vechiă: *Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto,* unde *oenus* stă in loc de *unus*).* Şi mai departe (III, 4): *at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit,* etc. in loc de *curatore usus.*

Din cele arătate resultă că, dacă găsimu in manuscripte vechi confusiune intre *ae* şi *e,* şi intre *oe, e* şi *ae,* aceasta provine de la confusiunea ce esistă in insaşi pronunţarea cuvintelor respective, ear nu numai in scrisu. Cănd se scria dar *saeculum* şi *seculum, coena, caena* şi *cena,* atunci se şi cetea *sa-eculum* şi *seculum, co-ena, ca-ena* şi *cena.* O probă definitivă ne dă Varro in această privinţă. „La ţară multe cuvinte se pronunţă cu *e,* d. e. hedus, cărora in oraşu li se adaugă unu a, haedus.“ *(In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus.* Varro. De Lingua latina, IV, 19; după edit. Nisard V, 97.)

Deabia in timpul din urmă, adecă in seculul de

---

*) De aci se vede, ce eroare comitu aceia, cari scriu rumănesce articulul femininu *o* cu *uă,* dacă motivează aceasta ḑicĕnd că *o* vine din *una,* cu perderea lui *n* intre doue vocale = uă. *O* celu rumănescu este preţioasa remăşiţă a vechiului *oena* latinu, şi nici argumentele lui A. Pumnu (la pag. *40* şi *41* din Gram. der rum. Spr. Wien, *1864*) nu trebue să ne induplece a părăsi pe *o* şi a scrie *uă.*

mijlocu, cănd nu mai trăiau Romanii, s'a lățitu asupra tuturor cuvintelor negligența pronunțărei lui *ae* și *oe* ca *e* și *ö*, și astfel se esplică falsa cetire de astădi. Noi ănsĕ nu avemu a ne ocupa de pronunțarea călugĕrilor seculului de mijlocu, ci de alfabetul latinu din timpul Romanilor.

Prin urmare sonului rumănu **e** *corespunde o singură literă latină, care să fi fostu pronunțată in același modu, adecă* **e** *și astfel se va scrie numai cu semnul* **e**.

i

Sonul **i** are in manuscriptele latine trei semne: **i, j, y.** Să cercetămu, pe care să'lu primim.

Litera *y*, imprumutată de la Greci, nu se află din vechime in alfabetul latinu, și in genere nu se află in nici unu cuvĕntu latinescu, ci numai in cele luate de la Greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la 180 a. Chr., nu se intrebuința *y*, ci că s'a introdus de abia in timpul seu, adecă in seculul ăntăiu inainte de Christosu. (*„Burrum“ semper Ennius, nunquam „Pyrrhum“; „Bruges“, non „Phryges“, ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas.* Orat. XLVIII).

Cuvintele cu *y* luate din vechime de la Greci

sau cel puțin comune amendoue popoarelor, sunt scrise și pronunțate in latinesce de regulă cu *u*, căteva cu *i*, nici odată cu *y*. Inlocuirea lui *y* prin *u* a fostu cu atăt mai naturală, cu căt o ginte a Grecilor inșii, Eolii, ceteau pe *y* de multe ori ca *u*, de unde se și află in inscripțiuni eolice *ov* in locu de *v*. *)

Astfel avem in latinesce: *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλύω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mullus* (μύλλος), *muraena* (μυραινα) etc. Nume proprii sunt foarte puține; cu atăt mai frapantu este esemplul orașului *Cumae*, grecesce *Κύμη*, care era togmai o colonie eolică. Pentru vechia schimbare a lui *v* in *i* sunt puține esemple: *stipes* din στύπος, *stilus* din στύλος, *lacrima* din δακρυον, *Ulixes* din Ὀδυσσεὺς, etc.

După ce astfel limba latină se formase dejà in scrierea ei, fără a avė pe *y*, Romanii intrară in contactul literaru perpetuu cu Grecii, prin care se caracterizează cultura lor de la Cesaru pănă la căderea imperiului. Cu această ocasiune audiră sonul *v*, pe care Grecii de atunci nu'lu pronunțau nici *u*, nici *i*, ci cu unu sonu mijlociu, poate *ü*. Dovadă pentru aceasta este unu pasagiu din Quintilianu, unde dice: noi Romanii nu avem doue din cele mai plăcute sonuri ale Greciloru, dintre cari unul este vocală *v*, și astfel ne amu

*) Boeckh, Staatshaushalt der Athener, II, *397*.

dedatu ale imprumuta sonul și litera decăte ori intrebuințămu vre unu nume grecescu, d. e. Ephyris. *(Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem... quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur... ut in Ephyris etc.* Inst Orat. XII, 10, Edit. Nisard pag. 471, 472.)

De ce dar au introdusu Romanii in căteva cuvinte străine imprumutate de la Greci, și mai ales in numele proprii, litera *y?* Fiindcă această literă avea să insemneze o vocală nouă, care nu era nici *u*, nici *i*, ci unu altu sonu mijlociu, pentru a cărui scriere a trebuit să se priimească literă *y*. Romanii cănd scriau Pyrrhus, nu ceteau nici Pirrhus, nici Purrhus, ci Pürrhus etc. Din contră acele cuvinte, cari in grecesce se scriu cu *v*, pe cari ănsĕ Romanii le ceteau cu *u* sau cu *i*, le aflămu scrise in latinesce cu *u* sau cu *i* și nici odată cu *y*, după cum arătarămu mai sus.

Prin urmare noi, care nu mai avemu in limba noastră vre unu sonu corespundĕndu lui *y*, nu putemu introduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Înșii Latinii astădi, cănd aru pronunța cuvĕntul *tinorpacfie* ca noi, adecă *i* in prima silabă, nu aru scrie nici odată *typographie*, ci *tipografie*, precum au scrisu *stipes* și nu *stypes* etc. — Este dar de combătutu admiterea lui *y* in orto-

grafia noastră precum o incearcă căţiva autori din Bucuresci. Esemplul scrierei francese sau germane la care poate se găndescu D-lor, nu este valabilu in casul nostru. Limba francesă are o literatură scrisă, care ţine in şiru neintreruptu de la căderea Imperiului Romanu, sau cel puţin de la a. 1000, pănă astădi, *ortografia lor este dar o ortografie tradiţională*, şi in faţa unui obiceiu aşa de vechiu se poate pleca raţiunea. Dacă intrebămu pe Francesi, pentru ce scriu astădi d. e. numele Cyprien cu *y*, singurul lor respunsu este, că ilu află scrisu cu *y* de sute de ani şi ilu păstrează tot aşa. Pentru noi ănsĕ, cari nu avemu vre o tradiţiune ortografică, ci cari introducemu acum pentru prima oară alfabetul latinu din secul II d. Chr., pentru noi admiterea lui *y* este imposibilă, fiindcă aru fi togmai in contra spiritului scrierei latine pe care voimu a o introduce.

Atăt pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunosceau Romanii cei vechi. Ea s'a primitu mai tărdiu in manuscriptele lor, de către gramatistii decadinţei, pentru a distinge cele doue nuanţe ce le aflămu in pronunţarea lui *i*, adecă *i* consonans d. e. *jacio*, şi *i* vocalis, d. e. *fluvius*. Ce mică trebue să fi fost diferinţa pronunţărei, se vede din faptul că, pe cănd *i* in *jacio* era consonantu şi se scria de gramatisti cu *j*, acelaşi *i* in *iambus* era vocalu

și se scria cu *i* *). Valoarea acestei distingeri n'a pututu dar să esiste decăt pentru prosodia latină, care observa cu atăta rigoare hiatul, precum și lungimea și scurtimea vocalelor prin posițiune, și așa vedemu că *i consonans* nu produce hiatus, de și este precesu de o vocală, și produce in contră posițiune, cănd este insoțitu de o consonantă. Tot astfel, pe cănd silaba d'intăi a cuvĕntului *fluvius* este scurtă, Virgilu o intrebuințează ca lungă prin posițiune, făcĕnd pe *i consonans*, de aceea gramatistii au și scrisu in asemene casuri *fluvjus*. Ănsĕ in scrierea prosaică distingerea aceasta nu a avutu nici o insemnătate, și așa Romanii in scrierea lor n'au admisu doue litere osebite pentru nuanțele lui *i*. Prin urmare nici noi nu le vomu admite, și aceasta cu atăt mai mult, cu căt acelu *i consonans* in multe cuvinte rumăne a devenit o adevĕrată consonantă foarte distinsă de *i*, adecă *ж*, și dar *j* va remănè intrebuințatu pentru scrierea lui *ж*.

In contra acestei simplificări a scrierei lui *i* se

---

*) Romanii nu au cunoscutu sonul **ж**, și nici gramtistii cănd au introdusu pe *j*, nu s'a putut ceti ca **ж**, d. e. **жачео**. Cáci **ж** este o consonantă așa de pronunțată, incăt dacă Latinii aru fi cetitu *Pompejus* = **Помпежȣс**, atunci vocativul nu aru putè fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemene *ajo* nu aru putè avè in persoană *2*. *ais, ait*, ci *ajis, ajit*, cea ce nu este. Dar o repețimu: in manuscriptele latine vechi nu se află *j* de locu.

oppunu etimologistii, in fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din immuiarea unei consune, de regulă a lui *l*, cu consuna primitivă, d. e. *liertare* in locu de *iertare (libertare)*, *copili* in locu de *copii*, etc. Etimologismul nu ne pare admisibilu in ortografie și de aceea trebue să combatemu și scrierea lui *i* precum se află la Cipariu. Ear causele pentru și contra le vomu discuta pe largu in partea IV a disertațiunei de față.

Mai mult de cause fonetice, decăt etimologice, ne pare a fi condusu unu altu filologu rumănu, D. Circa, cănd scrie pe *i consonans* cu *y*; d. e. *gayină*. Noi suntem in contra acestei scrieri. Mai ăntăi introducerea lui *y* pentru acestu casu ar fi o adevĕrată eroare paleografică. In paginele precedente amu arătatu, ce insemnare a avutu *y* in alfabetnl latinu și cum astădi nu se poate admite la noi nici chiar in cuvintele, in care se află admisu la Romani, fiindcă astădi a dispărutu sonul pentru care se introdusese in vechime. Acum dacă nu introducemu pe *y* in cuvintele speciale, in care ilu păstrează alfabetul latinu, cu ce dreptu l'amu lua și l'am intrebuință pentru unu sonu, pentru a cărui insemnare nu a funcționatu elu nici odată la Romani ?

Să nu uitămu puntul de plecare alu chestiunei. *Noi nu suntem astădi chiemați a inventa alfabete și a face projecte de creațiuni grafice: noi avemu*

a introducè alfabelul latinu. Din minutul in care este constatatu, că in alfabetul latinu *y* avea de insemnatu sonul *ü* sau unu altu sonu analogu, ear nu *i*, nu ne mai este permisu a'lu intrebuința pentru *i consonans.* Altfel perdemu ori ce regulă, și in locu de vechiul și cunoscutul alfabetu latinu, introducemu fantasiile moderne a levre unui autoru mai mult sau mai puțin ingeniosu, in or ce casu ănsĕ prea individualu pentru a deveni legislatoru ortograficu.

A doua oppositiune ce amu face-o D-lui Circa, concedĕndu diferința intre cele doue pronunțări a le lui *i*, este, că alfabetul nu e chiematu și nici nu e in stare a insemna toate nuanțele sonurilor unei limbi. *) Și Romanii au avutu ca și Rumănii, amĕndoue sonurile lui *i*, și cu toate aceste s'au mulțămitu cu o singură literă. Pentru ce noi să fimu mai dificili? Totu ce am putè dar admite D-lui Circa ca controversă de discutatu, aru fi insemnarea lui *i consonans* prin dieresis sau prin doi *i*, așa incăt esemplul citat s'ar scrie *găïna* sau *găiina* etc. In această privință ne poate susținè unu pasagiu din Quintilianu, unde in privința vocalelor sfătuesce pe gramatisti să distingă pe cele ce s'au primitu ca consonante, d. e. *i* in *coniicit,* și apoi le spune că Cicero avea obiceiul de a

*) Demonstrarea acestei restricțiuni a sistemului foneticu se află in partea III.

scrie *Aiio* și *Maiia* cu doi *i*, pentru a esprima acea natură consonantică a lui *i*. *(Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquas pro consonantibus usus acceperit.... Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque geminata I scribere: quod si est, etiam iungetur ut consonans.* Quint. *Instit. orat. 4.*) Ansĕ togmai *neprimirea* acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalți scriitori Romani ne probează, căt de puțin voiau Romanii să distingă in scrisu pe *i consonans* de *i vocalis*; și in or ce casu chestiunea astfel pusă, fiindcă nu se mai referă la introducerea unei noue litere, ci numai la duplicarea unei litere dejà primite, ese din sfera cercetărilor alfabetice ce formează obiectul cărței de față, și devine o controversă gramaticală.

Resultatul finalu al discuțiunei de mai sus este: *sonului rumănu* **i** *corespunde o singură literă latină,* **i**, *și prin urmare se va scrie numai cu semnul* **i**.

ж este unu sonu necunoscutu Romanilor. Cănd ḑicemu necunoscutu, nu ințelegemu cuvĕntul in modu absolutu, ci ḑicemu numai, că nu aflămu

indicii sigure, cari să ne permită a presupune esistența lui *ж* la Latini. Din contră avemu indicii care o neagă, după cum vědurămu in nota de la pag. 46.

Considerănd ănsě, că in cuvintele adevěrat rumăne, *ж* se nasce totdeauna dintr'unu *i*, sau deadreptul prin intărire consonantică, sau dintr'unu *ḑ* care tot prin influința lui *i* s'a schimbatu in *ж*, precum prin aceeași influință din *d* se făcuse *ḑ*, conchidemu: că sonul *ж* este o dependință consonantică a lui *i* și astfel ilu scriemu cu semnul dejà adoptatu in acestu casu, adecă cu *i* lungu sau *j*. (Esemple: jocu = *ioco*, judecu = *iudico*, juru = *iuro*, june = *iuvenis*, junghiu = *iugulo*; repejune din a repeḑì, putrejune din a putreḑì, etc.)

Sonul rumănu ж se va scrie dar cu j.

In alfabetul latinu după pronunțarea modernă sonul *f* are doue litere: *f* și *ph*. Vomu vedè ănsě, că această pronunțare nu este potrivită cu cea latină, care făcea osebire intre *f* și *ph*.

Literele *ph*, ca și *y*, s'au introdusu de Romani numai in căteva cuvinte grecesci, pentru a esprima sonul *φ*, pe care nu'lu aveau Romanii și căruia

nu'i corespundea litera lor *f*, așa incăt au fostu siliți a circumscrie. Litera *f* se pronunța la inceputu altfel decăt o pronunțămu noi astădi. Quintilianu, in pasagiul suscitatu, ne spune lămurit: „Limba latină este mai aspră de căt cea greceasca, și ne lipsescu chiar doue sonuri din cele mai plăcute a le Grecilor, unul vocala *υ* și altul consuna *φ*, pe cari le imprumutămu de căte ori intrebuințămu cuvintele lor, d. e. Ephyris și Zephyris. Cănd le cetimu grecesce, pare că ne suride limba cu o grațiă neesprimabilă; ear cănd le scriemu cu literele noastre, au unu aeru surdu și barbaru, și in locul lor se punu nisce sonuri triste și dure pe care nu le cunoasce Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă f, mai că nu se pronunță cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunță cu nici o voce, ci trebue să fie șuerată pintre dinți." (*Latina facundia..... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant; quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce*

vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est. Quint. *Instit. orat.* XII, 10.)

Așa dar pentru scrierea sonului φ, fiindcă *f* nu se potrivea cu elu, au fostu siliți Romanii a inventa pe ph. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenescu mult a o imita după descrierea lui Quintilianu, fără a'și putè inchipuì cu justețǎ sonul latinu. (Spalding comite chiar eroarea de a crede că *f* se cetea ca v francesu, pe cănd v s'aru fi cetitu ca w englesu etc.)

Pentru noi, cari amu pĕstratu multe din particulăritățile ce se aflau in pronunțarea străbunilor nostri, descrierea lui Quintilianu este foarte chiară și in dĕnsa recunoascemu togmai modul cu care o mare parte a poporului rumănu din Transilvania și Banatu pronunță ăncă astăḑi pe *f*; ei ḑicu *χiu* in locu de *fiu* (cu unu *χ* șuerătoru), *χerbinte* in locu de *ferbinte*, etc.

Vomu ințelege acum fără dificultate, cum *f* era la inceputu unu felu de aspirațiune neprecisată ca *digamma aeolicum*, și cum se confunda cu *h*, așa incăt se ḑicea *hircus* și *fircus*, *hoedus* și *foedus* etc. *)

In timpul din urmă al limbei latine ănsĕ *f* se apropie din ce in ce mai mult de pronunțarea noastră și se face, ca și la noi, distingerea intre pro-

---

*) Veḑi citațiuni despre aceasta in Cipariu, *Elemente de limba romană,* pag. *43.*

nunțarea țerănească ca χ și intre cea cultă din urbe ca *f*. Dar nici odată la Romani nu a dispărutu de totu diferința intre *f* și *ph* sau φ și ăncă din seculul VI, adecă după căderea Imperiului Apuseanu, ne spune Priscianus: „Locul lui φ ilu ține la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la Greci, cum sunt *fama, fuga, fur*. Cu toate aceste trebue să scimu că este oare care diferință in pronunțarea lor, precum o arată insași mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor.“ (*φ locum apud nos f obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h. e. fama, fuga fur. — Hoc tamen scire debemus quod.... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum.* Priscianus, *Instit. gram.* pag. 543, 548).

Prin urmare Romanii au introdusu literele: *ph* in alfabetul lor pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecescu φ; ear unde sonul primitivu φ devenise in limba latină *f*, d. e. in *fuga, fama,* etc., acolo se și scria cu *f*. Cu alte cuvinte: *ph* insemna unu altu sonu decăt *f*.

De aceea noi astădi, după ce amu perdutu diferința intre *ph* și *f*, după ce toate cuvintele aceste le cetimu cu *f*, nu mai avemu nici o causă de a scrie *ph* și amu comite o eroare in contra alfabetului latinu, cănd cetind, precum cetimu: *filosofia*, amu mai scrie *philosophia*. —

Din cele demonstrate resultă lepădarea lui ph din alfabetul rumănu și mănținerea singurei litere latine f pentru sonul nostru ф.

t

Sonul **t** in scrierea latină cum se cetesce astăḑi, se află esprimatu in doue moduri: prin **t** și prin **th.**

Ănsĕ *th* in pronunțarea Romanilor nu era nici odată identicu cu *t*, ci avea misiunea specială de a insemna pe ϑ grecescu, care era unu sonu a parte al Grecilor și osebitu de or ce literă latină. Cănd Romanii scrieau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci *ϑeatrum.*

In limba noastră ănsĕ s'a perdutu chiar din cuvintele grecesci sonul ϑ; nimeni nu ḑice la noi *ϑeatru* sau *ϑeologu*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune in ortografia rumănă, și trebue să fie lepădatu, precum l'au lepadatu și Latinii din toate cuvintele, in cari n'au cetitu ϑ (*Patior* — *παϑ*, *lateo* — *λαϑ*, *triumpus* — *ϑρίαμβος*, etc.)

Compararea cu ortografia francesă sau germană nu este admisibilă, precum arătarămu la litera *y*. Noi nu suntemu chiemați a introduce in scrierea noastră regulele, și cu atăt mai puținu neregularitățile altor popoare moderne; noi introducemu

alfabetul latinu cu logica sa. Și logica acestui alfabetu ne ordoană a nu primi nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astădi sunt semne fără sonu.

Prin urmare sonul t se va scrie rumănesce cu singura literă t.

X

Literei greco-slavone χ și sonului nostru χ nu corespundea litera latină *h*. *H* celu latinu era *spiritus asper* al Grecilor, care in timpurile vechi se și insemna prin aceeași figură H, până când mai pe urmă s'a impărțitu in doue, lăsându-se numai partea stingă Ⱶ pentru *spiritus asper*, ear partea dreaptă ⊣ pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare *h* nu era, proprie vorbind, nici vocală nici consună, ci o simplă aspirațiune a lor. Asupra acestui puntu tradițiunile autorilor sunt chiare. Aulu Gellie scrie: Litera *H*, care mai bine trebue să se numească aspirațiune decăt literă, o introduceau părinții nostri in foarte multe cuvinte pentru a le intări pe căt se putea mai mult și a le face sonul mai viu și mai accentuatu. Acestu obiceiu paru a'lu fi imprumutatu din esemplul limbei attice. Căci este destul de cunoscutu că Atticii, in contra usului celorlalte ginți grecesci, pronunțau cuvintele ἰχθὺς și ἵρος și multe altele de ace-

lași felu, cu aspiratiunea primei litere. Tot așa s'a ḑisu la noi: *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehemens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honustum.* Introducĕndu in toate aceste cuvinte acea literă sau aspirantă ei nu au avutu altă rațiune decăt a mări vigoarea vocei" etc. *(H literam, sive illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserebant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἰχϑὺν et ἵϱον, et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis, intenderetur.* A. Gellius, *Noctes Atticae,* II, 3.)

Importantu in această privință este și următorul pasagiu din Quintilianu: „Cu timpul scrierea aspirațiunei *H* s'a schimbatu cam des la noi. Cei vechi o intrebuințau cu multă reservă chiar inaintea vocalelor, căci ḑiceau *oedos* și *ircos.* Apoi s'a observatu multu timpu regula de a nu se aspira consonantele, precum in *Graccis* și *triumpis.* Deodată ănsĕ se lățì usul lui *h* intr'unu modu așa de

exageratu incăt astădi ăncă a remasu in unele inscripțiuni: *choronae, chenturiones, praechones,* despre care scriere escesivă tratează cunoscuta epigramă a lui Catulu. *) De aci s'a pĕstratu pănă la noi scrierea *vehementer* și *comprehendere* și *mihi*;

---

*) Să ne fie permisu a o localiza in traducere:

„DESPRE ARIESCU.

Ariescu avea obiceiul de a dice și de a scrie *honoare* cănd vrea să dică *onoare,* și *historie* in loc de *istorie,* și apoi găndea că vorbise minunat de frumos, dacă disese din toate puterile *historie.* Credu că totu așa pronunța și mumă-sa și unchiu-seu Liber și moșu-seu și bunica. Cănd fu trămisu in Țara Grecească, incepură a se odihni urechiele tuturor, căci audiau aceleași cuvinte pronunțate cu blăndeța ce li se cuvine și nu se mai temeau de a le audi cu acea pronunțare sĕlbatică: cănd deodată veni scirea teribilă că marea Jonică, de cănd s'a dusu Ariescu la dĕnsa, dejà nu se mai chiamă Jonică, ci Hionică."

(DE ARRIO.

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias;
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias.
Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerit atque avia.
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,
Audibant eadem haec leniter et leviter.
Nec sibi post illa metuebant talia verba:
Quum subito adfertur nuntius horribilis:
Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Jonios esse, sed Hionios.
Catullus, 84.)

in cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflămu chiar și *mehe* in locu de *me.*“ (*H literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum oedos ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis et triumpis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque vehementer et comprehendere et mihi; et mehe quoque pro me apud antiquos, tragoediarum praecipue scriptores, in veteribus libris invenimus.* Quintilianus, *Inst. orat.* I, 5).

Astfel Romanii, cănd voiră să esprime pe χ grecescu, care este o consună precisă, cu asprimea lui, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blăndă; și așa au intrebuințatu pe *c* aspiratu prin *h*. Din această aspirare a resultatu o mare apropiare a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificatu ăncă la Romani, precum s’a identificatu in căteva cuvinte la noi.

Avemu dar următoarele regule:

Litera slavonă-greacă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d. e. *haină, hanu, harnicu, hartă, holdă, humă,* etc.; ănsĕ se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se esprimă cu tărie consonantică apropiată de *k,* d. e. *chronologic, Christosu, choru, chaosu, archangelu,*

etc.; se va scrie in fine cu *c* acolo unde s'a formatu sonul curatu *k* perḑĕndu-se or-ce aspirațiune, d. e. *creștinu, coardă,* etc.

Tendința pronunțărei noastre este de a delătura sonul *ch,* schimbăndu'l sau in aspirarea *h* sau in consuna *c.* Astfel vedemu că, pe când in numele propriu *Christosu* se mai aude unu *h,* dejà in *creștinu* se aude numai *k.* In genere numele proprii străine remănu ăncă toate cu *χ,* adecă cu *ch,* din simpla causă că se pĕstrează pe căt se poate cum sunt, fiind indicări individuale; așa dar scriemu și cetimu: *Chaldea, Charonu, Charibda, Chersonesu, Chimera, Chios, Christosu, Chrisostomu,* etc. La numele comune ănsĕ (afară de cele rare: *chronologie, choru, chaosu,* etc.) s'a și schimbatu *ch* sau in *h* sau in *c,* d. e. *hartă* (in distingere de *carte, hărți* și *cărți* etc.), *hărtie, horă* (ănsĕ: *choru*); *caracteru, coardă, creștinu.*

In nici unu casu ănsĕ nu este permisu a mai scrie pe *h* acolo, unde s'a perdutu cu totul in pronunțare, d. e. in *istorie, onoare,* etc. Cine scrie *historie, honoare* și aduce de esemplu ortografia latină, nu argumentează in cunoscință de causă. Pasagiele suscitate din Quintilianu și Catulu ne arată confusiunea ce domnea și la Romani in pronunțarea și scrierea lui *h.* Aru fi fără minte să o perpetueze și Rumănii, cari nu au nici o causă pentru această. *H* trebue scrisu numai unde se aude.

K

Pentru sonul **k** se află in alfabetul latinu trei semne: **c**, **k** și **qu**.

Ănsĕ noi nu putemu primi nici pe *k* nici pe *qu*. In ceea ce privesce litera *qu*, tradițiunile latine sunt așa de confuse, incăt este greu a dà lectorului o idee chiară despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o impreunare a literelor CV; Quintil. din contră ilu derivă din Koppa celu grecescu Ϙ și ilu pune astfel intre literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interesu:

1. In timpul scrierei latine mai regulate și de siguru in seculul ce ne privesce, litera *q* se intrebuința numai cănd urma unu *u* cu o altă vocală după dĕnsul, așa incăt toate trei să formeze o singură silabă. Funcțiunea lui *q* era de a arătà unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. „Mai avemu ăncă litera *q*“, scrie Quintilianu, „care face silabele dure și este de folosu numai pentru a uni vocalele ce o urmează, ear incolo este foarte de prisosu.“ *(Dura et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus.* Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10).

Probă convingĕtoare despre această funcţiune a lui *q* ne dă şi faptul, că in scrierea vechie chiar dativul *cui* se află scrisu *qui*, cănd din causă prosodică trebue să se restringă intr'o singură silabă. Vice-versa cănd silaba cu *qu* trebuia să se lungească in doue, *qu* se inlocuia cu *c*; aşa la autorii comici se află foarte des *relicuus* in locu de *reliquus*, şi in Plautu (Casina, II, sc. 2, versu 33 *) sau 192) *delicuum* in locu de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puţinu nu era nici *cu* nici *cv*, ci unu sonu mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa intre gramatisti asupra naturei sonului următoru lui *q*. *Charisius* ilu dechiară de vocală, *Vel. Long.* oppune, că atunci or ce silabă incepĕtoare cu *q* aru trebui să fiĕ lungă din causa celor doue vocale, ceea ce nu este (*aquĭla, quŏd, equŭs* etc. sunt scurte), şi prin urmare dechiară pe *u* de consună; după dĕnşii se desbină in acelaşi modu şi ceilalţi. Quintilianu, aducĕndu esemplul suscitatu de *equum*, adaugă: „aceste doue vocale, *uu*, producu unu sunetu a parte, precum nu se află nici unul in limba greacă şi care de aceea nu se poate scrie cu literele lor.“ (*Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficiant*

*) La *Schneider* (op. cit. I, pag. *332*) din eroare de tiparu se citează *23*.

sonum, qualis apud Graecos nullus est ideoque scribi illorum literis non potest. Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10.)

De aci provine confusiunea ce o vedemu in scrierea grecească, decăte ori vrea să esprime pe *qu*, d. e. la numele proprii latine. Aşa găsimu in Plutarchu *Κουαδραντία* pentru *Quadrantia*, in Evangelia lui Marcu din contră (12, 42) *Κοδράντης* pentru *quadrans*; unii scriu *Κουᾶδοι* pentru *Quadi*, *Σηκουανοὶ* pentru *Sequani*, alţii *Κυρῖνος* pentru *Quirinus*, *Ταρκύνιος* pentru *Tarquinius*, ba chiar *Κοίντος* pentru *Quintus*.

Dejà la Romani ănsĕ sonul propriu alu lui *qu* dispare cu incetul şi se schimbă in *c*. De mult nu se mai ḑicea şi nu se mai scriea *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; in seculul ăntăiu după Christosu se schimbă şi *quum* in *cum*, *quotidie* in *cotidie*, etc.

La noi această schimbare şi-a aflatu terminarea ei: in limba rumănă nu mai ecsistă sonul *qu* de locu şi prin urmare nici litera nu mai poate ecsista. Ear a o scrie, cum facu unii, in locu de sonul *k* sau *ч*, (d. e. quand, querquetare), este o eroare in contra alfabetului latinu, fiindcă atunci se primesce o literă latină pentru a esprima unu altu sonu decăt acela pentru insemnarea căruia servea, şi aceasta este o arbitrarietate inadmisibilă. Romanii inşii cănd aru fi pronunţat cuvĕntul *cănd*

ca noi, nu l'aru fi scrisu *quand.* Quintilianu (sec. I. d. Chr.) iși bate jocu de cei ce mai voiau să pěstreze pe *qu* d. e. in scrierea cuvěntului *cotidie,* dice ănsě, că asemene „copilării netrebnice“ dispăruseră pe vremea lui. Nu scrimu, de ce a mai venitu D. Eliad și urmașii lui să le improspeteze pe vremea noastră. (*Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit: quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt.* Quint. *Instit. orat. I. 7.*)

A treia literă, cu care se află esprimatu in scrierea romană sonul ce ne ocupă, este *k.* Tradițiunile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după děnsele nu mai incape indoială, că această literă trebuesce alungată din alfabetul nostru. *K* s'a introdusu din vechime la Romani și s'a pěstratu cătva timpu, din causă că era singura literă care esprima cu přecisiune sonul *k*; căci litera *c* la inceputu se intrebuința și pentru sonul *g.* Așa cetimu pe columna rostrată *leciones* in locu de *legiones, macestratos* in locu de *magestratos,* etc. Se vede că pronunțarea Romanilor celor vechi nu făcea ăncă destulă distingere intre *c* și *g.* Deabia in secolul al treilea inainte de Christosu s'a introdus litera *g,* formăndu-se prin o mică schimbare din *c.* După spusa lui Plutarchu, Spurius Carvilius aru fi inventorul ei. Litera *g* odată introdusă, *c* servesce esclusiv la esprimarea sonu-

lui *k*, ear litera *k* se perde din scrierea latină cu totul, remăindu intrebuințată numai ca notă de abreviatură când o urmează unu *a* (d. e. *K.* pentru *Caeso*, fiindcă abreviatura *C.* insemna dejà Gaius; *K.* pentru *Calendae).* Cei mai buni autori sunt uniți a o respinge din scrierea latină. Quintilianu ḑice deadreptul, că nu trebue să intrebuințămu pe *k* in nici unu cuvĕntu *(k in nullis verbis utendum puto.* Instit orat. I, 7); Priscianus o numesce cu totul superfluă (*et k quidem penitus supervacua est.* Prisc. pag 543), etc. Respingĕndu-o dar inșii Romanii, nu avemu noi nici o causă pentru a o introduce.

Resultatul cercetărei de mai sus este: *Sonul k nu se va scrie nici cu litera qu nici cu litera k, ci numai cu c* (respective cu *ch* inainte de *e* și *i*, precum vomu vedè la partea următoare).

Cu aceasta amu terminatu cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latinu, a căror sonu nu era destul de lămuritu pentru a fi ele primite fără controlu in scrierea noastră. O mică observare mai este de făcutu in privința lui *x*. Această literă este o consonantă dublă pentru a esprima *cs* sau *gs* (de regulă.) Ea este dintre literele noue a le alfabetului latinu, deși mai vechie decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta

lipsesce. După *Grotefend*, *x* este imprumutatu din sistemul cifrelor etrusce; după opiniunea comună ănsĕ este o impreunare grafică dintr'unu *C* intorsu și dintr'unu *S* = ƆS›)(, X. Ca o asemene inlesnire grafică se poate intrebuința și la noi, dacă intrebuințămu dubla consună *cs*, fără ănsĕ a fi marcată ca literă osebită in șirul celor simple. —

Recapitulăndu acum resultatele cercetărilor din partea a doua și continuăndu lista alfabetică, incepută la pagina 37, constatămu, că următoarele sonuri din limba noastră se voru scrie numai cu următoarele litere latine corespundĕtoare:

Sonul	rumănu	**e**	cu litera	latină	**e**
„	„	**i**	„	„	**i**
„	„	**ж**	„	„	**j**
„	„	**ф**	„	„	**f**
„	„	**t**	„	„	**t**
„	„	**χ**	„	„	**h** și **ch**
„	„	**k**	„	„	**c**, resp. **ch**,

ear literele *ae*, *oe*, *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k* din alfabetul latinu nu potu fi primite in scrierea rumănă.

Această parte a disertațiunei noastre o credemu demonstrată cu toată rigoarea scientifică și prin urmare incercarea, ce o facu cățiva autori Rumăni de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. in scrierea noastră, nu ne mai pare o controversă, ci o eroare.

Partea a treia.

Despre scrierea lui ч, џ, ш, ц̮, z, ъ, î, și o critică a sistemului foneticu.

In partea a doua a disertațiunei noastre amu constatatu, după starea sciinței de astădi, cum ceteau Romanii literele lor și care din ele trebuescu să fie adoptate in limba noastră. Pe cănd ănsĕ din acestu studiu a resultatu, că unele din literele latine nu se potu primi in scrierea rumănă, ne mai aflănd in limba noastră vechiul sonu latinu pe care 'l insemnau: in paginele următoare vomu vedè din contră, că unele din sonurile rumăne nu'și află litera corespundĕtoare latină, fiindcă in timpurile romane aceste sonuri sau nu au ecsistatu de locu, sau nu au ecsistatu in acea intindere ca la noi. Prin urmare alfabetul latinu aplicatu la scrierea rumănă are pe de o parte litere prea multe, cărora trebue să le refusămu primirea, pe

de alta nu are litere destule și suntemu siliți a le inlocui prin altele — o disproporțiune ce nu ne poate mira, cănd ne aducemu aminte, că noi după desvoltarea limbistică de XVII secole introducemu unu alfabetu petrificatu din sec. II după Christosu.

Intre literele ce lipsescu Romanilor notămu mai ăntăi o literă specială pentru sonul nostru

ч

Sonul ч nu se află in limba latină din timpul in care o privimu noi, adecă in primii secoli după nascerea lui Christosu. Litera **c** inainte de *e* și *i* nu se immuia de locu, nici in *ч* cum cetimu noi și Italienii, nici in *s* cum cetescu Francesii, nici in *ц* cum cetescu Germanii, ci remănea *k*.

Probele sunt următoarele:

1. Nici unul din vechii gramatisti latini, deși se ocupă in detaiu de pronunțarea literelor, nu arată vre o diferință intre pronunțarea lui *c* inainte de *e* și *i* cu pronunțarea lui inaintea celorlalte vocale și a consunelor. Dar și ceilalți autori păzescu o tăcere absolută asupra sonului *ч*; Quintilianu, in suscitatul locu, unde vorbesce despre diferința intre pronunțarea latină și cea greacă (XII, 10), l'aru fi menționatu de siguru, dacă aru fi ecsistatu.

2. *Toate* cuvintele grecesci *fără esceptiune* in cari se află *k* inaintė de *e* și *i*, se transcriu in latinesce prin *c*, d. e. insula *Ceos (Κέως), Cebren (Κεβρὴν), Cecrops (Κέκροψ), cedrus (κέδρος), centrum (κέντρον), Cimon (Κίμον)*, etc. etc.

La numele comune *cedrus, centrum* etc. s'ar putė objecta, că deși la inceputu, când s'au primitu de la Greci, s'au cetitu *kedrus, kentrum*, totuși mai pe urmă s'a immuiatu *c* in *ч* și s'a cetitu *чedrus, чentrum*. Ănsĕ această objecțiune cade de la sine, când vedemu alăturea numele proprii, cari nu sunt supuse immuierei ca cele comune. Dacă *c* inainte de *e* și *i* s'aru fi cetitu *ч*, atunci Romanii n'aru fi scrisu pe *Κίμον* cu *C*, ci sau *Kimon* sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă cu *k*, a cuvintelor latine cu *c*, și aceasta fără esceptiune. Cicero se află scrisu pretutindinea in scriptele vechi grecesci, d. e. in Appianu Alexandrinul (sec. II. p. Chr.) *Κικέρων*, Scipio *Σκιπίων* (in Appianu, in Polibie [sec. II a. Chr.] etc.), Decius *Δέκιος* etc.

Să fi fost *c* altfel pronunțatu in aceste nume, *s'aru fi incercatu cel puțin vre unul din Greci să le scrie altfel*, cu *τσ* sau cu *ζ* sau cu *τζ* sau cu *ϑ* etc. Unanimitatea tuturor scriitorilor greci de a esprima pe *c* latinu inainte de *e* și *i* prin *k* in paralelă cu unanimitatea tuturor scriitorilor latini de a esprima pe *k* grecescu și inainte de *e* și *i*

tot prin *c* este o probă convingĕtoare că *c* se cetea *k* și inainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul *Terentius Scaurus*, invĕțĕtorul Impĕratului L. Verus (sec. II. d. Chr.), vroindu in cartea sa „*de orthographia*“ să susțină scrierea literei *k*, dice: „eu ănsĕ pretindu, că mai superfluă este litera *c* decăt *k*, fiindcă, după cum se vede la Greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*.“ (*Ego autem contenderim magis supervacuum esse c quam k, quoniam k ut apud Graecos satis vim etiam c literae exprimat.* pg. 2253).

5. Quintilianu, intr'unu pasagiu suscitatu, dice: „In scurtu intrebuințarea lui *h* se lăți in modu escesivu, și de atunci ne a remasu ăncă in căteva inscriptiuni cuvintele *coronae, praeconis* și **centuriones** scrise *choronae, praechones* și **chenturiones.**“ (*Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.* Quintil. *Instit. orat.* I, 5). Dacă *centuriones* s'ar fi cetitu *чenturiones*, nu s'aru fi scrisu nici odată *chenturiones.*

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decăt probe, sunt a) duplicitatea scrierei latine in cuvintele *decimus* și *decumus, decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de esplicatu dacă sĕ cetea *dekimus* și *dekumus*, ănsĕ aru fi fostu greu de admisu, dacă s'aru fi cetitu *derimus* și *dekumus*; b) aflarea lui *k* sau *g* in

cuvintele comune Germanilor cu Latinii. *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare sonul *ч* nu se pronunța la Romani. Cum să'l scriemu dar noi cu alfabetul latinu?

Dacă cercetămu, toate cuvintele rumănesci (nu slavoane etc.) in care se pronunță sonul *ч*, constatămu nu numai că elu s'a născutu din latinul *c*, ci că *pretutindinea unde acestu c se află inainte de e și i, s'a immuiatu in ч*. Cănd s'aru vedè numai că *ч* acolo unde se află provine din *c*, atunci *ч* aru fi o dependință *intĕmplătoare* a lui *c*, o immuiare *neregulată* a lui și aru trebui dar să se anoteze poate prin *c* cu unu semnu espresu, d. e. prin *ç*. Fiindcă ănsĕ se constată mai mult, se constată adecă: că in *toate* cuvintele rumăne unde *c* s'a aflatu inainte de *e* și *i* s'a schimbatu in *ч*, de aceea semnul este superfluu, căci acum regula generală a vorbirei și scrierei noastre este că inainte de *e* și *i* nici nu incape *k*, ci numai *ч*.

O consonantă dejà prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putè pronunța singură, ci in unire cu vocala următoare, ne silesce, inainte de a o pronunța, a ne uita la vocala următoare. Uităndu-se Rumănul, ce vocală urmează după consuna *c* și vĕḑĕnd că urmează *e* și *i*, prin insași natura limbei sale și fără altă regula trebue să cetească *ч*, fiindcă in cuvintele sale rumăne nu su-

fere *k* inainte de *e* și *i*; și din contră cănd vede altă vocală sau o consună, trebue să cetească *k*. Aru fi dar o silă impusă spiritului nostru de a scrie, ca D. Pumnul, celtuescu și a ceti keltuescu, pe cănd pentru чine să se scrie *c̄ine*.

Objecțiunea ce se va face, este: că aflămu cu toate aceste sonul *k* și inainte de *e* și *i* și sonul *ч* inaintea celorlalte vocale și a consunelor. — Să cercetămu, unde.

K inainte de *e* și *i* se află in limba rumănă

a) in cuvinte slavone, grecesci, unguresci. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre și numai nisce imprumutări lecsicale, ear nu gramaticale, nu ne potu influința in nascerea ei o regulă ortografică. Fiindcă ănsĕ se află și trebuescu scrise, vomu arăta escepțiunea și străinatatea lor intărindu sonul *ч* pentru a'l face earăși *k*, introducĕndu dar intre *c* și vocala *e* sau *i* singurul semnu ce l'au ficsatu Romanii pentru confirmare, adecă *h*. (Veḑi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Insemnarea lui *ч* pentru a'lu ceti *k* inainte de *e* și *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, și aceasta din simpla, dar incontestabila causă, că noi nu avemu să inventămu acum unu alfabetu, ci introducemu alfabetul latinu. Dacă in alfabetul latinu semnul intărirei, după cum arătarămu mai sus, a fostu *h*, Rumănii sunt siliți a'și arăta numai prin *h* intărirea sonurilor lor).

Vomu scrie dar: cheltuescu, chilie (când aru veni din lat. *cella*, s'aru fi făcut *cealle* sau *ceae*, dar nu chilie; in această formă este cuvĕntu străinu), chilavu, chimiru, chindisescu, chinu, chipu, chiru, chitescu, chitu (luatu din grecescul *τὸ κῆτος* și nu din lat.), chivăra, chivotu, strachină, smochină, răchită etc.

b) In cuvintele romane unde mai nainte după *c* venea unu *l* sau unu *u*, așa incât a remasu *k* numai din această causă conformă regulei *rumănesci*. Cuvintele sunt puține: cheie *(clavis)*, chiemu *(clamo)*, chiaru *(clarus)*, chilinescu *(clino)*, chimă *(culmen)*, chiminu *(cuminum)*, chivernisescu *(guberno?)*. Afară de aceste șepte cuvinte și compunerile lor se mai află *chi* in terminăciunea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* și *cula*: unchiu (*avunculus*), rarunchiu (*ranunculus*), urechie *(auricula)*. Și aceste cuvinte sunt foarte puține.

c) Singura escepțiune aru fi chelaru și chingă, dacă aceste provinu deadreptul din latinele *cellarius* și *cingula*, ceea ce nu este probabilu, comparănd toate celelalte cuvinte și considerănd pentru chingă că avemu dejà verbul *cingu* și amu fi ḑisu *cingă*, dacă amu fi primitu cuvĕntul de la Romani.

Ч deadreptul inaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, *ă*, *î* se află *numai* in cuvinte străine, mai ales slavone, și aceste neputĕndu-ne schimba regula noastră rumănă din fundamentu se voru scrie cu *ci*. Eacă mai toate aceste cuvinte: ciasu, ciobanu, ciocanu, ciocărliă, ciocărtescu, cioci, ciocu, cioae, ciolobocu, ciomagu, cioandră, ciontu, cioplescu, cioară, ciorbă, cioarecu, ciortu, ciosvirtă, cioturosu, ciovică, ciubăru, ciubotă, ciucuru, ciudă, ciugulescu, ciulină, ciumă, ciungărescu, ciupescu, ciupercă, ciuru, ciută, corciocu.

In cuvinte rumănesci nu se află ч nicaeri deadreptul inaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*, ci numai cănd intre aceste s'au aflatu *e* sau *i*, cari dar trebue esprimate: ceară (lat. *cera)*, ceapă (lat. *cepa)*, rugăciune (lat. abl. *rogatone)*, și așa toate in *ciune*, urceoru (lat. *urceeolus)*, fecioru (lat. *fetiolus?)* (Vedi Diez. Rom. Gramat. II, p. 261), și așa toate in *cior*.

Fiind dar constatatu, că in cuvintele rumănesci c sună totdeauna k inainte de a, o, u, ъ, î, și totdeauna ч inainte de e și i, și că numai in cuvinte străine sună din contră k inainte de e și i, și ч inainte de a, o, u, ъ, î: trebue să lăsămu litera c singură să esprime pe ч inainte de e și i, și numai atunci să o marcămu prin semnele alăturate h, resp. i, cănd, in contra geniului

limbei noastre, inainte de e și i are să se pronunțe k și inainte de celelalte litere ч.

Este dar o eroare contra Logicei a apuca lucrul dea'ntoarsele, a insemna pe *c* inainte de *e* și *i* cănd are să se cetească *ч*, și a'lu lăsa liber și fără semnu, cănd are să se cetească *k*. Aceasta va se dică a face din esceptiune regulă și din regulă esceptiune.

O observațiune finală este de făcutu pentru *c* precesu de *s* și urmatu de *e* sau *i*, d. e. (crescu) cresci, cresce. In pronunțarea rumănă nu s'au putut suferi lăngă olaltă doue sunete șuerĕtore precum sunt *s* și *ч*. De aceea immuiarea lui *ч* s'a aruncatu indărăt pe *s*, făcĕndu-se *ș*, *) iar *ч* neputĕndu remănè *k* inainte de *e* și *i*, s'a pronunțatu cu celălaltu sonu mai moale inruditu, adecă cu *t*. Astfel *ut* se scrie cu *sc* inainte de *e* și *i*, de căte ori se vede provenit din *cч*.

Џ

Ceea ce s'a disu despre *k* și *ч*, are valoare din

---

*) După aceeași lege eufonică vedemu că *t* precesu de *s* in locu de a se schimba in pluralu inainte de *i* in *ț*, schimba din contră pe *s* in *ș* și elu remăne intregu, d. e. acestu, acești; onestu, onești etc. Astfel se esplică această modificare enunțată de D. Pumnul (Gram. der rum. Sprache. *1864*. pag. *44*. Nota).

aceleași cause și pentru *г* și *џ*. Amĕndoue sonurile se voru insemna prin litera *g*, sciindu-se, că inainte de *a*, *o*, *u*, *ĕ*, *î* și inaintea consuneloru se pronunță *г*, iar inaintea lui *e* și *i* se pronunța *џ*. In cuvintele, unde și inainte de *e* și *i* trebue să se cetească unu *г*, acesta se va esprima prin *gh*, și in cuvintele, unde din contră inainte de celelalte vocale și de consune se află *џ*, acesta se va esprima prin *gi*. Vomu scrie dar ghimberu, ghimpu, ghipsu, ghiulea, ghemu (lat. *glomus*), ghiață (lat. *glacies*), ghindă (lat. abl. *glande*), unghiu (lat. *angulus*), ghebosu (lat. *gibbosus*; singurul cuvĕntu rumănu, in care din esceptiune *g*, deși nemijlocit inainte de *i*, nu s'a schimbatu in *џ*); și din contră: giamantanu, giamu, giamie, Giurgiu.

Ц

Sonul *ц* nu a ecsistatu la Romani in intinderea, in care ilu avemu noi. Singurul casu, in care este probabilu că'lu intrebuințau Romanii, era pentru *t* inaintea unui *i* urmatu de altă vocală, și aceasta pare a fi fostu mai mult o negligență a limbei, de care in timpul clasicu se fereau cei culți. De aceea vedemu, că acestu sonu nici nu are literă a parte, ci este numai o nuanță de pronunțare a lui *t*.

La noi ănsĕ *ų* a devenitu unu sonu foarte lățitu, şi admisu și inaintea vocalelor simple. Din nenorocire in starea actuală a limbei nu se vede intrebuințatu după o regulă demonstrabilă. Pe cănd sonul *k* in *toate* cuvintele rumănesci, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* și *i*, s'a schimbatu in *ч*, și astfel și *k* și *ч* se scriu prin *c* fără altu semnu, sonul *ų*, deși acolo, unde se află, provine din *t*, totuși nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* inainte de *e* și *i* in multe cuvinte rumănesci s'a schimbatu in *ų*, in totu atătea alte cuvinte a remasu *t*. Să cercetămu acestu puntu mai de aproape:

1) In flecțiunile de declinare și conjugare vedemu pe *t* totdeauna schimbatu in *ț*, cănd se află inainte de *i* (afară de casul cănd este precesu de *s*, precum amu esplicatu la pag. 74) și remăind neschimbatu cănd se află inainte de *e*. Esemple: *totu, toți, toate*; *potu, poți, poate*, etc. etc. Ănsĕ dejà aci căteva escepțiuni la infinitivele in *i* și la timpurile lor derivate: ḑicemu *a ascuțì, a impărțì, a pățì, a mințì*; *dar* ḑicemu și *a gătì, a chitì, a părtinì, a resplătì, a amintì.*

2) In alte forme generale de derivațiune gramaticală ale limbei noastre *), vedemu că *t* inainte de *i* remăne tot *t*: *anticu, veneticu, roșaticu, fa-*

*) Comp. *Diez*, Rom. Gram. II, pag. *249* sqq. (edit. I.).

naticu, lunaticu, tomnaticu *); *carticică, lăptişoru, părticică, rotiţă, artistu, flautistu, măritişu, multişoru,* etc. In altele ănsĕ de acelaşu felu se schimbă earăşi in *ţ*: *cărţişoară, inavuţire, mulţime,* etc. Dicemu cu toate aceste *latină,* ănsĕ *căpăţină.*

3) Inainte de doue vocale aceeaşi confusiune. Avemu *hărtie, cutie, argintie, gratie,* etc., ănsĕ dicemu *avuţie, frăţie, beţie* etc. Şi o repeţimu: toate esemplele aceste sunt cuvinte rumănesci, nu primite de la străini.

4) Abstragĕnd de la formele gramaticale şi luănd numai cuvinte isolate din lecsiconu, aflămu asemene fără nici o regulă cănd *t* cănd *ţ*: *clatină, latină, ţie, ţine, tine, tigru, titulă, ţipă, tină, tigae, ţiganu, tindă, timpu* **) etc.

5) Inainte de *e* şi *ĕ* aflămu: *ţesu, ţestu, ţestone, ţeară, ţĕranu, ţĕrină, ţermure,* şi earăşi: *terminu, teascu, temu, teiu,* etc.

---

*) Mulţi din cei cari nu admitu insemnarea lui *t* pentru a'l face *ţ*, pretindĕnd a vedè o regulă generală pentru inmuierea lui (inaintea lui *i*), scriu *lunatecu, tomnatecu,* pentru a'şi scapa teoria. Dar aceste sunt violenţe de limbă, cari nu potu fi admise. Rumănul dice *tomnaticu,* ear nu *tomnatecu,* şi nu i se poate schimba limba in graţia teoriilor ortografice, ci vice-versa ortografia trebue făcută după limbă.

**) Aşa dice Rumănul, şi nu *têmpu,* cum voru cei comemoraţi in nota precedentă. *Têmpu* vrea să dică *prostu* pe rumănesce.

6) Frapante sunt casurile, unde se pronunță cănd *t* cănd *ţ* in acelaşi cuvĕntu, d. e. *eu ascutu* şi *eu ascuţu, eu trimetu* şi *eu trimeţu,* etc. *).

Din cele arătate mai sus suntemu siliţi a conchide: Pe cănd sonul *k* in toate cuvintele rumănesci, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* şi *i,* s'a schimbatu in *ч* şi prin urmare se poate scrie in amĕndoue casurile cu *c,* avĕnd o regulă generală a cetirei: sonul *t,* după starea actuală a limbei noastre, nu păzesce nici o regulă demonstrabilă in transiţiunea lui spre *ц* şi prin urmare nu se potu scrie amĕndoue sonurile *t* şi *ц* numai cu litera *t.*

Considerănd acum scopul scrierei, precum l'amu demonstratu in partea ăntăi (mai ales la pag. 4 şi 5), care este: de a produce prin semnele vĕḑute pe căt se poate mai curĕnd inţelegerea ideilor de comunicatu, considerănd apoi, că deşi *ц* in cuvintele rumănesci provine din *t,* totuşi osebirea intre *t* şi *ц* nu constitue numai — ca la Romani — o nuanţă de pronunţare, ci o diferinţă importantă atăt pentru inţelegere căt şi pentru flecţiunea gramaticală: nu mai incape indoială despre justeţa conclusiunei că: sonul *ц* trebue insemnatu şi osebitu de *t.*

Aceasta fiind, persistenţa cu care se opunu căţiva autori Rumăni in contra insemnărei lui *ц* şi men-

*) Pumnul, rum. Gram. pag. *164.*

ţinu litera *t* pentru amĕndoue sonurile, ne pare una din erorile cele mari in scrierea actuală a limbei rumăne.

Pănă cănd teoria scrierei, precum o desvoltarămu in partea I a disertaţiunei de faţă, este justă: pănă atunci toate considerările secundare cari s'au impotrivitu in contra insemnărei lui *ц*, trebue să cedeze. Noi nu ḑicemu, că pentru totdeauna *ц* va trebui să fie osebitu de *t*; este cu putinţă, este chiar probabilu, că peste căteva sute de ani limba rumănă să'şi regularizeze transiţiunea lui *t* in *ц* pentru toate casurile, precum şi-a regularizatu transiţiunea lui *k* in *ч*; atunci semnul osebitu pentru *ц* va putè dispare din scrierea noastră. Dar pănă atunci noi, cari nu suntemu chiemaţi a anticipa ortografia seculilor viitoare, nici a introduce ortografia seculiloru trecute, ci a scrie limba rumănă de astăḑi in Logica ei, noi trebue să menţinemu separarea grafică a celor doue sonuri.

Discuţiunea nu mai poate dar avè locu asupra faptului insemnărei lui *ц*, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

In această privinţă domnesce o mare confusiune la noi. Pentru a ne orienta in critica ei, trebue să privimu chestiunea dintr'unu puntu de vedere generalu.

Mai ăntăi este constatatu prin demonstraţiunile din partea primă (pag. 6, 12 şi urm.), că sonul *ц*, fiind de regulă o dependinţă de flecţiune a lui

t, va trebui să aibă unu semnu, in care să figureze și *t* ca parte principală. Intrebarea se reduce la această: cum vomu insemna pe *t*, pentru a'i da cetirea de *ț*?

Or ce semnu, fie elu literă, fie indreptariu de drumu, fie tablă de locandă, trebue să implinească doue condițiuni esențiale: ăntăi să aibă unu ințelesu fixu, așa incăt să nu se poată interpreta in doue sau mai multe moduri, și al doilea să fie cunoscutu de toți in acestu ințelesu al sĕu. Nu este permisu nici unui individu a descoperì in asemene materii elu singuru unu semnu a parte și a'lu impune, fiindcă atunci numai este semnu, ci o ficțiune neințeleasă. — Aplicănd aceasta la cercetarea noastră și considerănd, că unul și același semnu va trebui să ne servească și pentru *s* = *ș* și pentru *d* = *ḑ*: aflămu numai sedila ̧ corespunḑĕtoare scopului, 1) fiindcă sedila nu are altu ințelesu decăt acela al inmuierei unui sonu, 2) fiindcă din limba francesă este cunoscută de toată lumea in acestu ințelesu al seu.

O revistă critică asupra celorlalte moduri de insemnare va putè contribui la adoptarea sedilei.

Cățiva autori rumăni intrebuințează unu *i* după *t* pentru a'l face *ț*. Unul din motivele resistenței lor in contra sedilei este: că sedila aru fi urită. La aceasta amu respunsu in partea I pag. 5. Unu altu motivu, mai seriosu, este: că sedila in-

greuiază scrierea, cerĕnd prea multu timpu. La aceasta respundemu, că primul scopu alu scrierei este cetirea; unul scrie, o mie cetescu; prin urmare o ortografie care ingreuiază scrierea, ănsĕ inlesnesce cetirea, este fără indoială de preferitu unei ortografii, care inlesnesce scrierea, dar ingreuiază cetirea. Şi apoi scrierea grabnică este o intrebare stenografică, dar nici de cum ortografică. Dar in contra admiterei lui sunt alte dificultăţi, ce se opunu. Cea principală este aceasta: *i* numai atunci s'aru putè intrebuinţa pentru insemnarea lui *ц*, când aru fi o regulă constantă a limbei noastre, că *t* inainte de *i* urmatu de o altă vocală se cetesce *ц*. Dar togmai aceasta nu este. Amu arătatu in paginele precedente esemple contrarii: *hărtie, argintie, gratie,* etc. Prin urmare dacă *t* acolo unde se află dejà inainte de *i* cu o vocală, nu se cetesce *ц*, la ce ne aru folosi pentru cetirea lui *ц* intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D. e. dacă vreau să scriu cuvĕntul *braţe* şi'l scriu *bratie,* totu nu sciu ăncă, dacă amu să'l cetescu *braцe* sau *brat-i-e.* Vice-versa, nasce altă dificultate: dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* inainte de *i* cu o vocală ca *ц*, ce vomu face cu cuvintele, unde in acestu casu trebue totuşi să se cetească *t*? Pentru esceptiunea lor este de inventatu unu nou semnu, altfel in locu de *grat-i-a, hărt-i-a, part-i-a,* etc. vomu fi in periculu de a ceti *graţa, hărţa,*

părța. — O altă dificultate este de a arăta pe *t* când se află inainte de *i*, d. e. cuvintele *a impărți, părțile, avuții, țiri* (pescii) le-amu scrie *a impartii, partiile, avutiii, tiiri*, ceea ce este cel puțin straniu, dacă nu imposibilu. —

Curioasă este maniera de a insemna pe *ț*, adoptată de jurnalul din Pesta „Concordia". Concordia admite ca regulă, că *t* inainte de *i* se cetesce *ț*, și prin urmare scrie in acestu casu sonul *ț* cu litera *t* fără altu semnu. Atunci ănsĕ, când *t* remăne *t* și inainte de *i*, intrebuințează unu semnu; dar semnul nu'lu pune la *t*, ci incarcă vocala următoare cu unu circumflecsu. D. e. pronumele *'ți* ilu scrie *ti*, dar pronumele *tine* ilu scrie *tîne*.

Noi nu am putè admite in nici unu modu această ortografie. Căci a intrebuința cunoscuta literă *t* fără nici unu semnu pentru sonul *ț* și a o insemna din contra, când are să arete poropriul și vechiul seu sonu *t*: aceasta este o procedere, ce nu se poate califica de cât de Logică pe dosu. Tot atăt de pe dosu ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la dificultatea ortografică. Cu aceeași consecință amu trebui să scriemu d. e. *añ̃taî* insemnăndu pe *n* și *i* pentru a arătà modificarea vocalei precedente *a*, și alte asemene curiosități. — Dar avemu o a treia objecțiune in contra

acelei scrieri. Semnul circumflecsului nu este unu semnu inventatu de Redactorul Concordiei, ci unu semnu cunoscutu din vechime cu inţelesul seu propriu. Circumflecsul arată de regulă contragerea a doue vocale in una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă, etc. Când ănsĕ „Concordia“ scrie *sîne, tîne,* circumflecsul ei nu insemnează nimic din toate aceste; elu te invită numai să cetesci consunele *s* şi *t* cu propriele lor sonuri de *s* şi *t*. Ănsĕ amu arătatu mai sus, că semnul trebue să fie mai ăntăi de toate precisu şi generalminte cunoscutu in inţelesul seu. Prin urmare nu putemu veni astăḍi a abusa de circumflecsu intr'unu inţelesu, care este oppusu intrebuinţărei sale de atătea secule. —

Aceeaşi objecţiune amu adresa-o insemnărei lui *ų* adoptate in cărţile reposatului A. Pumnul. Pumnul insemnează pe *ų, z, ụ* etc. cu o pausă deasupra = $\bar{t}$, $\bar{d}$, $\bar{s}$ etc. Inţelesul cunoscutu al pausei este sau duplicarea consunei sau lungirea vocalei sau intreruperea găndirei; nici odată pausa nu poate fi intrebuinţată pentru muiarea lui *t* *). — Tĕrĕmul semnelor este tĕrĕmul celu mai alunecosu in scriere. Indată ce părăsimu inţelegerea lor cunoscută din vechime, introducemu o confu-

*) După cum aflămu, Pumnul a fostu silitu a adopta pausa din cause esterne, neatirnătoare de ortografia sa.

siune, de a cărei responsabilitate aru trebui să se ferească or ce autoru conscienţiosu. Aci este câmpul celu mai nepotrivitu pentru invenţiuni. Astădi işi insemnează Pumnul pe *t* cu o pausă, mâne va dice unul, că pausa este urită şi va pune unu puntu sub *t*, poimâne va veni altul şi va pune unu cercu, altul va pune unu unghiu slavonescu, şi aşa fără mărgini se va inmulţi confusiunea dejà mare a scrierei rumâne prin ficţiuni care de care mai individuale. —

O altă manieră de a insemna pe *t* şi *u* este prin intercalarea lui *h*, precum s'a adoptatu la *c* şi la *g*. Atunci *t* inainte de *i* se scrie cu *th*, ear *ţ* inainte de *i* se scrie cu *t* singuru. In contra acestei ortografii observămu, că *h* aplicatu la *c* şi *g* arată intărirea unei consune, care altfel s'ar immuia după geniul limbei rumâne. Cu ce dreptu amu putè ânsĕ să intărimu pe *t* inainte de *i* prin *h*, când elu nici nu este in periculu de a se immuia, fiindcă in o sumă de cuvinte rumânesci *t* inainte de *i* remâne tot *t*? (Pe când *c* in toate cuvintele, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbatu in *ч*). —

Terminămu această revistă critică cu observaţiunea finală, pe care suntemu siguri că ne o voru confirma toţi cei ce s'au ocupatu cu seriositate scienţifică de această materie: originalitatea este

o insușire eminentă când e vorba de idei, dar când e vorba de ortografie, nu'și are locul.

Resultatul cercetărilor precedente este: *sonul rumănu ц se va scrie totdeauna cu ț.*

Ш

Notămu mai ăntăi căteva cuvinte, din cari se vede neregularitatea transițiunei lui *s* in *ш* și prin urmare necesitatea insemnărei lui *s*.

Grasu, grași, ănsĕ: *grăsime; grosu, groși,* ănsĕ: *grosime;* a *ursì, ursită,* ănsĕ: *arșiță*; *a pași, a eși, simtu, singuru, selbaticu, ședu, sine, șine, șipotu, șiru* etc.

Prin urmare din aceleași cause ce le desvĕlirămu in paginele precedente pentru *ц*, vomu scrie sonul *ш* prin *ș*.

Z

Sonul *z* provine la noi din doue isvoare: 1) ca immuiere din *d*, 2) ca sonu gata luatu din limbi străine.

In casul d'intĕi ilu vomu scrie prin *ḑ* din motivele arătate la *ц*. Notămu aci numai căteva cu-

vinte din cari să se vadă neregularitatea transițiunei lui *d* in *z*:

Ardu, arḑi, ardere, arḑĕtură, a auḑi, a dobăndi, dobănḑi, a respăndi, ḑicu, medicu, ḑioa, dietă, ḑece, dece? dimicare, dimineaţa, dinte, diregu, din, etc. Frapante sunt esemplele, unde se află *d* și *ḑ* in același cuvĕntu d. e. eu *vĕḑu* și eu *vĕdu,* eu *audu* și eu *auḑu,* eu *prinḑu* și eu *prindu* etc.

In casul al doilea, adecă unde *z* este luatu din limbi străine, ilu aflămu esprimatu la Romani prin *z*. Tot așa ilu vomu insemna și noi. Vomu scrie dar: zelu, (*zelus, ζῆλος*), zefiru (*zephyrus, ζέφυρος*), zonă (*zona, ζώνη*), zimbru, zăbavă, zăpadă etc. Asemene in forma verbală ezu (din lat. izo, gr. *ίζω*), botezu (*baptizo, βαπτίζω*), lucrezu *) etc.

Conchidemu: sonul *z* se insemnează prin *z* in cuvintele străine, fiindcă in asemene casu și Romanii au avutu *z*; ănsĕ se insemnează prin *ḑ* in cuvintele, unde provine din *d*, adecă mai ales in declinări și conjugări, fiindcă aci logica scrierei cere arătarea consunei radicale odată cu schimbarea ei, conform principiului demonstratu in partea I a disertațiunei de față.

---

*) Veḑi Diez, Rom. Gram. II, pag. *329* și *215*.

Ъ

Sonurile ŏ și î nu se vĕdu a fi fostu la Romani. Or căt de surprinḑĕtoare aru fi variabila vocalizare latină togmai in cuvinte, unde și noi intrebuințămu sau amu fi intrebuințatu ŏ sau î (*facio, feci; legendus, legundus*; *dicendus, dicundus*; *faciendus, faciundus*; *maximus, maxumus*; *cani* = *κυνὶ* *) etc.): totuși, scienţificesce vorbind, aceasta nu ne autorizează a ḑice mai mult decăt că vocalizarea latină acolo, unde a fostu nehotărită, a lăsatu cu atăt mai mult tĕrĕmul liberu pentru introducerea altor sonuri in limbele romane moderne.

In or ce casu sonul ŏ are in limba rumănă o insemnătate nu numai fonetică, ci și gramaticală-logică, la care nu a ajunsu nici odată in limba latină. Din nenorocire ănsĕ ŏ nu este primitu după vre unu principiu demonstrabilu, ci după o eufonie ăncă neficsată.

Singura regulă ce s'a putut da, este negativă, adecă că ŏ nu se află la inceputul cuvintelor **) (cu esceptiunea dialectică: ŏla, ŏsta).

---

*) Cipariu, elemente de limba rom., pag. *24* și *25*. Compară mai ales § *10* din tractatul de ortografie, publicatu in fruntea Lexiconului de la Buda, *1825*.

**) Pumnul, rum. Gram. § *13*; Cipariu, l. c., pag. *8*.

Ear toate celelalte așa numite regule a le gramatistilor nostri, sunt numai nisce generalizări a cătorva pronunțări de unu felu, paralel cu care merge generalizarea a cătorva pronunțări de altu felu. Sau mai bine ḑicēnd: regula și escepțiunea au cumpănă egală și prin urmare escepțiunea are tot atăta dreptu de a fi marcată ca și regula.

Să cercetămu aceasta mai de aproape pentru ǝ.

1) ǝ provine din *a* cănd acesta și-a perdut sonul: laudu, lǝudam; facu, fǝceam; carte, cǝrticică etc.

Cu toate aceste *a* remăne de multe ori *a* de și nu mai are tonu. D. e. batjocură, balamutu, calicu, datorie, familie, fasole, *) macrișu, materie, raritate, și in sumă de cuvinte străine sau mai noue, in care nu s'a făcutu transițiunea in ǝ, deși sunt intrate in poporu: basmà, parà, pardoseală, canaru, hagiu, falangă, paharu, papucu. (Alte cuvinte noue, in cari asemene a remasu *a*, mai sunt: casarmă, cadavru, cafenea sau cafană, camin, canapea, canava, canalu, canonicu, capotu, castană, catedră, catolicu, catichismu, magistratu, Marghioala, Maria, pardoseală, parohu, patronu, patriotu, patriarchu, salată etc.) Remăne apoi *a*, deși

---

*) Mulți autori bucovineni, ca să'și scape regula, ne siluescu limba și ḑicu făsole, cădavru etc. Vivat orthographia, pereat lingua!

nu mai are tonu, la inceputul cuvintelor: aşa aveamu, avutu, aratu, aramă, argintu, acum, etc. Dar şi aci este o esceptiune, când adecă după *a* vine *n*. Atunci nu remăne *a*, dar nu se schimbă nici in ə, ci se face *î*. ăngeru, ănsĕ, ăntăiu, etc. Ănsĕ şi aceasta nu este pretutindinea justu. In anu, anţerţu, aninu, Andreiu (anaforă, antereu) rĕmăne *a*.

2) ə se află provenind din *a* şi acolo, unde acesta nu şi-a perdutu tonul: carte, cərţi; mare, məri; carne, cərnuri; cale, cəi; ănsĕ: calu, cai; mătase, mătəsuri; səbii, pəsəri etc. Din contră vacă, vaci; fragă, fragi; impartu, imparţi; adəpu, adapi. Ănsĕ iarăşi ləudəmu spre distingere din ləudamu, ləudə spre distingere de ləuda, împəturu, înfəşuru, məru.

3) ə provine din *e* când acesta nu are tonul: tînəru, îndərətu, rĕcitu, rĕsplată, vĕraticu, etc.

Cu toate aceste *e* remăne de foarte multe ori *e*, deşi nu mai are tonul: inverditu, veninu, temutu, şedutu, dreptate etc.

4) ə se află provenindu din *e* şi acolo unde are tonu: vĕdu, învĕţu, rĕu, vĕru, etc.

Resumămu: ə acolo unde se află, provine de regulă din *a* sau *e*, ănsĕ nu există nici unu indiciu demonstrabilu, când *a* şi *e* se schimbă in ə. *De aci resultă necesitatea de a insemna pe ə aparte,* conform demonstraţiunilor precedente.

Discuţiunea nu mai incape dar asupra faptului

insemnărei, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

Noi susţinemu pentru acestu casu semnul generalminte cunoscutu alu scurtărei aplicatu deasupra lui *a* şi lui *e*, după cum se obicinuesce in Principatele-Unite, cu esceptiunea pers. 3. sing. a Perfectului, unde scriemu *â*.

Eacă raţiunea semnului scurtărei: sonul ĕ al nostru se nasce de regulă din vocale scurte, inţelegĕnd scurtimea atăt după tonul modernu căt şi după cantitatea antică. In privinţa d'ăntăi scimu, că in cele mai multe casuri unu *a* şi *e* fără tonu, adecă scurtu, devine ĕ. In privinţa cantităţei a observatu Diez *), că mai ales din *a* şi *e* scurtu s'a formatu ĕ, pe cănd *a* şi *e* lungu s'a pĕstratu curatu (cu esceptiune a vr'o trei, patru cuvinte; d. e. cărnuri [din *cāro, carnis*] şi aceasta numai la pluralu).

O esceptiune importantă se află la această regulă, dar esceptiunea nu provine din eufonie, ci din causă gramaticală. Verbii de conjugaţiunea I. au in pers. 3. sing. a Perfectului simplu unu ĕ accentuatu, prin urmare lungu din accentu, şi tot odată contrasu din vechiul *avit*, prin urmare lungu

*) Rom. Gram. vol. I, pag. *123, 126, 127, 128* din ediţiunea ăntăi de la *1836*. In edit. a doua *(1856)* I., pag. *134, 136, 138, 139, 140, 336.*

din contragere, și in fine născutu din *a* alu primei conjugațiuni latine, prin urmare lungu și din cantitatea antică. Importanța acestui ŏ lungu și accentuatu consistă in distingerea ce o produce intre presentu, imperfectu și perfectu pers. 3. sing. d. e. *aflŏ, aflà, aflŏ̀*. Aici accentul este neapĕrat trebuinciosu; a'l pune peste semnul scurtărei, aru cumula semnele in contra usului și al grabnicei ințelegeri; pe de altă parte nu este cu putință a marcà pe ŏ al perfectului cu semnul scurtărei, cănd togmai este din toate punturile de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunei rumăne. De aceea pentru acestu singuru casu introducemu circumflecsul peste *a* = *â*, fiindcă circumflecsul este aici accentul specificu indicatu, insemnănd din vechime atăt tonul căt și lungimea căt și contragerea.

O privire sumară asupra celorlalte moduri propuse pentru insemnarea lui ŏ, ne va intări in convingerea, că scurtarea ˘ pusă asupra lui *a* și *e* este ortografia cea mai acceptabilă, ba chiar singura, care este bazată pe o rațiune gramaticală.

Unii scriitori rumăni punu in toate casurile circumflecsul ^ in locul scurtărei. Aceasta este in contra naturei circumflecsului. Din minutul, in care s'a constatatu că sonul ŏ este o proveniență din *a* și *e* scurtu, circumflecsul, semnul lungimei

in toate privirile, nu'i mai este aplicabilu, afară de casul citatu.

De aci incolo incepu fictiunile individuale. Lexiconul de la Buda insemnează pe ъ cu *a̓*, *e̓* etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* — *Diez* propunea in edițiunea d'intăi a gramaticei limbelor romane *e* cu doue punte=*ë*; in edițiunea a doua a părăsitu această ortografie și scrie *ȩ*. *F. W. Eichhoff* *) recomĕnda aceleași doue punte pentru or ce modificare adusă vocalei primitive. *v. Hahn* **) pare a avè in vedere același sonu, cănd propune pe *e* cu o pausă dedesupt = *e̱*. *Lepsius* ***) scrie *e* cu unu cercu e̥ †).

Toate aceste potu fi bune și frumoase, dar sunt și remănu fictiuni individuale in comparare cu argumentul adusu in favoarea semnului scurtărei.

Resultatul cercetărilor precedente este: *sonul* ъ *se scrie cu* **ă** *sau* **ĕ**, *după cum sonul primitivu* **rumănu** *din care provine, este a sau e; ear in imprumutările esclusiv lexicale din limbi străine* ъ *se scrie totdeauna cu* **ă**. *Scriemu dar; lăudatu de*

*) In apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde.*

**) *Albanesische Studien*, Heft. II, pag. *3*.

***) *Das allgem. linguistische Alphabet; 1855*, pag. *24*.

†) Despre maniera lui A. Pumnul vorbimu mai jos, in critica fonetismului.

la laudă, vĕḍutu de la vedere , ănsĕ scriemu **măgură, pănă, după, pălărie,** *etc., neaflănd in formele rumănesci de flecţiune a acelorași cuvinte sonul primitivu de* **a** *sau* **e** **).*

Î

Sonul *î* este o modificare a vocalelor *a, e, i, u* și anume cea mai adĕncă umbrire a lor. Dejà *ĕ* se nasce din umbrirea lui *a* și *e*; dar *î* afundă vocea și mai mult și este astfel unu gradu mai departe in sensul aceleași modulaţiuni, pe care o esprimă și *ĕ*.

Pe cănd ănsĕ *ĕ*, deși sonu născutu din modulaţiunea unui altu sonu primitivu, a căștigatu in limba rumănă valoarea unei vocale de sine stătătoare, marcănd diferinţe importante in conjugaţiune și declinaţiune, *î* nu ne pare atăt o vocală proprie, cel puţin nu ocupă nici unu rangu in flecţiunea rumănă, căt mai mult o nuanţă de umbrire mai adĕncă a pronunţărei unei vocale, principalminte cănd se află inaintea consunelor nasale *n* (și *m*); cu alte cuvinte: *î* este o simplă nuanţă eufonica a lui *ĕ*, care este prima și propria umbrire a vocalelor limbei rumăne.

---

*) Despre pretinsa dificultate a acestei ortografii, veḍi mai jos critica sistemului foneticu.

Legea aflărei regulate a lui î este aceasta: 1) in cuvintele rumănesci *î* provine de regulă din influența nasalului *n* (și *m*), ceea ce nu vrea să dică, că ori unde este *n* (și *m*), vocala precedententă se schimba in *î*, ci numai că acolo, unde vocala s'a schimbatu in *î*, causa au fostu *n* (și *m*). Esemple: *în, împĕratu, rumînu, îngeru, mînă, cîntu, vîndu, făcînd, dicînd, lăudînd, sîn, sînt, grîu, (=granu), rĕmîiu (=remanu), frîu (=frenu), cît (=cant), brîu (=brinu)* etc. De aceea alfabetul nostru celu vechiu avea unu singuru semnu pentru silaba *în* și *îm*. 2) Eufonia rumănă sufere greu unu *i* ascuțitu după *r* și'lu umbresce cu predilecțiune in *î*: *rîsu, rîpa, rîu, a omorî, urî*, etc. (O analogie este in englezesce, unde după *r* nu se sufere *iu* și deaceea *ew* se cetesce *u* in contra regulei).

Considerănd aceste doue casuri de aflare regulată a lui *î*, nu vedemu in această vocală de căt o umbrire fonetică provenită din influința lui *n* și *r*, ear nici de cum o vocală de importanță logică in gramatica rumănă, și de aceea nu putemu admite unu semnu osebitu pentru *î*.

Scimu bine, că afară de cele doue casuri *î* se mai află in alte cuvinte din limba noastră. Intrucăt aceste sunt rumănesci, sunt foarte puține *(gîtu, hîrtie)*; celelalte suntu luate de la Slavoni, și prin urmare nu trebue se ne influințeze

unu principiu ortograficu rumănescu. Mai este ănsĕ o clasă a parte de cuvinte, in cari se află *î*: sunt cele ce imitează sunetele naturei (onomatopoetice); d. e. *fîlfîe*, *sfîrîe*, *mîrîe*, etc. etc. Pe aceste le scrie fiecare cum vrea, cu circumflecsu, cu căte doue litere, cu omiterea vocalei, etc. Nici o limbă nu este ficsată asupra lor și nici nu trebue să fie ficsată. Sunetul interjecționalu *hîm, hîm* in nemțesce și franțusesce se scrie cănd *hm, hm*, cănd *hem, hem*, cănd *hum, hum*, și aternă de la fiecare să'lu pronunțe cum scie mai bine.

De aci conchidemu: sonul *î* nu se esprimă prin unu semnu a parte, ci semnul lui *ə* va servi de regulă și pentru marcarea lui, dăndu-se preceptul cetirei: *a* sau *e* cu scurtare deasupra, cănd se află inainte de *n*, se umbrescu mai mult decăt *ə*, și se cetescu *î*; incolo remănu *ə*. Vomu scrie dar: *ḑicĕnd, aflănd, mergĕnd, stănd, mormĕntu*, etc. Regula nu va fi de tot corectă, d. e. in cuventul scrisu *hărtie, ă,* deși nu are unu *n* după sine, se cetesce totuși de cei mai mulți *î*; ănsĕ o repețimu: diferința nu are nici o importanță și este foarte indiferentu, dacă in urma acelei regule cățiva voru ceti *hərtie* in locu de *hîrtie.*

Ear in privința lui *i* se va observa, că in cele mai multe casuri cănd se află la inceputul cuvintelor inainte de *n* sau *m* și la mijlocu după *r* se

cetesce *î*, fără a i se pune vre unu semnu a parte. Vomu scrie dar: *impĕratu, in, riu,* etc.

Cercetarea critică asupra unui altu modu de insemnare pentru *î* intră deadreptul in critica intregului sistemu foneticu și o dămu astfel in paginele următoare. Cine nu a fostu ăncă convinsu prin argumentațiunile precedente in privința scrierei lui *ɵ* si *î* prin *ă, ĕ* și *i*, va afla poate noue elemente de convingere in cele ce vomu ḑice acum despre sistemul foneticu.

O critică a sistemului foneticu.

Eliminănd din scrierea limbei noastre vocală *î*, disertațiunea de față a intratu in conflictu cu sistemul foneticu al ortografiei rumăne, și inainte de a păși mai departe, trebue să se oprească la analiza și critica lui. —

Sistemul foneticu are de principiu: fiecare cuvĕntu se scrie cum se pronunță *) și prin urmare pentru fie-care sonu osebitu trebue o literă osebită. Sau cum s'a ḑisu din vechime: *Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces* (Quintilian, *Inst. orat.* I. 7, 30). Reposatul A. Pumnul, celu mai

*) Pumnul, Gram. d. rum. Spr. § *9*.

conscienţiosu intre representanţii acestui sistemu, ilu numesce „foarte simplu, naturalu şi uşoru". Ănsĕ cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul foneticu este mult mai greu decăt aru părè, cel puţin este pretutindenea de inţelesu *cum grano salis*, şi mai ăntăi de toate: *elu nu este unu principiu generalu şi absolutu alu scrierei rumăne, ci trebue restrinsu in modu esenţialu.*

Pentru a inţelege această restringere, *) nu avem decăt a face o aplicare practică a fonetismului. Să scriemu dar cu ajutorul seu cea d'intăi propusĕciune ce ne trece prin minte, d. e. *ферѕл ecte pошѕ.*

Spre a sci, cum să scriemu aceste cuvinte, aru trebui numai să ne intrebămu, cum se pronunţă. Ănsĕ togmai aci este dificultatea. Cuvĕntul *ферѕл* şi mai toate cuvintele se pronunţa in ḑeci

---

*) Restringere, pe care fonetistii, cel puţin scoala din Bucovina, sunt cei d'ăntĕi a o admite. Este o datorie de justiţie a le constata aceasta indată la inceputul cercetărei. Ceea ce ḑicemu dar noi despre restringerea fonetismului, nu este o polemică in contra fonetistilor (polemica vine mai tărḑiu), ci numai o esplicare şi deducţiune a faptului pentru cei ce nu sunt ăncă iniţiaţi in această materie; şi mărturisimu, că nu amu inţelesu, pentru ce etimologistii din Transilvania au combătutu pe fonetisti togmai in privinţa intinderei, ḑicĕndu-le că sistemul foneticu, intrebuinţatu absolut, aru desbina limba in dialecte, etc. — Este prea gratuit a combate pe unu adversariu in punturi, pe care elu nici nu le susţine.

de feluri. Unii ḑicu *fieru*, alții ḑicu *hieru*, alții *heru*, alții *șeru*, alții intr'unu modu șuerătoru, graficesce neesprimabilu, *șjeru*, etc. Tot așa la cuvĕntul *pows*; Unii pronunță *roșu*, Macedonii ănsĕ *rosu*, Bănățenii *roshiu*, etc. Cu care din diferitele sale pronunțări are să se scrie unu cuvĕntu? A. Pumnul respunde „cuvĕntul se scrie cum se pronunță *după usul generalu al limbei.*“ Dar aceasta nu inlătură dificultatea. Căci indată se nasce earăși intrebarea: Care este usul generalu al limbei? Și la aceasta trebue se respundemu: nici unul. O provincie intreagă ḑice *hieru*, o altă provincie inrteagă ḑice *șeru* etc. Aproape nici unu cuvĕntu, afară de monosilabe, nu se pronunță in același felu de toți Rumănii, prin urmare pentru mai nici unu cuvĕntu nu esistă unu usu generalu al limbei ca normativu al scrierei tuturor sonurilor. Și ceea ce este dreptu pentru Rumănui, este dreptu pentru toate popoarele europene literate. Nici unu poporu nu scrie cum pronunță și nu pronunță cum scrie, nici macar in majoritate, necum in usul generalu.

Care aru fi acum prima consecință a sistemului foneticu, dacă l'amu aplica in modu absolutu, fără restricțiune (precum ănsĕ nu'l aplică nici fonetistii)? Consecința aru fi, că ne amu sparge limba in atătea bucăți, căte pronunțări provinciale se află in Rumănia, și pe această cale amu ajunge pe-

ste 100 de ani la o desbinare completă a poporului, așa incăt Moldoveanul n'ar mai ințelege pe Munteanu, Munteanul n'ar mai ințelege pe Bănățeanu etc., nici in vorbă nici in scrisu. Aceasta ănsĕ este o consecință *ad absurdum* fiindcă scrierea din contră are intre altele și scopul intelectualu de a ficsà și de a susținè unitatea națională sau etnografică a unui poporu, dar nu a o frănge și a o nimici.

Dar să atingemu o altă dificultate: *dificultatea generală de a esprima sonurile prin litere.* Nici unu alfabetu din lume nu esprimă și nu este in stare a esprima toate sonurile unei limbi. Limba francesă, care posede atătea litere, accente, diftongi etc. nu esprimă nici pe de parte toate sonurile sale. *a* in *madame* (pron. maedaem) este altul de căt același *a* in *matin* (pron. matin), altul in *mari* și altul in *marais.* *e* este altul in *ballet* și altul in *coquette.* — Dar să luămu limba italiană, cea cu faimosul alfabetu foneticu. Nici unu Italianu nu'ți cetesce *pesca* (persecă) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a lua) ca *torre* (turnu), deși le scrie in modu identicu. Aceleași litere, dar sonuri așa de diferite, incăt prin diferința lor se simte diferință ințelesului.

Să venimu acum la limba latină, de la care luămu alfabetul. Căte sonuri esprimau Romanii prin o singură literă! Din passagiul suscitatu al lui Quin-

tilianu (XII, 10) s'a putut dejà constata, că noi astădi din litere nu putemu avè nici o idee despre diferitele nuanțe a le pronunțărei latine. Unu altu pasagiu caracteristicu este in cartea I, cap. 4, unde dice Quintilianu: „Se mai află unu sonu mijlociu intre *u* și *i* (pentru care ănsĕ nu este literă), căci altfel pronunțămu noi *optimum* și altfel *opimum*, și in cuvĕntul *Here* nu să aude nici *e* nici *i* deplin.“ etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducemu și esemple din alte limbi, d. e. din cea engleză, care ne aru presinta curioase illustrațiuni de caricatură la teoria că or ce sonu trebue să aibă o literă și or ce literă unu sonu osebitu. Ne mărginimu a constata faptul evidentu: că litera nu esprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près.*

Causa acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate antropologică de a substitui representațiunilor unui sensu representațiunile altuĭ sensu. Nici odată vĕdul nu poate suplini audul, sferele acestor doue feluri de sensațiuni nu sunt congruente.

Dar nici in limitele, in cari s'ar putè ușor esprima prin semne vĕdute sonurile unei limbi, nu este bine a se adoptà această esprimare in gradul completu alu posibilității. Căci nuanțele tuturor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, ncăt folosul ce s'ar nasce din completa lor scri-

ere aru dispărè in comparare cu dificultatea de a ceti aceste semne. De aceea la nici o limbă nu s'a adoptatu până acum această consecință a fonetismului absolutu, ci a ecsistat totdeauna o restricțiune ințeleaptă a numerului literelor unui alfabetu, restricțiune provenită din justa ecuilibrare intre scrierea tuturor sonurilor importante și intre inlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabetu nu consistă dar, după cum s'aru părè in fonetismul absolutu, in numĕrul mai mare al literelor, ci in stricta lor subsumare subt unitatea găndirei și facilitatea percepțiunei, și d. e. alfabetul vechiu albanezu cu 52 de litere*) este barbaru pe lăngă celu latinu cu 22.

Resultatul acestor espuneri este, că fonetismul nu se poate aplica ca principiu generalu sau ca regulativu absolutu al scrierei unei limbi, ci ne silesce indată a'lu restringe, atăt pentru a nu ne desbina literatura in dialecte, căt și din causa firescei imposibilități de a esprima toate impresiunile auḑului prin forme viḑibile, căt și in fine din causa dificultăței de ințelegere a unui numeru prea mare de asemene forme. De aceea nimeni in Europa și in specie nimeni la Rumăni, nici Pum-

*) *v. Hahn*, Alban. Studien, I, pag. *280*.

nul nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici *à peu près*, și ăncă cu unu *à peu près* destul de depărtatu de la puntul de plecare, pentru că o sumă de sonuri rumănesci nu se esprimă de locu, (d. e. *ghinu*, care nu este nici vinu, nici ghinu, ci γinu; *fratghie*, nici frate, nici frache; *șhine*, nici cine, nici șine; *muiere*, care nu se pronunța mui-ere; *rea*, care nu se pronunță re-a, or căt de iute amu impreună vocalele; asemene *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu aru intimpina străinii, mai ales Grecii, atăta greutate; *dzîcu*, dialectu moldov., care este departe de ḍicu, etc.). Pumnul vrea să scape din această dificultate prin „usul generalu alu vorbirei;“ dar in paginele precedente vĕḍurămu, că această regulă este ilusorie, nefiind nici unu usu generalu in poporu.

Nu este dar permisu unui omu de sciință a ḍice fără restricțiune: noi scriemu, cum vorbimu, sau: dacă auḍimu unu sonu, să'lu și scriemu; fiindcă multe se audu, ce nu se scriu, și multe se audu, ce nu se potu scrie. Prin urmare remăne constatatu, că fonetismul nu este unu normativu absolutu al scrierei și cu atăt mai puțin principiul celu mai „simplu, naturalu și ușoru“; și dacă ne incredințămu lui esclusivu in speranța unei direcțiuni sigure pe calea noastră ortografică, la prima

indoială busola se dovedesce a fi unu feru brutu fără spiritu magneticu, și cu toții suntemu siliți a cauta acum idea superioară, care, determinănd marginile fonetismului, să ne arete, căte litere trebue să aibă unu alfabetu, fiindcă nu le poate avè toate, și ce formă esterioară trebue ele să aibă, ca să se primească de inteligință cu promptitudinea corespunḑĕtoare scopului.

Căte litere trebue să aibă unu alfabetu? Inainte de a resolvi această intrebare, este bine să nu exagerămu dificultatea cercetărei impuse. Noi din norocire nu ne presintămu pentru prima oară inaintea acestei probleme immense, nu ne mai este impusu a suferi munca seculară, prin care omenirea in vechime a descoperitu fixarea alfabetică a sonului și a ideei. Alfabetul ilu avemu: este alfabetul latinu, necesaru pentru noi din causele arătate in partea ăntăi a disertațiunei de față. Tema noastră este dar numai a *aplica* alfabetul vechiu latinu la limba nouă rumănă. Prin aceasta cea mai mare parte a dificultăței este invinsă, fiindcă amu căstigatu regula (pe care o vomu apără in partea următoare in contra etimologistilor): pentru sonurile rumăne, cărora le corespunde o literă latină, intrebuințămu această literă.

Dificultatea scrierei noastre, astfel mărginită, se află numai in privința ne-ajunsului literelor latine.

Numai aci se nascu intrebările, ce ne amu propusu a resolvi: care sonuri trebuescu insemnate prin litere și prin ce felu de litere?

După ce amu vĕḑutu, că fonetismul ca regulă mechanică nu ne dă nici o lămurire asupra acestor punturi, vomu trebui să studiămu chestiunea intr'unu modu mai intinsu, să o urmărimu de la sorgintele ei și să constatămu atăt prin unu șiru de rationamente teoretice, căt și prin proba istorică, care a fostu și este scopul alfabetului, din ce causă omenirea Europeană a părăsitu scrierea pitorescă și hieroglifică, pentru a adopta pretutindinea literele, și prin urmare care este misiunea specială a literelor.

Ănsĕ togmai acestu studiu s'a făcutu intr'unu modu sumaru in prima parte a disertațiunei noastre, și acum este numai interesantu a vedė, cum la cercetările la cari ajunsesemu in partea I, pornind acolo *a priori*, ajungemu in această parte critică, pornind aci de la experimentele fonetice incercate in scrierea rumănă.

După cum scimu, cuprinsul cercetărilor din partea I este următorul: Scrierea trebue să represinte pe căt se poate mai simplu, mai iute și mai complet ideile. Dar ideile nu conținu numai objecte, ci și relațiuni intre ele. De acea nu sunt sufficiente hieroglifele și picturele. Ănsĕ atăt ideile căt și relațiunile lor sunt dejà incorporate in limbă. De aceea scrierea

a inceputu a indica natura logică a limbei. Limba se compune din sonuri organice. Aceste trebuiau dar insemnate in scrisu. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor (flecţiuni de declinare, conjugare, genu, numĕru, persoană, timpu, modu, adecă: gramatica limbei), şi semnele loru au trebuit să devină mobile şi astfel s'au produsu literele sau alfabetul.

Intrucăt dar scrierea este „imaginea fidelă" a sonurilor? Intrucăt sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor şi a raporturilor lor. Dar intrucăt s'aru afla sonuri, care, departe de a chiarifica ideile şi relaţiunile, sunt numai nuanţe confuse a le pronunţărei, va se ḑică nu unu elementu idealu, ci numai o piedecă fisiologică a limbei sau o deprindere materială a urechei, intratăt scrierea le va alunga de la sine ca pe nisce lucruri străine şi afară din misiunea ei.

Pentru a resolvi dar prima noastră intrebare: care din sonurile rumănesci, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuescu esprimate, inventăndu-li-se o literă nouă? vomu cerceta care din ele au căştigatu in limba noastră importanţa logică de a distinge ideile s'au de a esprima raporturile intre idei, cu alte cuvinte: care sunt sonuri gramaticale, ear nu numai producte brute a le gîtlejului nostru? bine sciind, că nu aru fi o per-

fecțiune, ci o confusiune a limbei, dacă amu introduce prea multe litere.

Sonuri noue rumănesci, pentru care alfabetul latinu nu are litere aparte, sunt intre altele: *ǒ*, *î*, *ч*, *џ*, *ш*, *ц*, *tghe*, *she*, *γie*, etc. Ne vomu intreba la fiecare, dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va insemna. Dacă nu o are, sonul nu se va insemna.

Sonul *ǒ* are in limba noastră misiunea logică 1) de a marcà timpurile in conjugațiunea I la persoana 3, in opposițiune cu *a*; 2) de a umbri vocala fără sonu, făcĕnd astfel limba indoit de chiară in accentuarea ei (*láudă, lăudà; cai, căi*). Prin urmare sonul *ǒ* trebue scrisu cu unu semnu deosebitu.

Sonurile *ș*, *ț*, *ce* etc. au importanța gramaticală de a contribuì la marcarea numerilor și a persoanelor, și căt este de necesară această misiune a lor pe lăngă vocalele finale cu același scopu, vomu arăta mai josu in critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri noue din vorbirea rumănească nu au nici o importanță logică in starea actuală a limbei; nu vomu insemna dar prin litere noue pe *ie*, *tghe*, *she*, *γie*, *î* etc. Eacă conclusiunea neapărată din premisele precedente.

Ănsĕ pe cănd eelelalte punturi a le acestei conclusiuni se primescu de fonetiști, in privința lui *î* se vede o mare resistență. — Argumentele acestei

resistențe nu ne paru solide. Noi amu constatatu mai sus, la pag. 93, că *î* nu are nici o importanță gramaticală in limba rumănă, ci că este numai o nuanță de umbrire mai adincă de căt *ъ* pentru multe vocale, cari se află inainte de *n* sau după *r*. Pentru ce dar să se distingă aparte in scrisu? Atunci amu trebui să distingem și toate celelalte sonuri dialectice a le limbei. Noi ne amu mirà de alte popoare, cănd aru comite o asemene exagerare de fonetismu. Germanii d. e. pronunță adese unu *ъ* distinsu, cănd au pe *e* inainte de *n* sau *r*; *Mutter* nu se cetesce *Mutter*, ci *Muttъr*, etc. Cu toate aceste nici unui Germanu nu 'i-a trecutu ăncă prin capu a pune acolo vre un semnu a parte, și aceasta din causă, că acelu *ъ*, deși intrebuințatu de toți și admisu ca o particularitate a pronunțărei germane, totuși nu este decăt o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemene la *st* și *sp*, cari uneori se cetescu *st* și *sp*, ear alte ori *șt* și *șp*. Tot așa de puțin insemnează Francesii nasalul lor inainte de *n* și *m*; pentru *pronunțare* nasalul constitue o particularitate esențială a limbei francese, dar de scrisu nimeni nu'lu *scrie*.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avè măcar aceeași intindere la Rumăni. Fonetistii moderni ĕi dau o importanță, care nu este naturală limbei noastre. Cu mai mult bunu simțu a pășitu Lexi-

conul de la Buda calea contrară și ne-a arătatu restricțiunea lui. „Mai este de observatu“, ḑice § 6 din faimosul tractatu de ortografie compusu de Petru Maior, „că Rumănii din Dacia lui Aurelian nu intrebuințează nici odată sonul *î*, ci numai *ɜ*, ei nu ḑicu *mîni* ca Rumănii din Dacia vechie, ci *mɜni*; și ușoru s'aru putè desvĕța și Rumănii din Dacia vechie de acestu sonu (?). Atăt cel puțin este siguru că mulți, deși ilu pronunță, nu'lu scriu nici odată, ci intrebuințează totdeauna litera *ɜ* și pentru *î*. In manuscriptele vechi nu se vede nicăeri *î*, ci numai *ɜ*. Imi aducu chiar aminte, că am auḑitu in copilăria mea vorbind oameni bĕtrăni, din a căror gură nu se auḑea nici odată *î*“. (*Animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono î, sed solum ɜ, e. g. illi non dicunt* mîni, *manus, uti Valachi veteris Daciae, sed* mɜni. *Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum î. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt î, sed etiam pro eo utuntur litera ɜ. Ac*) in manuscriptis nusquam est videre î, sed solum ɜ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat î, sed pro eo* quoque *sonum ɜ*

---

*) După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conscienţioasă.

edebant. Lexic. Bud. 1826. *Orthogr. rom.* pagina 3).

Prin urmare argumentele, cu care susține A. Pumnul *) litera *î*, nu ne paru valabile. Eacă aceste argumente: 1) „*î* este o particularitate esențială a limbei rumăne“. Fie, dar aceasta nu probează nimicu pentru scrisu. Și nasalul este particularitate a limbei francese, și *șp* și *șt* sunt particularități a le limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie. Noi nu ḑicemu, că nu trebue să se audă sonul *î*: cine vrea, să'lu tot pronunțe. Dar ḑicemu, că nu este raționalu a'lu scrie cu unu semnu osebitu, și aceasta este cu totul alt-ceva. 2) „Lipsind *î*, s'ar nasce indoeală asupra ințelesului foarte multor cuvinte ce se distingu numai prin diferința sonurilor *ə* și *î*“. Aceasta ar fi mai gravu, cănd ar fi adevĕratu. Ănse Pumnul exagerează: nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmai foarte puține, deabia doue—trei. Căci din cele arătate de Pumnul căteva sunt așa de rare, incăt pentru ele nu se va ivì nici odată ocasiunea de a fi confundate, d. e. *mînosu* (care are măni mari) și *mənosu* (? plinu de mană); *rînișoară* (o bancă mică de earbă) și *rənișoara* (? o rană mică), *rîmușoară* și *rəmușoară*—și alte asemene comparațiuni forțate de diminutive neintrebuințate.

---

*) l. c. pag. *26*.

Dacă *î* nu are altă treabă, decât a distinge ințelesul acestor cuvinte, atunci poate dispărė fără nici o daună și din limba românească, precum trebue să dispară din scriere. Remânu ănsĕ vr'o doue esemple mai serioase. *Rîu* și *rōu*, *vîru* și *vōru* se distingu in adevĕru numai prin *ō* și *î*. La aceste esemple respundemu, că și in scrierea noastră se vede diferință. R*ōu* și *vōru* se scriu cu *ĕ*, *rîu* și *vîru* cu *i*. Singura dificultate o presintă esemplul *cîni* și *cōni*, unde după sistemul nostru se scrie identic *căni* și *căni*. Dar unu singuru esemplu nu probează nimic; asemene confundări sunt inevitabile in or ce alfabetu și nu au nici unu inconvenientu practicu, cătu timpu sunt mărginite la casuri isolate. Afară de aceasta eufonia rumănă a suferitu cu greu unu *î* așa de lungu și accentuatu, precum este in *cîne, pîne*, etc. și a ḑisu cu dreptu cuvĕntu *cîine, pîine*. Astfel dispare și această mică confusiune in scrierea lui *ō* și *î*.

Prin urmare nu vedemu nici o causă rațională, care să justifice insemnarea separată a lui *î* in alfabetul rumănu. Cine ar introduce o nouă literă pentru acestu sonu, ar trebui să inventeze și litere pentru alte producte a le limbagiului dialecticu, ceea ce nu se poate, din motivele arătate in paginele precedente. Astfel remăne resultatul, că nu primimu litera *î* in scrierea rumănă.

Tot deodată ănsĕ punemu aci principiul pentru viitoriu: in ḍioa, in care unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică, va căștiga importanță gramaticală in limba noastră, adecă va arăta diferința timpurilor sau a persoanelor sau a genului sau a numerilor sau a casurilor, in acea ḍi sonul celu nou a căștigatu rangul unui sonu logicu și trebue să aibă o literă aparte.

Prin ce felu de litere să insemnămu sonurile cele noue? Eacă a doua din intrebările, ce suntemu datori a resolvì.

Cănd ne amu direge numai după sistemul foneticu, elu ne ar respunde: pentru sonu nou literă nouă, și astfel amu trebui să inventămu pentru toate sonurile ce le amu studiatu in partea a treia și mai ales pentru ъ și î, litere noue. Atunci consecința cea mai naturală a fonetismului este de a primi deadreptulu semnele slavone ъ și î in alfabetul latinu. Această ar avè avantagiulu de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute și totdeodată foarte ușoare la aplicatu. Deși nu a avutu ăncă nimeni francheța de a presinta acestu sistemu pe calea publicităței, scimu cu toate aceste, că are partizani numeroși, cari sunt plini de convingere, că astfelu s'aru tăià in modulu celu mai simplu nodulu gordicu alu ortografiei rumăne.

Aronu Pumnul nu merge togmai aşa de departe, dară este in aceiaşi direcţiune. Pe *ĭ* ilu primesce deadreptul de la Slavoni; *ŏ* ĕi pare prea străinu şi prea uritu, şi de aceea ilu inlocuesce pretutindinea prin *æ*.

In contra tendinţei acesteia intregi, in contra exageratei importanţe ce se dă esprimărei sonului brutu prin semne grafice, amu studiatu şi amu stabilitu in partea ăntĕiă a disertaţiunei de faţă scopul scrierei şi misiunea specială a literelor. Resultatul a fostu: că scrierea are de scopu a comunica ideile pe cătu se poate mai chiar şi mai iute, şi că literele in deosebi au misiunea caracteristică, nu de a ne simboliza numai sonurile, ci de a ne pune in evidenţă logica unei limbi in flecţiunele ei. Din minutul, in care s'a constatatu, că sonurile *ŏ*, *ш*, *ц*, etc. sunt in esinţă modulaţiuni de conjugare şi declinare a le sonurilor radicale *a*, *e*, *s*, *t*, etc.: din acelu minutu şi esprimarea loru in scrisu, adecă literele lor, trebue să ne amintească literele primitive, din cari au provenitu. Pe căt este de unilaterală si prin urmare greşită scrierea lui *ŏ*, *ш*, *ц*, prin *a*, *s*, *t*, fără nici unu semnu, fiindcă amintesce numai sonul primitivu al flecţiunei fără a arătà insaşi modularea flecţionară: pe atăt este de unilaterală şi greşită in sensul contraru scrierea lui *ŏ*, *ĭ*, *ш*, *ц* prin semne cu totul osebite de radicalu, fiindcă ne presintă schim-

barea fără amintirea stărei din care a provenitu (comp. pag. 15). Cu alte cuvinte: causa ce ne silesce a respinge in genere alfabetul slavonu pentru scrierea limbei rumăne, ne silesce a respinge in specialu pe ъ și î.

Inaintea acestui principiu logicu alu scrierei trebue să cedeze or ce argumentațiune fonetică. Căci in scriptură ințelegerea este lucrul principalu; de aceea unde sonul brutu esprimă idea, litera va reproduce numai sonul brutu; dar unde este vorba să se esprime dependința logică a unei flecțiuni de la radicalul ei, acolo litera trebue să arete cu cea mai mare chiaritate posibilă, și anume cu mai multă chiaritate decăt prin fixarea sonului isolatu, acelu raportu de dependință gramaticală, in care consistă propria rațiune a vorbirei omenesci.

Ce este mai mult: scrierea trebue să fie, dacă se poate, mai chiară ăncă decăt sonurile singuratice a le vorbirei; fiindcă vorbirea se chiarifică prin gestu și accentu, ear scrierea trebue să represente toate auxiliarele ințelegerei prin ea insași și de aceea trebue să domnească cea mai strictă logică in forma, sub care se presintă.

Căt este de escusabilă și in sine consecuentă eroarea foneticilor de a isola literele fie-cărui sonu, nu remăne mai puțin o eroare, și noi nu putemu formulà opposițiunea in contra ei mai precis, decăt prin cuvintele: nu audirea, ci ințelegerea este scopul

scrierei.— De când cu invențiunea imprimeriei, cetirea a căștigatu in omenire o importanță vitală pentru desvoltarea spiritului nostru; astăḍi numai este justu a ḍice, că ințelegerea cuvintelor cetite trece mai äntăi prin reproducerea auḍului și apoi a sensului lor: astăḍi cetimu atăt de mult și atăt de iute, incăt găndirea se agită numai intre literă și ințelesu, și in mĕsură dreaptă cu intimitatea acestui raportu scade valoarea fonetismului pentru scrisu și cresce importanța literei ca semnu de transițiune aproape nemijlocită spre idee.

Pentru a reveni la ortografia lui A. Pumnul și a scoalei bucovinene in deosebi, restringemu critica noastră in următoarele propusĕciuni: 1) *î* nu să se scrie de locu aparte, conform demonstrațiunei de la pag. 93; ear dacă totuși se scrie, pretinḍĕndu-se că este unu sonu gramaticalu al limbei noastre, atunci nu se poate scrie cu litera *î*, ci cu unu semnu pusu deasupra lui *a, e, i.* 2) *ō*, fiind modulațiune flecționară sau a lui *a* sau a lui *e*, se scrie respective prin *a* sau prin *e* cu semnul scurtărei deasupra.

Semnul *æ* nu ne pare admisibilu, äntăi fiindcă smintesce chiaritatea flecțiunei, al doilea, fiindcă *æ* este unu semnu luatu din alfabetul latinu intr'unu ințelesu contrariu celui ce'lu avea la Romani. De aci vine impresiunea barocă ce ne o face ortografia lui Pumnul și care este așa de mo-

ivată, incăt ajunge pentru a condamna scrierea lui *æ* pentru ъ. Şi aci nu se poate objecta, că litera *æ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntemu obicinuiţi la ea, sau cel puţin objecţiunea nu ar fi demnă de bărbaţi de sciinţă. Căci omul se poate obicinui la toate, şi la cea mai mare absurditate, şi cine in chestiuni de sciinţă apelează la obiceiu, apelează la partea cea mai puţin raţională a vieţei omenesci. Până când se va invĕţa in scoalele rumăne limba latină, pănă atunci experimentul de a scrie pe ъ cu *æ* va remănea mai mult o curiositate literară, decăt o incercare serioasă şi durabilă.

Persistămu dar din toate punturile de vedere in scrierea lui ъ prin *ă* şi *ĕ*, fiind mai raţională decăt celelalte ortografii intrebuinţate in scrierea rumănă. Objecţiunea ce i se mai face: de a fi prea grea, nu este fundată, după regula stabilită la pag. 92. Noi nu ḑicemu că scrierea lui *ă* sau lui *ĕ* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită pănă in limbi străine, ci numai după forma radicală intrucăt se aflä in limba rumănă. Prin aceasta fiecare scriitoru are unu mijlocu siguru de a sci bine ortografia lui ъ. Togmai mica găndire ce i se reclamă la scrierea modulaţiunilor flecţionare ъ, *ıu*, *ų* etc., departe de a fi unu reu, are avantagiul foarte insemnatu, de a intipări in mintea scriitorului o imagine fie căt de obscură a

unităței tuturor formelor aceluiași trunchiu de cuvinte. Infine observămu, ceea ce amu mai ḑisu odată, că unul scrie, o mie cetescu. Dacă cetirea este chiarificată prin o ortografie, atunci *caeteris paribus* acesteia nu i se mai poate objecta greutatea scrierei.

Să resumămu acum la fine resultatul criticei fonetismului. Fonetismul nu este unu *principiu fundamentalu* alu scriei, ci este o regulă secundară, supusă adevĕratului principiu, care este intelectualu. Este dar falsă or ce formulare a regulei fonetice esprimată in modu absolutu, precum se află la Pumnul (Gram. pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decăt o icoană fidelă și vĕḑută a sonurilor“, și sunt false și consecințele ortografice trase din această formulare. Din contră scrierea este mai ăntăi de toate comunicarea ideilor noastre cu relațiunile lor, pe cănd pentru fixarea numai a sonurilor sè descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de omenire, și se intrebuințează ăncă astăḑi notele musicale. Fără indoială scrierea va fi in cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a esprima sonul in sine, ci numai intrucăt și sonul esprimă idea și este cea d'intĕi incorporare a ei. Aceasta este dependința rațională a regulei fonetice de la principiul logicu in scrierea unei limbi. —

Terminănd critica ortografiei fonefice, ne impli-

nimu o datorie cătră representantul ei A. Pumnul, esprimăndu recunoscința noastră pentru lumina nouă, ce a adus'o in chestiunea scrierei rumăne. Puntul lui de plecare nu ne a părutu destul de afundu și am fostu siliți a susține incontra lui partea intelectuală a alfabetului unei limbi: ănse aceasta nu ne a impedecatu nici odată a recunoasce seriositatea și consecința, cu care a urmăritu direcțiunea odată inceputâ. Asemene bărbați sunt totdeauna o adevĕrată binefacere pentru inteligința națiunei lor, și devinu folositori chiar prin partea eronată a opiniunilor, provocănd o mai profundă cercetare a punturilor contestate.

Acum după ce am terminatu studiul asupra fiecărui sonu alu limbei rumăne fată cu litera latină prin care trebue să fie esprimatu, suntemu in dreptu a alcătui următorul conspectu alfabeticu, inceputu și continuatu in parte la paginele 37 și 65 a acestei cărți.

Pentru	sonul	rumănu	**a**	se	va	scrie litera	**a**
„	„	„	**e**	„	„	„	**e**
„	„	„	**i**	„	„	„	**i**
„	„	„	**o**	„	„	„	**o**
„	„	„	**ȣ**	„	„	„	**u**
„	„	„	**ъ** și **î**,	„	„	„	**ă, ĕ, i**
„	„	„	**б**	„	„	„	**b**
„	„	„	**ч**	„	„	„	**c**

pentru	sonul	rumănu	**д**	se	va	scrie	litera	**d**
”	”	”	**ф**	”	”	”		**f**
”	”	”	**г**	”	”	”		**g**
”	”	”	**х**	”	”	”		**h, ch.**
”	”	”	**ж**	”	”	”		**j**
”	”	”	**к**	”	”	”		**c**
”	”	”	**л**	”	”	”		**l**
”	”	”	**м**	”	”	”		**m**
”	”	”	**н**	”	”	”		**n**
”	”	”	**п**	”	”	”		**p**
”	”	”	**р**	”	”	”		**r**
”	”	”	**с**	”	”	”		**s**
”	”	”	**т**	”	”	”		**t**
”	”	”	**в**	”	”	”		**v**
”	”	”	**џ**	”	”	”		**g**
”	”	”	**ш**	”	”	”		**ș**
”	”	”	**ц**	”	”	”		**ț**
”	”	”	**з**	”	”	”		**ḑ, z.**

Ne mai remăne de vorbitu despre accente.

Accentele, cum se scie, fură descoperite de Aristophanes Byzantius (sec. III p. Chr.). In manuscriptele latine nu se află de locu; dar nici in cele vechi grecesci pănă in seculul VII după Christosu. Așa dar invențiunea lui Aristofanu nu a pututu servi pănă atunci decăt numai gramatistilor. *(Verum haec omnia — sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus*

videntur: nam Codices vetustissimi quinti sextive saeculi iis prorsus carent. Montfaucon, *Palaeogr. graec.* pag. *33).*

Neesistănd dar nici o causă paleografică pentru scrierea accentelor, remăne numai trebuința logică ca singura causă pentru admiterea lor. Trebuința logică ănsĕ in limba rumănă căt pentru accentuare se mărginesce la conjugatiuni. Acolo diferința tonului aduce diferința ințelesului, tonul trebue dar neapărat esprimatu prin accentu și anume prin accentul \`, admisu și cunoscutu pentru asemene casuri. Vomu scrie dar *vede,* ănsĕ *a vedè, laudă,* ănsĕ *lăudà, facu,* ănsĕ *făcù* etc. Pentru persoana 3 sing. la Perfectul conjug. I ъ accentuat se esprimă prin *â,* escepțiune motivată mai sus.

Accentul ′ intrebuințatu pănă acum peste *e* și *o* pentru a esprimà diftongii *ea* și *oa,* este o invențiune nesănătoasă, atăt in contra regulei scrierei rumănesci formulată la pagina 38, (acele sonuri rumăne, pentru care se scrie litera latină corespundetoare, se scriu cu această literă, abstrăgĕnd de la considerări etimologice), căt și in contra naturei semnelor, nefiind chematu accentul in nici unu alfabetu din lume a esprima pe *a.*

Acestu *a* poate cu atăt mai puțin să fie suprimatu din scrisu și inlocuitu prin accentu, cu căt in diftongul *ea,* depărte de a fi numai o vocală secundară născută din prelungirea lui *e,* devine in

limba rumănă vocala principală, care absoarbe cu timpul pe *e* (esemple sumă: *masă* din *measă*, *vară* din *veară* etc.

Infine semnul scurtărei intrebuințatu de mulți autori pentru *i* și *u* finalu nu'lu putemu admite, fiind superfluu. Regula este: *i* și *u* sunt scurte la finele cuvintelor, afară numai cănd sunt accentuate sau cănd este cu neputință de a le scurtà (d. e. *audì*, *pentru* etc.).

Partea a patra.

Cercetări limbistice și critica sistemului etimologicu.

Puntul nostru de plecare in stabilirea alfabetului rumănu, precum amu incercat'o in cele trei părți precedente, a fostu regula de a scrie sonurile rumăne cu litera latină corespundĕtoare, fără considerări etimologice; ear la sonurile noue de flecțiune, pentru cari nu ne au ajunsu literele latine, amu aplicatu litera radicală insemnată cu semnul sedilei sau a scurtărei pentru a marcà modificarea. Resultatul acestor cercetări a fostu tabela alfabetică, cuprinsă in pag. 117 și 118, și regula ortografică: fiecare din cele 26 (cu *ĭ* 27) sonuri gramaticale a le limbei rumăne se scrie numai cu litera insemnată in tabelă la rĕndul seu.

Oppusu acestei ortografii este in principiu și in practică sistemul etimologicu. Tema noastră este

acum de a cerceta cu consciință rațiunile acestui sistemu și, dacă nu'lu vomu primi, precum nu l'amu primitu, de a demonstrà causa respingerei.

O esplicare prealabilă este necesară in confusiunea de astădi a scrierei rumăne. Mulți din compatrioții nostri sunt de opiniune, că diferința intre sistemul foneticu și celu etimologicu pentru ortografia rumănă consistă in aceea, că fonetistii primescu semnele de sedilă sau de scurtare sau de pausă etc. pentru *ț, ḑ, ș, ă, ĕ,* etc., pe căndu etimologistii scriu aceste sonuri derivate fără nici unu semnu, dănd numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opiniune este greșită.

Nota caracteristică a sistemului etimologicu nu este lepădarea semnelor; din contră D. Cipariu și scoala lui aru putè foarte bine să primească astădi semnele noastre, și cu toate aceste se urmeze calea etimologică ce au croit'o. Dovadă Lexiconul de la Buda.

Esința etimologismului in ortografie este alta. Elu cere, ca, după ce literele alfabetului s'au stabilitu, fie cu semne fie fără semne, scrierea ortografică insăși să nu se indrepteze după vorbirea actuală, foarte influențată prin legi eufonice, ci după legile derivațiunei cuvintelor de la originea lor, intrucăt aceasta se poate urmări in intreaga tradițiune a limbei. De aceea D. Cipariu scrie

cuvĕntul *bine* nu cu *i* cum ilu pronunțămu noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e* fiind vocala originarie.

După cum se vede, cestiunea etimologismului nu este o cestiune alfabetică, ci ortografică și limbistică, și de aceea amu trebuitu să'i reservămu unu capitulu aparte in disertațiunea noastră. Prima datorie ce avemu acum, este de a espune cu lămurire fundamentul etimologismului, și această o facemu prin propriele cuvinte a le eminentului seu representantu și cu propria sa ortografie:

„Legile gramatecei si ale etimologiei de multe „ori infrangunduse in pronunciare pre in legile eu„foniei limbei, urmeza cá in scriere au se se oser„beze legile gramatecei si etimologiei fora aten„tiune la legile eufoniei.

„Tote sunetele derivate strinsu luandu se potu „infacisià de *spurie* si coruptiuni in catu se abatu „de la cele primitive, de si de in partea eufoniei, „care se nevoliesce a aduce mai multa armonie „in cuventare, se paru a fi prefectiuni.

„Sunetele derivate, in catu au litera respundie„toria in alfabetu, au dar a se reduce la sune„tul primitivu si a se scrie cu literele respundie„torie acestor'a.

„Spurie si de lapedatu in ortografia sunt:
„*a* in locu de *ea*, d. e. in *masă*, *vară*, *fată*, etc.

„*e* in locu de *ε*, d. e. in *fie, chiemu, înghieţatu.*
„*i* in locu de *î* şi *e*, d. e. in *inimă, cuvinte, bine.*“ *)

Etc. etc.

Şi astfel D. Cipariu scrie:

mesa	in	locu	de	*masă,*
vera	„	„	„	*vară,*
feta	„	„	„	*fată,*
fia	„	„	„	*fie,*
chiamu	„	„	„	*chemu*
scaimbu	„	„	„	*schimbu*
bene	„	„	„	*bine*
volia	„	„	„	*voie,* etc.

Multe aŭ observatu fonetistii in contra acestei ortografii: **) că este prea grea şi chiar imposibilă, presupuind la toţi cunoscinţa limbei latine; că nu este scienţifică, nelimităndu până unde să se urmărească rădăcina etimologică, etc. Mărturisimu, că observările fonetistilor, pe căt le cunoascemu noi, ne paru insuficiente şi in parte injuste. Căci nu este dreptu a critica unu principiu din starea ăncă imperfectă a realizărei lui de astădi. O teorie este numai atunci invinsă, cănd i se concede realizerea cea mai perfectă şi totuşi i se ara-

*) Cipariu, Elemente de limba romana dupa dialecte si monumente vechi. Blasiu, *1854*, pag. *83, 85, 86* şi *87*.

**) Vedi artic. D-lui Sbiera in Nr. *7* şi *8* din Foaea Societăţei Bucovinene pe *1865*.

tă togmai atunci viţiul in insaşi concepţiunea ei. Şi din acestu puntu de vedere decisivu ne amu propusu a analiza sistemul etimologicu.

Admitemu dar, că etimoligismul scrierei rumăne s'a determinatu cu toată precisiunea sciinţifică, că a constatatu fasele istorice a le limbei, că ne poate spune, pănă unde să mergemu cu derivaţiunea etimologică şi care sunt formele originarie a le cuvintelor rumăne din insaşi limba vechie rumănă. Şi după această concesiune, punemu intrebarea: *Este rationalu şi este cu putinţă a iutroduce in scrierea şi vorbirea limbei de astădi formele mai primitive şi mai curat etimologice ce le amu aflatu in seculii trecuţi?*

Dacă este rationalu şi este cu putinţă, atunci, fie opera grea, fie uşoară, toate silinţele noastre trebuescu concentrate spre susţinerea principiului etimologicu. Ear dacă nu este rationalu şi cu putinţă, atunci toate discuţiunile lăturalnice sunt superflue, principiul etimologicu al scrierei cade de la sine.

Eacă importanţa intrebărei, a cărei resolvire o incercămu in paginele următoare atăt pe calea istorică căt şi pe cea teoretică.

Cercetănd istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde unu faptu constantu in toate: metamorfosa neaparată ce o suferu cu propăşirea tim-

pului. Nici unu poporu nu mai vorbesce peste unu timpu oare care cum a vorbitu la o epocă dată, şi noi astădi nu amu mai inţelege fără studiu specialu limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne aru fi remasu vre o tradiţiune literară din acestu timpu. Tot aşa constată poetul Romanu Horaţie, că elu nu mai inţelegea vechiele poeme Saliarice*), şi Polibie ne spune**), că diferinţa limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul seu, era aşa de mare, incăt Romanii cei mai culţi inţelegeau cu greu vechiele tractate cu Cartaginieni. Căteva forme caracteristice şi fundamentale, oare cum o canavà pentru ţesătura viitoare, remănu neatinse in vicisitudinea timpurilor şi formează unitatea unei limbi in varietăţile ei istorice: ănsĕ acele forme sunt puţin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintacticu şi flecţionaru, pe cănd toate celelalte forme, terminăciunile, cuvintele isolate şi pronunţarea lor, se află intr'o perpetuă mişcare. In această privinţă s'a observatu faptul, că unu poporu, cu căt este mai necivilizatu, cu atăt işi schimbă limba mai iute, precum riurile mici şi spulberatice din munte tocescu mai mult pietrele ce le ducu cu dĕnşii, decăt fluviele mari şi linistite. Lucrul mer-

---

*) Horatius, *Epist.* II, *1, 85, 86.*

**) Polybius, *Hist.* III, *22.*

ge așa de departe, incăt unele seminții din Sudul Africei, după testimoniul misionarului Rob. Moffat, iși schimbă limba cu totul din generațiune in generațiune.

Nu este multu timpu de cănd această metamorfosă a atrasu atențiunea filologilor, și studiul istoricu alu limbei se poate numi sciința modernă *kat'exochen.* Ănsĕ astădi este unu principiu al filologiei comparative de a urmări d. e. fiecare cuvĕntu francesu prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a'i căuta apoi ascendenții in limba latină și collateralii in limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvĕntul latinu la cuvĕntul corespundĕtoru grecescu, de a cauta in fine isvorul amendora in limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată in dăratul ei la o limbă și mai vechie decăt sanscrita. Este spectaculul celu mai interesantu de a vedè până la ce gradu de siguranță au ajunsu astădi aceste investigațiuni comparative *) și cum din o singură silabă, din unu singuru sonu se poate deduce unu șiru intregu de conclusiuni solide asupra timpului, locului, alianței etnografice a limbei de care se

*) Pentru a avè o idee chiară despre starea actuală a filologiei comparative, ne amu folositu in cercetările istorice următoare de eminentele prelecțiuni asupra sciinței limbei, ținute de Max Müller in institutul Britanicu la *1861.*

ține. „Despre Nabuchodonosor se scie, că avea obiceiul de a'și imprima numele in fiecare din cărămidele intrebuințate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului sĕu. Acele palaturi au cădutu in ruine, ănsĕ din ruinele loru s'a luatu vechiul materialu și s'a destinatu la clădirea orașelor mai noue. Astfel Sir Henry Rawlinson, cercetănd pietrele zidurilor noului Baghdad pe malurile Tigrului, descoperi in toate urmele conservate a le acelui timbru impĕrătescu". Tot așa se conservă marca antică in edificiul limbelor moderne; și *ele* sunt clădite cu materialul luatu din ruinele colosale a le limbelor vechi, și fiecare cuvĕntu al lor, bine studiatu, desvĕlesce timbrul nemuritoru ce i l'au imprimatu părinții familielor arice și semitice intr'unu timpu, din care a dispărutu or ce altă tradițiune omenească.

Atrași de miraculoasa lege conservativă, ce domnesce in limba omenească prin toate transformațiunile ei, filologii europeni de cănd cu introducerea studielor sanscrite cercetară cu predilecțiune proprietățile comune intre diferitele limbi și din aceste cercetări resultâ faptul, că liniile istorice a le limbelor moderne sunt convergente, tindĕnd toate spre căteva origini comune. Astfel s'au stabilitu trei mari familii limbistice, familia arică, cea semitică și cea turanică, și pentru fiecare din ele s'au alcătuitu acei arbori genealogici de

descendinţe etnografice, cari sunt cu dreptu cuvĕntu gloria seculului nostru.

Odată intrată in direcţiunea comparativă, sciinţa limbei a inceputu a desface toate cuvintele compuse in elementele lor simple şi intre aceste s'au ivitu apoi rădăcinele comune tuturor limbelor de aceeaşi familie.

Elementele cele mai simple s'au doveditu a fi *rădăcini predicative sau demonstrative* şi anume toate monosilabe. Gramatistii limbei sanscrite au redusu intregul tesauru de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admisu atătea cuvinte (silabe) radicale, căte le au trebuitu după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adiectivele, pronumele, verbii, adverbii, preposiţiunile şi conjuncţiunile ce se află in limba sanscrită. Ănsĕ o atenţiune mai minuţioasă, mergĕnd mai departe decăt derivarea lexicografică, descopere şi in aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente şi mai primitive, şi astfel acestu numeru se va reduce la mai puţinu de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numĕrul totalu al radicalelor, din cari s'a formatu intre altele cea mai mare parte a limbelor Europene: rumănă, francesă, spaniolă, italiană, portugesa, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa cătăţime a cuvintelor lor.

Limba evreă asemene s'a redusu la vr'o 500

de rădăcini, și limba chinesă, de și nu formează derivațiuni, se mulțemesce cu 450 de radicale.

Astfel se constată, că de cănd există limba in genul omenescu și de cănd se tot schimbă diferitele ei espresiunì, nu s'a adaosu nimicu la substanța primitìvă a limbei, nu s'a mai inventatu nici o rădăcină de cuvĕntu prin generațiunile mai noue, așa incăt noi astăḍi manipulămu cu același materialu limbisticu, cu care a vorbitu și Adamu, schimbăndu numai partea formală a cuvintelor.

Cu căt ănsĕ este mai constantu acestu tesauru antediluvianu al limbelor omenesci, cu atăt este mai nemărginită varietatea modulațiunilor formale introduse in acele sute de rădăcini primitive. Esplicarea acestui puntu ne va respunde totdeodată la intrebarea: cum din 500 de radicale s'au formatu sutele de mii de cuvinte, ce le vorbescu popoarele indo-europene?

Dacă studiămu astăḍi o limbă modernă cu intențiunea de a'i ințelege compunerea ei, distingemu mai ăntăi intre suma de cuvinte, ce conține, cuvinte compuse și cuvinte simple; și prin aceasta vedemu primul mijlocu ce'lu intrebuințează limba pentru a se inavuți: ea alăturează unu cuvĕntu radicalu lăngă altulu și formează astfel incorporarea unei noue idei. O rădăcină de cuvinte este d. e. SPEC. Din ea formămu: re-spectu, re-spect-are, re-spect-abilu, re-spect-osu, re-spect-ivu;

de-spectu, franț. *dé-pit* (franț. vech. *despit*); su-spectu, su-spic-iu, su-spic-iosu; circum-spectu; in-spect-oru, in-spect-iune, in-spic-ientu, a-spectu; pro-spectu; con-spectu; au-spic-iu (din lat. *avi-spicium* privirea divinatorie a păsĕrilor, precum *haru-spex*=privitorul intestinelor); spec-ulare, spec-ula-tivu, spec-ulat-iune; germ. *spähen, spion, spioniren*; lat. *spec-ulum*=oglindă, ital. *specchio*, germ. *Spieg-el*, de acolo franț. *espiègle**), lat. *spec-ies* (precum idee de la *εἶδος*), franț. *espèce*, germ. *spec-iell* etc., la noi: spec-ialu, spec-ial-izare, spec-ial-itate, spec-ial-istu, spec-ificatu, spec-ificat-iune, spec-ificu; spic-erie, franț. *épic-ier, pain d'épice*, etc. etc.

Eacă o sumă in adevĕru prodigioasă de idei și cuvinte noue formate din radicalul SPEC (sanscr. SPAC) cu alăturarea altor rădăcini demonstrative și predicative.

Ânsĕ aceasta nu ne esplică unu altu isvoru de

---

*) Originea acestui cuvĕntu francesu e curioasa. Intre tradițiunile populare a le Germanilor din evul mediu figurează unu Till Eulenspiegel, unu felu de Isopu modernizatu, care făcea o sumă de glume ințelepte și și-reticuri mai puțin ințelepte. (Povestile lui sunt narate in rumănesce de Barac sub titula foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglindă.) Acestu nume devenì popularu și in Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiègle* in locu de Eulenspiegel, și remăindu numele pentru felul faptelor lui, cuvĕntul *espiègle* se intrebuințează in ințesul de vicleanu, sburdalnicu.

multiplicațiune și mai mare a cuvintelor: flecțiunile lor gramaticale, adecă terminațiunile casurilor, numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor, etc., cari facu de unu singuru cuvĕntu, intratu odată in formalismul gramaticalu, produce sute de forme noue și sute de relațiuni diferite a le aceleiași idei. Noi amu atinsu acestu puntu in partea I la pag. 5 și 6, ănsĕ acum trebue să'lu studiămu mai de aproape. Cănd ḑicu cănta-**m**, acest *m* arată, că numai căntu acum, ci că acțiunea se ințelege intr'unu timpu trecutu; cănd ḑicu cănta-**i**, se ințelege aceeași acțiune in același timpu, decăt acum se refere la o altă persoană. Ce forță magică are litera *m*, incăt dintr'o acțiune presentă face o acțiune trecută, și de unde vocala *i* schimbă persoana ăntăi in persoana a doua? Și aceeași intrebare pentru toate terminațiunile declinative, conjugative, derivative etc. a le limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugată rădăcinei verbului *aime* = aime-rai, arată timpul futuru? Pentru ce silaba *ment*, care isolată este fără ințelesu, esprimă fiind adăugată la finele unui cuvĕntu calitativu, modul cum se manifestează o acțiune, d. e. *grand, grandement?*

Cu căt urmărimu asemene terminațiuni a le limbelor moderne in timpuri treptat mai vechi, cu atăt le vedemu căștigănd din ce in ce o formă mai intinsă, pănă cănd la fine toate se arată a fi fostu odată

cuvinte independente cu usul și ințelesul lor propriu, așa incăt toate sonurile terminative, cari astădi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupțiuni fonetice din espresiuni primitive neatĕrnătoare. Litera neințeleasă *m* din imperfectul nostru căntam ne conduce in timpuri mai vechi la forma *am*=cănt-am, apoi in limba latină, de unde a venitu, la forma *bam*=canta-bam. Acestu *bam*, prefăcutu in spaniolesce in *ba*, in italienesce in *va*, se demonstrează a fi unu verbu auxiliaru independentu, același verbu care se păstrează in sanscritul *bhavâmi*, in anglosaxonul *beom*=eu sunt.

Urmărind in acestu modu toate flecțiunile tuturor limbelor, și mai ales a limbelor din familia turanică, constatămu legea generală: că or ce literă de terminațiune este remășița unui cuvĕntu intregu primitivu allipitu lăngă o rădăcină mai puternică. Acestu adevĕru se poate demonstra cu atăt mai ușor, cu căt sunt astădi ăncă limbi, in cari ceea ce a devenitu la noi simplă terminațiune, este ăncă cuvĕntu propriu, dar arătănd totuși legatură cu o altă rădăcină, oare cum linia de inchiegare terminațională. De la aflarea acestei legi, limbele existente se impartu in trei clase diferite.

Clasa ăntăi este aceea, in care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe aceasta treaptă se află limba chineză vechie. Flecțiunea este aci necunoscută. Ra-

porturile ce le esprimă flecțiunile și terminăciunile noastre, se arată in ea prin cuvinte intregi radicale puse lăngă olaltă. D. e. *ǵin* insemnează chinesesce omu, *kiai* mulțime; pluralul nostru oameni se esprimă prin *ǵin kiai*, unde *kiai* nu este terminăciune, ci unu cuvĕntu a parte cu propriul seu intelesu. *ý* este chinesce unu cuvĕntu radicalu și insemnează intrebuințare, *ćáng* insemnează bățu, espresiunea noastră *cu unu bățu*, lat. *baculo* (unde *cu* este o simplă preposițiune și *o* o simplă terminațiune fără intelesu radicalu și fără usu propriu) se traduce chinesesce: *ý ćáng*, unde fiecare din cuvinte are sensul seu radicalu, cum amu ḑice: intrebuințare bastonu.

A doua clasă este aceea, unde din doue cuvinte radicale puse astfel lăngă o laltă, unul iși perde intelesul propriu, și devine terminăciune, ear celălaltu iși păstrează insemnarea sa și remăne in toate formele unu radicalu ca la inceputu. De această clasă se ținu limbele din familia Turanică, și intre ele in specie limba turcească și cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice in sensul celu mai rigurosu. Ele păstrează rădăcina cuvĕntului fără corupțiune fonetică și *cu simțire perpetuă a intelesului primitivu*, pe când terminăciunea cuvĕntului, deși și ea este unu cuvĕntu, nu mai produce simțirea intelesului propriu și togmai astfel devine

terminăciune. Forma participială *sever* insemnează turcesce iubire; conjugarea presentului iubescu, iubesci, iubiți se face astfel: *sever-im, sever-sen, sever-siz.* Finalele presentului *im, sen, siz* nu sunt finale corrupte ca a le noastre, escu, esci, iți., ci sunt cuvinte, și anume pronumele: eu, tu, voi, (așa incăt traducerea literală ar fi: iubindu-eu, iubind-tu iubind-voi), ănsĕ fiindcă in această compunere nu se mai simte ințelesul lor propriu, din care causă se și schimbă in imperfectu, de aceea au decăḑutu in simple terminăciuni. Mai chiar va fi unu esemplu dintr'o limbă cunoscută, pe care o putemu controlà cu simțirea noastră. Futurul conjugărei francese se formează prin finala *ai* pusă lăngă infinitivu, *aimer; j'aimer-ai, tu aimer-as, il aimer-a, nous aimer-ons, vous aimer-ez, ils aimer-ont.* Aceste finale: *ai, as, a* etc. nu sunt alta decăt presentul verbului *avoir*, și prin urmare *j'aimer-ai* va se ḑică, *j'ai à aimer, tu aimer-as=tu as à aimer,* etc., literal tradusu: amu să iubescu, ai să iubesci, sau: voiu iubi, vei iubi. (In modu analogu se esplică forma latină: *ama-bo.)* Probă convingĕtoare pentru justeța acestei esplicări este vechiul dialectu provençalu, unde formele se află decompuse: in locu de *(je) vous dirai* se ḑice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vĕ ḑice). In spaniolesce asemene in locu de *lo har-e,* voiu face aceasta, se ḑice *hacer* (scurtat: *har*) *lo-he,* a face

aceasta amu = *facere id habeo.* Așa dar finalele futurului francesu *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt presentul verbului *avoir* lipitu lăngă verbul *aimer;* ănsĕ fiindcă nu li se mai simte ințelesul loru propriu de *avoir,* remăind ele numai o insemnare a ideei futurului, nu mai potu fi cuvinte, ci sunt simple terminaciuni.

Să dămu și unu esemplu din limba rumănă. In conjugarea interogativă: fi-voiu, fi-vei, fi-va, ințelesul propriu alu cuventului voiu s'a perdutu; elu nu mai insemnează a voì = *vouloir,* ci are numai funcțiunea de a insemnà futurul și este dar pe calea de a deveni o simplă terminăciune. Tot așa când ḑicu voiu fi, voiu de la inceputu nu mai are altu ințelesu de căt a arătà futurul lui fi, și de aceea Rumănul, pentru a dà lui „voiu" sensul seu propriu, nu mai poate intrebuința infinitivul curatu in verbul următoru, ci trebue să introducă subjunctivul cu „să", nu mai ḑice: voiu merge (=*je veux aller*) precum ḑice d. e. potu merge, ci trebue să ḑică spre distingere: voiu să mergu, (=*je veux que j'aille*).

In a treia classă a limbelor se află limbele arice, prin urmare cea latină și a noastră. Ele nu mai respectează nici forma nici ințelesul primitivu alu elementului radicalu și cu atăt mai puțin alu cuvĕntului terminaționalu. Deabia filologul este in stare a le da de urmă.

Să luămu de esemplu genitivul *omului.* Aci distingemu mai ăntăi cuvĕntul *omu* și terminarea genitivului *-lui.* *Omu* ne duce la latinul *homo*; *homo* ne duce la *humus*, adecă la huma noastră; *-lui* ne duce la latinescu *illius*, genitivul unui pronume demonstrativu. *Omului* insemnează dar etimologicesce tradusu: a acelui productu din lutu sau din pămĕntu. Cine se găndesce astădi la aceste insemnări originarie? Atăt *omu* căt și *lui* au modificatu sonurile și au perdutu ințelesul vechiu, și sunt astădi pentru mai toți remășițe neințelese sau altfel ințelese din marele procesu de combustiune, prin care se caracterizează progresul limbelor.

Să luămu unu esemplu din altă limbă, esprimarea numerului 20 in franțusesce. Numerul 20 este unu compositu și arată 2 decimi. Limba chinesă l'ar esprima dar, punĕndu amendoue elementele de composițiune neschimbate lăngă o laltă. Dece se chiamă chinesesce *șĭ*, doue *eúl*, douedeci = *eúl-șĭ*. In limba tibetană *cĭu* insemnează dece, *nyi* doi, *nyi-cĭu* douedeci; in limba burmesă *șĭ* dece, *nhit* doi, *nhit-șĭ* douedeci. Cu totul altfel limba francesă, italiană, englesă, etc. Francesii dicu *vingt.* Ce este *vingt*? Nimeni din popor nu are consciință despre cuprinsul lui; Francesii ilu invață pe dinafară din tată in fiu. Dacă analizămu ănsĕ și urmărimu acestu

cuvĕntu, dămu mai ăntăi de forma lui mai vechie, latină, = *viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *Visanti*. Amĕndoue se compunu din doue cuvinte: din *vi* și *santi* sau *ginti*. Acestu *vi* este o corupțiune din *dvis*=doi, precum latinul *bis* este o corupțiune din *dvis*, engl. *twice*, grec. *δις*, care *dis* apare earăși in latinesce in sensul de imparțire in doue d. e. *discussio* etc. Ear *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati* care insemnează o decadă, de la *dasan*=ḑece. *Vingt* spune dar pentru cine scie să'lu asculte, o istorie intreagă și arată prin multe vicisitudini ințelesul impreunatu de doue și de ḑece; dar pentru poporul modernu limba lui este mută. Sonul și sensul s'a coruptu.

Ca toate limbele moderne, a suptu astfel și limba rumănă mĕduva ințelesului primitivu din trunchiurile celor mai multe cuvinte a le sale, și aceste stau astăḑi fără legătură sensuală cu pămĕntul din care provinu, numai ca nisce forme indiferente, ca nisce scheme a le inteliginței, și togmai de aceea ca nisce instrumente apte de a primi sfera și cuprinsul, prin cari le va defini subjectul gănditoru.

Limbele de clasa a treia ne dovedescu dar, că așa numita corupțiune fonetică este unu isvoru nou de inmulțire a limbei prin flecțiuni de cuvinte, cari toate reproducu raporturile subiective intre idei. Prin urmare ceea ce numimu noi Logica,

adecă intreaga gramatică a limbei rumăne şi a celorlalte limbe arice, şi prin aceasta marca lor etnografico-naţională, provine din modulaţiunile fonetice, şi aci vedemu causa adevĕrat limbistică, pentru care atăt limba căt şi scrierea trebue să indice cu cea mai mare chiaritate toate literele flecţionare.

Ce voesce acum etimologismul in ortografia rumănă? Şi cu această ne intoarcemu din cămpul interesantu al filologiei la objectul disertaţiunei noastre. Etimologismul voesce a dechiara de spurie şi de falsă metamorfosa fonetică de sute de ani, prin care a trecutu limba rumănă; voesce a ne aduce gramatica la forma cea mai etimologic pură, a ne aruncà limba cu secule inapoi, incercăndu-se a stavilì fluctuaţiunea miilor de ani, prin care a fostu impinsă limba rumănă spre desbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscrită spre desbinare de o limbă mai vechie, despre care nu mai avemu tradiţiune contimpurană.

Or care aru fi opiniunea ce o avemu despre aşa numita coruptiune fonetică, atăt remăne constatatu, că această „coruptiune“ este marca distinctivă a limbelor arice şi in specie a limbei rumăne şi totdeodată legea fatală, după care se metamorfozează limbele noastre pănă unde le putemu urmărì in istoria omenirei. Aci unu individu, cu schematismele sale gramaticale, nu poate

să folosească și nu poate să strice nimic. Desvoltarea limbei și anume și corupțiunea fonetică este unu productu instinctivu al naturei omenesci și nici odată nu se va plecà după rațiunea calculătoare a individului. Incercările gramatistilor și a puristilor de a frănge geniul ascunsu al limbei unui poporu prin micele lor paradigme și teorii au remasu totdeauna și cu dreptu cuvĕntu fantasmagorii impotente. Din viața Imperatului Tiberius ni se referă, că odată comițend o eroare in contra limbei, Marcellus i-a relevat'o și i-a cores'o; dar Capito, unu altu gramatistu ce era din intemplare presentu, observâ, că limba Imperatului este limbă bună sau cel puțin dacă nu este indată, va devenì peste curĕnd. La aceasta ănsă Marcellus respunse: „*Capito este unu mincinosu, Cesare: tu poți acorda impămentenirea cea mare unui omu, dar nici odată unui cuvĕntu*“.

Scoala etimologică este dar ceva străinu și nenaturalu in scrierea limbelor arice; idealul la care aru voi etimologistii să ne aducă ortografia rumănă, este maniera turcească, o predilecțiune ce intră dejà in sfera gusturilor, despre care ḑice proverbul latinu că numai este de disputatu.

Ortografia unei limbi, in or ce epocă dată, afară de aceea in care a fostu stabilită, este dejà de la sine destul de osebită de vorbirea aceleiași

epoci. Causa este, că limba se tot modifică pe nesimțite și lasă astfel ortografia anticată indarătul seu. Cănd divergința a devenitu prea mare, se nascu revoluțiuni ortografice, cari tindu a da scrierei unu impulsu inainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea și scrierea earăși se mai identifică pănă la unu gradu oare care, pentru a reincepe după cătuva timpu același procesu de separare. Este dar siguru, că ortografia ce o vomu stabilì noi pentru limba rumănă de astăḑi, nu va mai corespunde limbei strănepoților nostri, ci le va impune sarcina de a o ecuilibra din nou după metamorfoza intĕmplată de acum și pănă atunci. Cu căt ănsĕ s'ar mărì greutatea pentru noi și s'ar indoì pentru ei, dacă nu amu fixà astăḑi o ortografie corespunḑĕtoare măcar limbei rumăne din seculul XIX, ci amu augmentà distanța intre vorbă și scrisu, potrivind scrierea de astăḑi după vorbirea timpurilor de eri, care totuși nici odată nu vor mai reinvià in limbă. Noi dacă amu putè-o prevedè, amu face bine să introducemu ortografia seculului viitor; dar a introduce o ortografie corespunḑĕtoare seculilor trecute, aceasta este o procedere, in care din parte-mi nu potu vedè nici o ințelepciune.

In paginele precedente amu demonstratu, că purismul etimologicu incercăndu-se a susținè in li-

teratură o stare fonetică, pe care limba a invins'o şi din care a eşitu, este unu sistemu imposibilu, şi aceasta amu demonstrat'o pe calea istorică a faptelor, indicănd legea nestrămutată a perpetuei metamorfose fonetice.

Acum ănsĕ vomu arătà in teorie psichologică că etimologismul, chiar dacă ar fi cu putinţă in faptu, nu ar fi raţionalu şi ar trebui să fie combătutu ca o pedică pentru desvoltarea intelectuală. —

Or ce cuvĕntu este incorporarea sensibilă a unei noţiuni (a unui conceptu). Noţiunea este o idee (representaţiune) formată din alte idei, ear nu dea dreptul prin impresiunea sensibilă. Adecă: consciinţa noastră primesce din experienţă mai multe representaţiuni asupra acelueaşi felu de objecte. Unu copilu d. e. are la inceputu despre objectul masă o idee sau representaţiune potrivită numai cu acea masă unică, ce a veḑut'o in odaea sa. Mai tărḑiu vede şi alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu unu picioru, de lemnu, de peatră, de metalu, rotunde, patrate, poligoane etc. Din această sumă de representaţiuni relative la acelaşi felu de objecte, consciinţa lui estrage intr'unu minutu datu şi printr'unu procesu ce'lu esplică Psichologia, representaţiunea lor comună şi, lăsănd la o parte diferinţele de tot individuale a le multelor esemplare din acelaşi objectu, formează *notiunea* acestuia.

Noţiunea *(Begriff)* cuprinde dar esinţa lucrurilor ce s'au presintatu consciinţei noastre, alegĕnd din ideile lor numai părţile importante şi respingĕnd pe celelalte. In acestu procesu de abstracţiune, noţiunile perdu oare cum materialismul representaţiunilor primitive şi devinu eterice, perdu sensibilitatea şi devinu objecte pure a le găndirei. In lumea fisică d. e. nu esistă noţiunea *plantă,* ci numai o plantă individuală oare care cu suma ei de calităţi unice.

Ănsă fiind astfel abstrase noţiunile s'aru perde una in alta, dacă n'aru fi fixate prin semne subjective, in locul sensibilităţei representaţiunilor din cari s'au scosu. Aceste marce subjective pentru distingerea noţiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele insemnează numai generalităţi şi nu sunt nici odată in stare a esprima individualitatea. Să incercu d. e. a designà prin cuvinte pana, cu care scriu. Voiu ḑice: *această pană.* Ănsă această pană este or ce pană, in apropierea căreia mĕ aflu, şi numai gestul de a o arătà, o individualizează. *Această pană neagră*; ănsă această pană neagră este or ce pană neagră, in aproprierea căreia mĕ aflu, şi aşa mai departe: ori căt determinezu pana prin noue adjective, ĕi adaugu numai calităţi generale şi nu ajungu nici odată prin limbă a o separa ca exemplaru unicu de toate celelalte. Limba este focul, in care represen-

tațiunile objectelor iși mistuescu toată materialitatea și nu lasă decăt idea lor abstrasă și generală.

Ce importanță nemĕsurată au noțiunile pentru sufletul omenescu, pentru formarea caracterului, etc., sciu toți cei ce s'au ocupatu de această materie. Aci va fi destul a atinge numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și ne-ajunsul inteliginței omenesci provine din prea puținele representațiuni, ce le poate cuprinde consciința de odată. Deabia trei — patru representațiuni ocupă in același timpu atențiunea noastră ; totu ce trece peste acest numeru, dispare de regulă din sfera percepțiunei intelectuale și se intunecă. De aci provinu lacunele, unilateralitatea, in genere defectele caracteristice a le inteliginței celor mai mulți oameni. Singurul mijlocu de a remediă in parte acestui inconvenientu, este de a introduce in consciință noțiunile generale in locul representărilor sensibile și de a avè astfel in același cercu mărginitu al consciinței esința unui cămpu foarte intinsu de representațiuni experimentate. Astfel pe cănd simplul grădinaru iși incarcă consciința și memoria cu representațiunile individuale a le fiecărui exemplaru de flori ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligința liberă pentru alte găndiri, naturalistul scientificu primesce numai noțiunile generali despre felurile plăntelor, are in extractu esința tuturor, și inteli-

ginţa lui remăne liberă a concepe alte tĕrĕmuri a le naturei şi a forma astfel o sciinţă universală. Fiindcă dar noţiunile cuprindu mai puţinu decăt representaţiunile originarie, ănsĕ conţinu toată esinţa lor, de aceea operaţiunea cu ele este cea mai potrivită repejunei de progresu in inteliginţa omenească, pe cănd cei ce operează numai cu representaţiuni, poartă cu sine masa greoaie şi superfluă a sensibilităţei, şi işi intărḑie şi'şi incurcă prospectul. Astfel intrebuinţarea noţiunilor este de comparatu operărei cu quintesenţe in locul specialelor de plante, cu chinina in locu de chină, şi noţiunea se rapoartă la representaţiune ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numĕrul seu. Togmai prin această libertate a generalizărei este omul in stare a'şi concentra mintea şi a căştiga acea circumspecţiune peste unu cămpu vastu de experienţe, ce'lu distinge de toate celelalte fiinţe e le naturei. Elu nu este uimitu şi cutrupitu prin varietatea infinită a individilor din natură şi nu este, ca animalul, fatalminte legatu de impresiunea momentului: ci liberu aruncă căutătura abstracţiunei in Universu şi reduce massa, multiplă şi extensivă la o cătăţime mărginită dar intensivă, scoate in idei sucul şi mĕduva objectelor şi astfel domnindu peste ele, căştiga locul şi timpul de a le compara intre sine şi cu trecutul şi viitorul, şi formează din ceea ce

origine și vor fi fostu in vremea vechie *humo;* mai pe urmă ănsĕ s'a perdutu din cuprinsul noțiunei reminiscența nemijlocită a acelei origine terestre, și de indată incepu a se perde și sonurile primitive: din *humo* se uită *u* și făce *homo,* in fine Rumănii uită și pe *h,* și facu *omu*; și aceasta cu totu dreptul, fiindcă omul nostru este mai ăntăi de toate o ființă intelectuală, și nimeni, pronunțănd numele lui, nu se mai găndesee și nu trebue să se mai găndească la *humă.*

Cuvĕntul francesu *espiègle,* analizatu la pag. 131, se spunea și se scriea intr'unu timpu *ulespiègle*: era togmai timpul, unde cu numele individului *Eulenspiegel* se botezase noțiunea vicleniilor lui. Generațiunile următoare ănsĕ se găndiră numai la aceste fapte in genere și uitară personalitatea de care erau legate; de indată cuvĕntul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle* și nimeni nu va putè oprì, ca măne poimăne să nu se corumpă și mai mult după legea eufonică a limbei francese.

Bumper englezesce insemnează unu paharu plinu. Urmărindu'lu in timpuri mai vechi, ilu aflămu sub forma de *bomper,* pe urmă *bompere,* in fine *bonpere,* și cu această ultimă formă ii dămu de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioși, aveau obiceiul de a inchinà la inceputul or cărui ospețu primul paharu Papei de la Roma, bunului părinte=*au bon père!* De aci a re-

masu numele de *bon père* primului paharu plinu in genere, ce se inchină la unu ospețu, apoi 's'a generalizatu și mai mult și s'a intrebuințatu pentru or ce paharu plinu. Din acelu minutu, legătura cu *bon père* nu mai exista și sonurile lui au inceputu a se modifica. Astăḍi sub *bumper* nimeni nu vede pe Papa de la Roma, și de aceea unu ortografu etimologistu nu ar avè dreptu a silì pe Englezi să scrie *bonper* in locu de *bumper,* pentru a'și aminti originea. Consciința acestei origini este stinsă in poporul lor, și ortografia va fi cea din urmă a o reinvia.

Noțiunea ne apare in această privință ca unu balonu aerostaticu, care incepe a se inalțà deasupra pămĕntului representațiunilor din care s'a născutu. La inceputu, o sumă de sonuri primitive ilu leagă ăncă de originea sa telurică; ănsĕ in proporțiunea, cu care conținutul seu se umple de materia eterică ce'i este destinată, repulsiunea in contra pămĕntului devine mai mare, pănă cănd in fine rupe funiile injositoare și se inalță intr'o sferă, unde nimic nu'i mai amintesce substratul materialu, din care a pornitu. —

Care ar fi acum resultatul etimologismului in scrierea și vorbirea rumănă?

Etimologismul ar silì poporul Rumănu să revină la sonurile primitive ce corespundeau unui gradu

de desvoltare a noțiunilor lui, peste care astădi a trecutu de mult. Etimologismul ar voì să restringă inteligința noțiunilor noastre și să le forțeze in forma materială primitivă, pe care ele au spart'o de atăta timpu, fiindcă devenise prea strimtă pentru spiritul lor de generalitate.

De ce amu mai scrie noi astădi *mesa* in locu *masă?* Scimu bine, că in scriptele rumăne vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, in fine la Latini *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu poate contribuì intru nimic a ne face să ne schimbămu *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau unu bunu cuvĕntu să scrie și să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta in legătură cu vechiul *meno*, de unde *eminere*=a fi inalțatu, și insemna la inceputu or ce lucru pro-eminentu sau inalțatu: masă, bancă, scena pe care se presintau sclavii pentru a fi vĕnduți, etc. Dar *masa* noastră nu scie nimic din toate aceste, și fiindcă a perdutu ințelesul primitivu al legăturei cu *meno*, nu mai are nici o causă de a'i pĕstrà literele.

Etimologistii ne indatorescu a vorbì, sau cel puțin a scrie, *anima* in locu de *inimă*, dicĕnd că *i* este „spuriu“. Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* vechie, și *i* stă acolo togmai pentru a arătà, că nu mai are a face. *Anima* era in legătură cu *ἄω* = a sufla, a respira, și insemna mai ăntăi principiul respirațiunei materiale și de-

venì apoi principiul vieței intelectuale, sufletu, curagiu, etc., ănsĕ in perpetuă amintire a acelei origini fisiologice, din care causă se și scria intr'unu timpu pentru mai multă imitare *hanima*. Dar *inima* noastră a devenitu astădi altceva: ea este locașul sentimentalu de durere și de bucurie și nu mai este resuflarea brută *hanima*, care a datu origine numelui anticu. Etc. etc. —

Speru, că cele espuse vor fi de ajunsu pentru a constatà, că regenerarea dialectică și ceea ce numescu etimologisti corupțiune fonetică este propria viață a limbei și a inteliginței unui poporu, și că nimeni nu are dreptul de a li se oppune din plăcerea de a vedè derivațiunile lui etimologice esprimate prin litere.

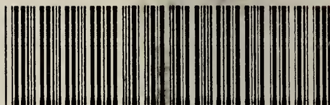
Noi, care amu fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filosoficu, amu propune atențiunei și verificărei filologilor nepărtinitori următoarea lege psichologico-limbistică: Ceea ce susține sonurile unui cuvĕntu in unirea lor integrală, este consciința ințelesului lor primitivu. Indată ce inteligința poporului a modificatu acestu ințelesu primitivu, generalizăndu'lu și desfăcĕndu'lu de originea materială, viața conservativă a sonurilor s'a stinsu. De aci incolo ele se prefacu, se inmoaie, se corumpu, se perdu, și din intregul lor primitivu remănu numai căteva sonuri reci, drept semne pentru noțiunea arbitrară, ce și-a formăt'o

poporul. Tot astfel la moartea unui organismu incetează puterile ce i-au susținutu până atunci unitatea organică, și incepu a lucrà puterile chimice, cari in sensul organismului descompunu și distingu, ear in sensul lor compunu și crează noue formațiuni cu o nouă viăță.

„Corupțiunea fonetică“ incepe dar intr'o limbă atunci, când mintea poporului a făcutu unu progresu așa de insemnatu in abstracțiune, incât a perdutu legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupțiunea odată inceputǎ din aceastǎ causă legală, nu se mai poate opri, ea se intinde egalminte peste toate cuvintele, și peste multe numai din causă eufonică. Dar totdeauna inceperea ei este unu semnu de progresu al noțiunilor poporului, in care se intĕmplă.

Etimologistii susținĕndu cu or ce prețu literele vechi, din cari a dispărutu ințelesul, facu ca Egiptenii, cari inbalsamau mumiele fără viață, uitând amĕndoi, că descompunerea și reformațiunea corpurilor este unu procesu de o egală importanță cu forma lor organică de la inceputu.

Aceste sunt causele istorice și teoretice, pentru care etimologismul in ortografia rumână ne pare pe cât imposibilu, pe atât nerațional u.

LIBRARY OF CONGRESS
0 003 126 469 8